

WPŁYW ZAKŁADANIA PLANTACJI DRZEW NA PRAWA CZŁOWIEKA W PROWINCJI NIASA W MOZAMBIKU

listopad 2012

Zdjęcia: S4S Films i Philip Seufert

Wszystkie zdjęcia zostały zrobione podczas badań terenowych w regionie Niassa w Mozambiku

Redakcja: Philip Seufert

Opracowanie graficzne i skład: Ricardo Santos

Tłumaczenie: Instytut Globalnej Odpowiedzialności

Korekta: Małgorzata Kacperek

Opinie wyrażane w publikacji należą do autorów i nie muszą wyrażać stanowiska wydawcy.

Treść publikacji może być cytowana lub powielana pod warunkiem podania źródła informacji.

Wydawca pragnie otrzymać kopię dokumentu, do którego raport został użyty lub w którym raport jest cytowany.

Wydanie I

Warszawa 2012

Tytuł oryginału: *The Human Rights Impacts of Tree Plantations in Niassa Province, Mozambique*,
wyd. przez FIAN International dla Hands off the Land Alliance, wrzesień 2012 r.

Polski wydawca: Instytut Globalnej Odpowiedzialności

Wydane przez Instytut Globalnej Odpowiedzialności dla Hands off the Land Alliance

The **Hands off the Land** project aims to raise awareness about land grabbing amongst the European public, politicians, policy makers, students and professionals. The project presents case documentation, fact sheets and thematic studies of transnational land grabs in Mali, Mozambique, Zambia, Colombia and Cambodia.

Więcej informacji:

Holandia - TNI: <http://www.tni.org>; tni@tni.org i FIAN: <http://fian-nederland.nl>; fian@fian-nederland.nl

FIAN International - <http://www.fian.org>; contact@fian.org

Austria - FIAN: <http://www.fian.at>; office@fian.at

Niemcy - FIAN: <http://www.fian.de>; fian@fian.de i FDCL: <http://fdcl-berlin.de>; info@fdcl-berlin.de

Polska - IGO: <http://www.igo.org.pl>; igo@igo.org.pl

Publikacja jest dostępna na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa 3.0 Polska.

Pewne prawa zastrzeżone na rzecz Instytutu Globalnej Odpowiedzialności.

Utwór powstał w ramach programu polskiej współpracy rozwojowej realizowanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2012. Zezwala się na dowolne wykorzystanie utworu, pod warunkiem zachowania ww. informacji, w tym informacji o stosowanej licencji, o posiadaczach praw oraz o programie polskiej współpracy rozwojowej.

Projekt jest współfinansowany w ramach programu polskiej współpracy rozwojowej Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP w 2012 r. oraz ze środków Unii Europejskiej.

Publikacja wyraża wyłącznie poglądy autora i nie może być utożsamiana z oficjalnym stanowiskiem Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP ani Unii Europejskiej.

HANDS OFF THE LAND

TAKE ACTION AGAINST LAND GRABBING

Spis treści

Skróty	4
1. Wstęp	5
2. Informacje ogólne	6
2.1. Ramy prawne	6
2.1.1. Zobowiązania międzynarodowe	6
2.1.2. Zobowiązania krajowe	8
2.2. Ubóstwo i głód w Mozambiku	10
3. Wielkoobszarowe inwestycje w projekty leśne w Mozambiku	12
3.1. Wielkoobszarowe inwestycje w Mozambiku	12
3.2. Projekty leśne	13
3.3. Plantacje drzew w prowincji Niassa	15
4. Plantacje drzew w Niassa – przypadek Chikweti Forests	16
4.1. Chikweti Forests of Niassa: projekt	16
4.2. Konsekwencje zakładania plantacji	17
4.2.1. Wpływ na dostęp do ziemi i źródła utrzymania społeczności	18
4.2.2. Wpływ na dostęp do wody dla społeczności	23
4.2.3. Oddziaływanie na środowisko	24
4.2.4. Nieprawidłowo przeprowadzone konsultacje ze społecznościami lokalnymi	24
4.3. Reakcje państw i inwestorów	27
4.3.1. Reakcje państw	27
4.3.2. Reakcje Chikweti Forests of Niassa i jej inwestorów	29
4.4. Analiza wpływu zakładania plantacji drzew na prawa człowieka	32
5. Rekomendacje	36
Bibliografia	38
Przypisy	39

Skróty

CEDAW	Konwencja ws. likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet
CEPAGRI	Centro de Promoção da Agricultura – Centrum Promocji Rolnictwa
CERD	Konwencja ws. likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej
CFS	Komitet ds. Światowego Bezpieczeństwa Żywnościowego
CRC	Konwencja o prawach dziecka
DNTF	Direcção Nacional de Terras e Florestas – Narodowa Dyrekcja Gruntów i Lasów
DUAT	Direito de Uso e Aproveitamento da Terra – Prawo do użytkowania i korzystania z ziemi
ETO	Eksterytorialne zobowiązania praw człowieka
FAO	Organizacja Narodów Zjednoczonych ds. Wyżywienia i Rolnictwa
FIVH	Framtiden i våre hender – Przyszłość w naszych rękach
GC	Komentarz ogólny
GSFF	Global Solidarity Forest Fund
GSFI	Global Solidarity Fund International
ICCPR	Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych
ICESCR	Międzynarodowy pakt praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych
ILO	Międzynarodowa Organizacja Pracy
INSS	Instituto Nacional de Segurança Social – Narodowy Instytut Bezpieczeństwa Socjalnego
MINAG	Mozambickie Ministrstwo Rolnictwa
SETSAN	Secretariado Técnico de Segurança Alimentar e Nutricional – Sekretariat Techniczny ds. Bezpieczeństwa Żywnościowego i Żywieniowego
OVF	Opplysningsvesenets fond – Fundusz Kościoła Norweskiego
PARPA	Plano de Acção Para a Redução da Pobreza Absoluta – Plan działań w celu ograniczenia skrajnego ubóstwa
REDD	Ograniczenie emisji z deforestacji i degradacji lasów
PEDSA	Plano Estratégico de Desenvolvimento do Sector Agrário – Strategiczny plan rozwoju sektora rolniczego
UDHR	Powszechna Deklaracja Praw Człowieka
UNAC	União Nacional de Camponeses – Narodowy Związek Rolników
UNFCCC	Ramowa konwencja Narodów Zjednoczonych ws. zmian klimatu

1. Wstęp

Niniejsze badanie skupia się na ograniczeniu praw społeczności rolniczych poprzez wprowadzenie plantacji drzew w prowincji Niassa w Mozambiku. Szczególnie wyraźnie pokazuje wpływ działań Chikweti Forests of Niassa na lokalną populację dystryktów Lago, Lichinga i Sanga.

Pierwszy rozdział wyjaśnia ogólny kontekst aktualnej sytuacji Mozambiku i sytuację prawną. Kontekst prawny będzie służył jako podstawa do analizy wyników badania z wykorzystaniem perspektywy praw człowieka. Zawiera ono przegląd narodowych i międzynarodowych postanowień istotnych dla tego przypadku. Uwzględni narodową legislację i politykę Mozambiku, a także standardy międzynarodowych praw człowieka, w ramach których szczególny nacisk położono na eksterytorialne zobowiązania (ETO), które niedawno zostały uszczegółowione przez Zasady z Maastricht dot. zobowiązań eksterytorialnych (Maastricht Principles on Extraterritorial Obligations). W analizie znajdują się także postanowienia dotyczące dostępu do ziemi i związanych z nią zasobów, zgodnie z Dobrowolnymi wytycznymi dot. odpowiedzialnego zarządzania własnością ziemi, łowisk i lasów (Voluntary Guidelines on the Responsible Governance of Tenure of Land, Fisheries and Forests).

Po rozdziale ogólnym studium analizuje inwestycje na dużą skalę w Mozambiku, ze szczególnym uwzględnieniem projektów leśnych. W tym kontekście zwrócono uwagę zwłaszcza na promocję planacji drzew przez rząd Mozambiku i społeczność donatorów. Po opisie rozwoju plantacji drzew w prowincji Niassa, przedstawiona zostanie analiza wybranego projektu inwestycyjnego, tzn. wdrożenie plantacji eukaliptusa i sosny przez firmę Chikweti Forests of Niassa.

Ostatnia część studium to lista rekomendacji skierowanych do różnych aktorów zaangażowanych w ograniczenie praw społeczności rolniczych.

Studium oparte jest w znacznej mierze na badaniach przeprowadzonych przez mozambicki Narodowy Związek Rolników (União Nacional de Camponeses, UNAC). Ich wyniki opublikowano w raporcie *Estudo de Caso sobre o Impacto da Aquisição de Terras em Grande escala para a Produção de Monoculturas (Eucalipto e Pinho) pela Chikweti Forests of Niassa* w maju 2012 r. Raport ten jest oparty głównie na badaniach terenowych w prowincji Niassa. Informacje zebrano w trakcie wywiadów indywidualnych i z grupami fokusowymi składającymi się z członków lokalnej społeczności w dystryktach Lago, Lichinga i Sanga, a także w wywiadach z innymi podmiotami, w tym władzami na poziomie prowincjonalnym i dystryktu, przedstawicielami firmy Chikweti Forests of Niassa, Fundacji Malonda i organizacji społeczeństwa obywatelskiego (ang. *civil society organisations* – CSO): União Provincial dos Camponeses de Niassa (UPCN), Rede das Organizações para o Ambiente e Desenvolvimento Sustentável (ROADS), União dos Camponeses e Associações de Cooperativas (UCA) e Associação Rural de Ajuda Mútua (ORAM). W badaniu tym zawarto również analizę istotnych dokumentów, w szczególności praw i regulacji odnoszących się do przypadku.

Dodatkowe informacje zawarte w niniejszym raporcie zostały zebrane podczas wizyty studyjnej, przeprowadzonej przez FIAN International do Niassa na przełomie maja i czerwca 2012 r. Uzupełniają je badania przeprowadzone przez FIAN Netherlands, Transnational Institute (TNI), FIAN Norway, FIAN Sweden i Instytut Globalnej Odpowiedzialności (IGO) z Polski.

2. Informacje ogólne

2.1. Ramy prawne

2.1.1. Zobowiązania międzynarodowe

Jako członek Organizacji Narodów Zjednoczonych, Mozambik ratyfikował niektóre z instrumentów praw człowieka: Powszechną Deklarację Praw Człowieka (UDHR), Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych (ICCPR), Międzynarodową konwencję w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej (CERD), Międzynarodową konwencję w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet (CEDAW) oraz Konwencję o prawach dziecka (CRC). Kraj ten ratyfikował także kilka z konwencji Międzynarodowej Organizacji Pracy (ILO). Na poziomie regionalnym Mozambik jest państwem-stroną Afrykańskiej Karty Praw Człowieka i Ludów, Afrykańskiej Karty Praw i Dobrobytu Dziecka oraz Protokołu do Afrykańskiej Karty Praw Człowieka i Ludów w sprawie praw kobiet w Afryce.

Prawo do odpowiedniej żywności

Art. 25 Deklaracji (UDHR) mówi o prawie każdego człowieka do odpowiednich warunków życia, w tym prawie do żywności. Prawo to potwierdzone jest w art. 12 CEDAW i w art. 24 CRC, ze szczególnym uwzględnieniem kobiet i dzieci. Prawo do odpowiedniej żywności, jako część prawa do odpowiedniego standardu życia, jest ponownie zagwarantowane przez Międzynarodowy pakt praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych (ICESCR) i zostało zinterpretowane przez

Komitet ONZ ds. Ekonomicznych, Społecznych i Kulturalnych Praw w Komentarzu ogólnym (GC) nr 12. Mozambik nie ratyfikował ICESCR, i w związku z tym nie jest zobligowany do jego przestrzegania. Pomimo tego powinien postrzegać Komentarze ogólne jako narzędzia pomagające wdrożyć prawa gospodarcze, społeczne i kulturalne, wynikające z innych instrumentów niż ICESCR. Ponadto Mozambik przyjął w 2007 r. Narodową Strategię Bezpieczeństwa Żywnościowego, w której odnosi się do prawa człowieka do odpowiedniej żywności i konieczności wprowadzenia podejścia opartego na prawach człowieka.

Komentarz ogólny nr 12 mówi, że prawo do odpowiedniej żywności to więcej niż prawo do pewnej ilości kalorii i składników odżywczych; stwierdza, że prawo do żywności zostanie zrealizowane wtedy, kiedy każdy mężczyzna, kobieta i dziecko, samodzielnie lub wspólnie z innymi, mają fizyczny i ekonomiczny dostęp do odpowiedniej żywności przez cały czas albo mają możliwości zapewnienia sobie do niej dostępu.¹ Dotyczy to zarówno wykorzystania ziemi i innych zasobów naturalnych w celu zdobycia żywności i dochodu, jak i sprawnych systemów dystrybucji, przetwórstwa i sprzedaży, które umożliwiają transport żywności z miejsca, gdzie jest produkowana, do miejsca, gdzie jest na nią zapotrzebowanie. Możliwość uprawiania ziemi samodzielnie lub wspólnotowo (na podstawie własności lub innych form posiadania prawa do ziemi) jest zatem częścią podstawowej treści prawa do odpowiedniej żywności, która musi być przestrzegana, chroniona i realizowana przez państwa.

W 2004 r. Agenda ONZ ds. Wyżywienia i Rolnictwa (FAO) przyjęła Dobrowolne wytyczne do wspierania progresywnej realizacji prawa do odpowiedniej żywności w kontekście narodowego bezpieczeństwa żywnościowego, które mają dać państwom wskazówki dotyczące tego, jak osiągnąć prawo do odpowiedniej żywności. Kładą one szczególny nacisk na zabezpieczenie dostępu do zasobów umożliwiających produkcję. Mówią one, między innymi, że państwa powinny ułatwić zrównoważony, niedyskryminujący i pewny dostęp do zasobów, a także możliwość korzystania z nich, oraz respektować i chronić dobra, które są ważne dla zagwarantowania społecznościom środków przetrwania. Państwa powinny ponadto respektować i chronić prawa jednostek do takich zasobów jak ziemia, woda, lasy, łowiska, zwierzęta hodowlane bez jakiegokolwiek dyskryminacji.² Ponadto państwa powinny podjąć kroki mające na celu promocję i ochronę bezpieczeństwa własności ziemi, szczególnie w stosunku do kobiet, ubogich i nieuprzywilejowanych grup społecznych, a także powinny promować ochronę i zrównoważone korzystanie z ziemi.³

Bezpieczny i równy dostęp do ziemi oraz innych zasobów jako warunek realizacji prawa do odpowiedniej żywności, został niedawno dodatkowo rozwinięty w Dobrowolnych wytycznych dot. odpowiedzialnego zarządzania własnością ziemi, łowisk i lasów w kontekście narodowego bezpieczeństwa żywnościowego, które zostały przyjęte przez Komitet ds. Światowego Bezpieczeństwa Żywnościowego (CFS) w maju 2012 r.⁴ Wytyczne te zawierają wskazówki, oparte na istniejących zobowiązaniach państw do przestrzegania praw człowieka, w celu poprawy zarządzania ziemią i innymi zasobami, w celu progresywnej realizacji prawa do żywności.

Mając na uwadze niepodzielność praw człowieka, prawo do żywności również należy interpretować w świetle innych praw gospodarczych, społecznych, kulturalnych, obywatelskich i politycznych, z którymi jest związane. Odnosi się to na przykład do prawa do odpowiedniego mieszkania, co jest również częścią prawa do odpowiedniego standardu życia. Komentarz ogólny nr 4 CESCR mówi, że prawo do odpowiedniego mieszkania zawiera prawo do życia w bezpiecznym miejscu, pokoju i godności.⁵ Obowiązek zapewnienia bezpiecznej własności ziemi i powstrzymania się od podejmowania lub promowania działań takich jak przymusowe wysiedlenia lub arbitralne przesiedlenia jest następstwem obowiązku przestrzegania prawa do odpowiedniego mieszkania.

Prawo do wody

Prawo do wody zostało uznane za prawo człowieka przez Generalne Zgromadzenie ONZ w 2010 r., a następnie ratyfikowane w rezolucji Rady Praw Człowieka. Prawo do wody zostało już włączone jako część prawa do odpowiedniego standardu życia przez CESCR w Komentarzu ogólnym nr 15. Prawo do wody jest także wspomniane w Konwencji o prawach dziecka (art. 20, 26, 29, 46) i w Konwencji ws.

likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet (CEDAW) w art. 14 (2). Komentarz ogólny nr 15 definiuje prawo do wody jako prawo każdego człowieka do odpowiedniej, bezpiecznej, akceptowalnej, dostępnej fizycznie i cenowo wody do prywatnego i domowego użytku.⁶ Ponadto podkreśla, że prawo do wody należy do kategorii zabezpieczeń koniecznych dla zapewnienia odpowiedniego standardu życia, szczególnie w związku z tym, że jest to najważniejszy warunek przeżycia. W par. 7 Komentarza ogólnego nr 15 mowa jest o „konieczności zapewnienia zrównoważonego dostępu do zasobów wodnych dla rolnictwa w celu osiągnięcia prawa do odpowiedniej żywności. Powinno się zwrócić uwagę na to, aby znajdujący się w trudnej sytuacji i marginalizowani rolnicy, w tym kobiety rolniczki, mieli równy dostęp do wody i systemów zarządzania wodą, w tym technologii zrównoważonego zbioru deszczówki i irygacji. Pamiętając o obowiązku wynikającym z art. 1, par. 2, Konwencji, że „nie można pozbawiać narodu jego własnych środków egzystencji”⁷. „Państwa-strony powinny zapewnić, że jest odpowiedni dostęp do wody dla rolnictwa zapewniającego przetrwanie i do zapewnienia środków przetrwania dla ludności rdzennej.”⁸

Chociaż to, czy woda jest odpowiednia do zapewnienia prawa do wody, może różnić się w różnych warunkach, niektóre czynniki dotyczą wszystkich sytuacji: dostępność, tzn. dostęp do wody dla każdej osoby musi być wystarczający i ciągły dla potrzeb osobistych i dla domowego użytku; jakość, tzn. woda dla potrzeb każdej osoby i do domowego użytku musi być bezpieczna; dostęp fizyczny, tzn. woda i odpowiednie udogodnienia i usługi muszą znajdować się w odległości umożliwiającej wszystkim przedstawicielom społeczeństwa bezpieczne dotarcie do niej; dostępność ekonomiczna, tzn. woda i odpowiednie udogodnienia oraz usługi muszą być dostępne cenowo dla wszystkich, a także brak dyskryminacji, tzn. woda i odpowiednie udogodnienia oraz usługi muszą być dostępne dla wszystkich, włączając najbardziej wrażliwe i marginalizowane grupy społeczne.

Międzynarodowe prawa człowieka ustanawiają dwa typy zobowiązań dla państw: ogólne zobowiązania i szczegółowe zobowiązania. W celu wypełnienia ogólnych zobowiązań, państwa mają obowiązek podjąć kroki służące progresywnej realizacji praw człowieka. Obowiązek ten mieści w sobie zakaz jakichkolwiek środków wstecznych. Ponadto państwa mają obowiązek zapewnić, że nikt nie będzie dyskryminowany w korzystaniu z praw człowieka na podstawie rasy, koloru skóry, płci, wieku, języka, religii, poglądów politycznych i innych, pochodzenia narodowego czy społecznego, własności, urodzin, ograniczeń fizycznych czy umysłowych, stanu zdrowia (w tym HIV/AIDS), orientacji seksualnej, a także stanu cywilnego, politycznego czy społecznego.

Pod względem specyficznych zobowiązań prawo do odpowiedniej żywności i prawo do wody, tak jak każde inne prawo człowieka, zawiera trzy typy zobowiązań od państwa: zobowiązanie do szanowania, ochrony i wypełnienia. Obowiązek

szanowania istniejącego dostępu do odpowiedniej żywności i wody wymaga od państwa, aby nie podejmowało żadnych środków, które mogą zniszczyć lub ograniczyć korzystanie z tych praw. Obowiązek ochrony wymaga, aby państwa podjęły kroki służące ochronie stron trzecich (osób indywidualnych, grup, korporacji i innych jednostek) przed ingerowaniem w jakikolwiek sposób w korzystanie z prawa do wody i żywności. Wreszcie państwa mają obowiązek wypełnić prawo, tzn. podjąć niezbędne działania mające na celu pełną realizację tych praw, w tym szczególnie podjąć aktywne kroki zmierzające do poprawy dostępu do zasobów i możliwości korzystania z nich.

Zobowiązania eksterytorialne

Zobowiązania państw do przestrzegania praw człowieka zawierają zobowiązania eksterytorialne (ETO). Zgodnie z nimi państwa mają obowiązek podejmowania działań w celu szanowania i ochrony możliwości korzystania z praw człowieka, w tym prawa do odpowiedniej żywności i prawa do wody, w innych krajach. Eksterytorialne zobowiązania praw człowieka zostały niedawno uszczegółowione w Zasadach z Maastricht (Maastricht Principles on Extraterritorial Obligations of States in the area of Economic, Social and Cultural Rights).⁹

Eksterytorialne zobowiązania zawierają, z jednej strony, zobowiązania odnoszące się do działań i zaniechań ze strony państwa, w granicach i poza granicami kraju, które mają wpływ na korzystanie z praw człowieka poza granicami danego kraju. Z drugiej strony, zawierają zobowiązania o charakterze globalnym, które zostały ustanowione w Karcie Narodów Zjednoczonych i instrumentach praw człowieka w celu podejmowania działania indywidualnie oraz wspólnie poprzez międzynarodową współpracę, w celu osiągnięcia praw człowieka na świecie.¹⁰ ETO zawierają także odpowiedzialność państw za działania podmiotów niepaństwowych. Dotyczy to zarówno działań jak i zaniechań podmiotów niepaństwowych działających na zlecenie

lub pod bezpośrednią kontrolą państwa, a także działań i zaniechań osób lub jednostek, które nie są organami państwowymi, takich jak korporacje i inne przedsiębiorstwa biznesowe.¹¹

W szczególności, państwa mają obowiązek unikania powodowania szkód, a zatem muszą powstrzymać się od działań i zaniechań, które stanowią realne ryzyko dla przekreślenia lub ograniczenia korzystania z praw człowieka poza swoimi granicami. Odpowiedzialność państw występuje wtedy, kiedy przekreślenie lub ograniczenie jest możliwym do przewidzenia skutkiem ich działań.¹² W celu wypełnienia swoich zobowiązań, państwa muszą przeprowadzić wstępną ocenę, z udziałem społeczeństwa, ryzyka i potencjalnych eksterytorialnych konsekwencji swoich praw, polityk i działań na korzystanie z praw człowieka. Wynik takiej oceny musi być upubliczniony.¹³

Jeśli chodzi o podmioty niepaństwowe, państwa mają obowiązek podjąć konieczne środki w celu zapewnienia, że podmioty niepaństwowe, które państwa mogą uregulować, nie przekreślają ani nie ograniczają korzystania z praw człowieka. Dotyczy to osób prywatnych oraz organizacji, ale także korporacji ponadnarodowych i innych przedsiębiorstw, jeśli te osoby lub kontrolujące je spółki działają na terenie, mają swoją siedzibę lub są zarejestrowane, lub też główne działania albo znacząca ich część prowadzona jest w danym kraju.¹⁴

2.1.2. Zobowiązania krajowe

Zobowiązania dotyczące praw człowieka

Konstytucja Republiki Mozambiku uznaje za swój podstawowy cel promocję praw człowieka i równość wszystkich obywateli wobec prawa, oraz promocję zrównoważonego gospodarczego, społecznego i regionalnego rozwoju kraju.¹⁵ Ponadto Konstytucja uznaje kilka praw człowieka i

konieczność interpretacji ich zgodnie z Powszechną Deklaracją Praw Człowieka i Afrykańską Kartą Praw Człowieka i Ludów.¹⁶ Art. 18 (2) nadaje międzynarodowym konwencjom i traktatom taki sam status jak prawu narodowemu, co włącza je w system prawny kraju.¹⁷

Prawo do ziemi

Konstytucja Mozambiku z 2004 r. stwierdza, że ziemia jest własnością państwa.¹⁸ Ziemia nie może być sprzedana ani oddana pod hipotekę, a korzystanie z niej i czerpanie korzyści jest prawem wszystkich Mozambijczyków. Państwo określa sposób korzystania z ziemi, nadając w tym celu indywidualne lub wspólnotowe tytuły własności.¹⁹ W tym kontekście konstytucja uznaje szczególnie prawa, które zostały nabyte przez dziedziczenie i zajęcie ziemi.²⁰

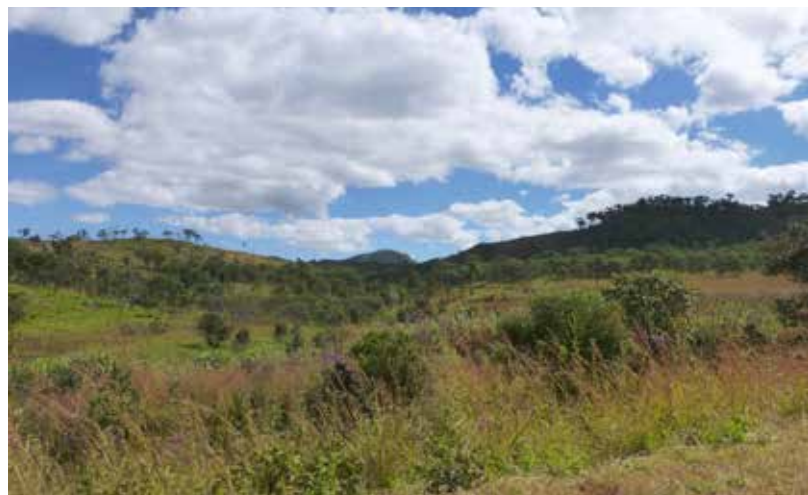
System własności ziemi w Mozambiku jest ponadto regulowany przez Prawo gruntowe z 1997 r. Uznaje się je powszechnie za jedno z najbardziej postępowych pod względem potwierdzenia praw gruntowych społeczności wiejskich, a także sposobu w jaki rozwiązuje kwestię własności kolektywnej i wspólnotowej. Prawo wyraźnie stwierdza, że na terenach wiejskich społeczności biorą udział w zarządzaniu zasobami naturalnymi, w rozwiązywaniu konfliktów, w procesie nadawania tytułów własności, a także w określaniu granic zajmowanych przez nie terenów.²¹

Prawo gruntowe mówi o tym, że prawo do użytkowania i korzystania z ziemi (*Direito de Uso e Aproveitamento da Terra*²², DUAT) może zostać nabyte przez jedną z trzech grup: osoby indywidualne lub społeczności, które zajmują ziemię zgodnie ze swoimi zwyczajowymi praktykami, pod warunkiem że nie łamią one Konstytucji; obywatele Mozambiku, którzy korzystają z ziemi w dobrej wierze przez okres przynajmniej dziesięciu lat, a także inne grupy lub osoby, które mogą ubiegać się o tytuł DUAT.²³ Pierwsze dwie grupy posiadają stałe prawa (tj. DUAT), które mogą być dziedziczone, ale nie sprzedawane. Tytuł DUAT (*título do DUAT*), tzn. oficjalny tytuł ziemski, nie jest konieczny, ale mogą

się o niego ubiegać. Prawo jasno stwierdza, że brak tytułu ziemskiego albo rejestracji nie może ograniczać korzyści ani możliwości użytkowania ziemi.²⁴

Regulacje zawarte w Prawie gruntowym określają pewne kryteria odnośnie procedury otrzymywania tytułu DUAT na określony obszar ziemi dla prywatnych projektów inwestycyjnych. Między innymi określają one obowiązek przeprowadzenia przez władze wcześniejszego badania, które musi uwzględniać usługi katastru, władze lokalne oraz lokalne społeczności.²⁵ Wyniki tego dochodzenia muszą zostać udokumentowane i podpisane przez wszystkie strony zainteresowane, w celu zidentyfikowania dokładnego terenu koncesji dla prywatnej inwestycji, a także zidentyfikowania terenów, na których już istnieją DUAT (prawa do użytkowania ziemi). Jeśli do terenu, o który ubiegają się inwestorzy, inne osoby mają już prawa, dokument ten musi zawierać szczegóły dotyczące partnerstwa pomiędzy aktualnymi posiadaczami praw, a jednostką ubiegającą się o nie.²⁶

Jeśli chodzi o konsultacje z lokalnymi społecznościami, Prawo gruntowe określa, że częścią procesu nadawania tytułu DUAT są konsultacje ze społecznościami, których projekt będzie dotyczył, w celu potwierdzenia, że teren jest wolny i nie jest przez nikogo zajmowany.²⁷ Dekret na temat władz wspólnotowych stwierdza ponadto, że powinno dokonać się konsultacji z tradycyjnymi liderami lokalnymi, aby uzyskać odpowiedzi na fundamentalne pytania dotyczące wpływu na życie, dobrobyt i zintegrowany rozwój i poprawę warunków życia społeczności.²⁸ Art. 17 Prawa o lasach i przyrodzie stwierdza, że nadanie koncesji leśnych musi zostać poprzedzone konsultacjami ze społecznościami lokalnymi znajdującymi się na terenie, którego koncesja dotyczy, przez państwowe organy administracji lokalnej.²⁹ Wreszcie Prawo o planowaniu przestrzennym z 2007 r. gwarantuje w art. 22 prawa wiejskich społeczności, mieszkańców miast i innych do informacji o i uczestnictwa w tworzeniu, wdrażaniu, zmianach i rewizji instrumentów

planowania przestrzennego.³⁰ Jeśli chodzi o wywłaszczenie, prawo określa, że wywłaszczenie na cele publiczne musi być poprzedzone przez uzasadnienie oparte na odpowiednich prawach, a także musi mu towarzyszyć rekompensata za: a) utratę dóbr materialnych i niematerialnych; b) zniszczenie spójności społecznej; c) utratę środków produkcji.³¹

Chociaż te zabezpieczenia są całkiem jasne, pod względem ochrony istniejących praw do ziemi i praw społeczności do uczestniczenia w procesie podejmowania decyzji, które ich dotyczą, w kontekście inwestycji na dużą skalę pojawiły się problemy związane z nabywaniem praw do ziemi. Jak to zostanie później opisane bardziej szczegółowo, szczególnie sposób przeprowadzenia konsultacji z lokalnymi społecznościami okazał się problematyczny.

Problemy związane z efektywną ochroną istniejących praw zwyczajowych doprowadziły do wznowienia procesu formalnego wytyczania i rejestracji terenów wspólnotowych w 2010 r. Jak to zostało wcześniej wytłumaczone, społeczności, które zajmują tereny na podstawie zwyczajowych praw własności, posiadają stałe prawo do ziemi i nie potrzebują formalnego tytułu DUAT. Jednakże społeczności mogą zarejestrować formalnie swoje prawa do ziemi. Istnieją na to dwa sposoby. Pierwszy to delimitacja (*delimitação*), podczas której rejestruje się szkicowaną mapę w rejestrze gruntów, a Serwis Prowincjonalnej Geografii i Kataster wydaje certyfikat (*certidão*). W celu otrzymania oficjalnego tytułu DUAT należy przeprowadzić demarkację (*demarcação*). Czynność ta wymaga umieszczenia cementowych znaczników jako punktów referencyjnych wokół terenu – a zarazem jest bardziej kosztowna.³² Delimitacja została uznana przez niektórych ekspertów i organizacje społeczeństwa obywatelskiego za dobry krok w stronę ochrony praw wspólnotowych. Pomimo tego delimitacja ziem wspólnotowych została zatrzymana w 2007 r. ze względu na brak jasności odnośnie niektórych z prawnych zabezpieczeń. Delimitacja ziem wspólnotowych została następnie ponownie rozpoczęta w 2010 r.³³

Warto zauważyć, że Prawo gruntowe nieustannie spotyka się z silnymi naciskami. Prywatyzacja ziemi była już promowana, zanim powstał projekt Prawa gruntowego, ale jednak została odrzucona. Od tego czasu temat prywatyzacji pojawia się od czasu do czasu, między innymi podnoszony jest przez niektórych członków mozambickiego rządu, ale także donatorów.³⁴ Ogólnie, Prawo gruntowe spotyka się z silnymi naciskami, w celu wprowadzenia reform, w związku z tym, że nie służy ono polityce rozwoju gospodarczego.

2.2. Ubóstwo i głód w Mozambiku

Mozambik to wciąż jedno z najuboższych państw na świecie, pomimo że w ostatnich kilku latach wzrost gospodarczy wyniósł powyżej 6%.³⁵ Ubóstwo jest silnie związane z historią kolonizacji kraju i wojną domową. Ponadto w latach

1991-1992 Mozambik dotknęła jedna z najpoważniejszych susz stulecia, co naraziło społeczność na jeszcze większe ubóstwo. Od tego czasu widać znaczący rozwój i wzrost gospodarczy, ale rząd wciąż polega na zagranicznych funduszach w osiągnięciu swoich celów; ponad 40% krajowego budżetu pochodzi ze środków pomocy rozwojowej.³⁶ Mozambik znalazł się na 184. pozycji ze 187 krajów w 2011 r. pod względem rozwoju społecznego, osiągając wskaźnik HDI (Human Development Index) wysokości 0,3220.³⁷ Oznacza to, że wskaźnik HDI jest niższy niż w poprzednich latach, a Mozambik spadł o jedno miejsce względem 2010 r. Od kilku lat ilość osób żyjących w ubóstwie zmniejszyła się, a kraj ma szansę osiągnąć Milenijny Cel Rozwoju ograniczenia o połowę ilości ludzi żyjących poniżej granicy ubóstwa do 2015 r. Jednak spadek ubóstwa niemalże zatrzymał się w ostatnich latach i około 50% populacji wciąż żyje za mniej niż 1 dol. dziennie oraz nie ma dostępu do podstawowych usług, takich jak czysta woda, szkoły, pomoc medyczna.³⁸ Zgodnie z Mozambickim Sekretariatem Technicznym ds. Bezpieczeństwa Żywnościowego i Żywnościowego (SETSAN) ok. 35% mozambickich gospodarstw domowych cierpi z powodu chronicznego braku bezpieczeństwa żywnościowego. Prowincje, w których najczęściej dochodzi do braku bezpieczeństwa żywnościowego, to Zambezia (35,6%), Tete (34,6%), Maputo (34,4%) i Inhambane (29,5%).³⁹ Zgodnie z SETSAN, 46% wszystkich dzieci poniżej 5. roku życia jest niedożywionych.⁴⁰ Mozambik jest też 65. z 81 krajów na liście globalnego wskaźnika głodu (Global Hunger Index), ze wskaźnikiem głodu na poziomie 22,7, co jest „niepokojące” zgodnie z zastosowaną w nim metodologią.⁴¹

Rozwój Mozambiku jest silnie powiązany z sektorem rolniczym, ponieważ 80% społeczności żyje na terenach wiejskich, a 56,9% z nich żyje poniżej granicy ubóstwa.⁴² Na terenach wiejskich rolnictwo jest głównym źródłem dochodu, ale biorąc pod uwagę niską produktywność, rodziny ledwo są w stanie zaspokoić swoje potrzeby żywieniowe. Dodatkowo są bardzo podatne na zagrożenia wynikające z gwałtownych zjawisk pogodowych. W obliczu powodzi czy susz rolnicy mają niewiele możliwości uzyskiwania dochodów z innych źródeł, co naraża ich na brak bezpieczeństwa żywnościowego. Kobiety dodatkowo stawiają czoła innym trudnościom, wynikającym z mniejszego dostępu do edukacji. Trudności w dostępie do usług medycznych wpływają również na wysoki wskaźnik umieralności okołoporodowej. Chociaż Konstytucja i Prawo gruntowe uznają równość praw kobiet i mężczyzn w dostępie do ziemi, kobiety często nie znają swoich praw i pozostają pozbawione prawa do dostępu do ziemi.⁴³ Generalnie społeczności wiejskie są odizolowane ze względu na brak infrastruktury w kraju, co ogranicza im dostęp do rynków, dóbr oraz usług. Ocenia się, że grupy znajdujące się bliżej biur administracyjnych mają większy dostęp do usług związanych z edukacją, zdrowiem i rynkami, podczas gdy te znajdujące się na bardziej oddalonych terenach „zostały całkowicie porzucone”.⁴⁴ Brak infrastruktury dotyka te społeczności do

tego stopnia, że zapytane o ich priorytety, wymieniają je w następującej kolejności: transport, drogi, ceny, dostęp do rynków, dostęp do ziemi i wody. Bezpieczeństwo żywnościowe i żywieniowe kraju zostało szczególnie dotknięte przez katastrofy naturalne w 2005 i 2008 r., a trend wskazujący na wzrost cen na światowych rynkach może dodatkowo pogorszyć sytuację.

Według PEDSA, w Mozambiku ilość gruntów uprawnych wynosi 4,5% powierzchni kraju, z czego 2,75% jest

nawodnionych.⁴⁵ Struktura własności ziemi w tym kraju zdominowana jest przez niewielkie gospodarstwa: gospodarstwa rodzinne stanowią 99,65% wszystkich gospodarstw rolnych i kontrolują 95,19% całości gruntów uprawnych.⁴⁶ Zgodnie z ostatnimi danymi, do 2008 r. uprawy prowadzone były na około 5 mln ha; 80% populacji było zatrudnionych w sektorze rolniczym, a rolnictwo stanowiło 32% PKB, podczas gdy sektor ten odpowiedzialny był za 16% eksportu.

3. Wielkoobszarowe inwestycje w projekty leśne w Mozambiku

3.1. Wielkoobszarowe inwestycje w Mozambiku

Mozambik, po stuleciach bycia portugalską kolonią, zdobył niepodległość w 1975 r. Krótko po uzyskaniu niepodległości Mozambik stał się polem działań wojennych, które trwały do 1992 r. Na pierwszy rzut oka w kraju po prostu toczyła się wojna domowa między socjalistyczną partią rządzącą i byłym wyzwoleńczym ruchem FRELIMO oraz opozycyjnym ruchem partyzanckim zwanym RENAMO. W rzeczywistości, w Mozambiku wyraźnie było widać, jak wielkie znaczenie w niektórych częściach świata miała trwająca zimna wojna. Po zakończeniu wojny w 1992 r. donatorzy wkroczyli do Mozambiku ze znaczącej wysokości pomocą. W tym samym czasie międzynarodowe instytucje finansowe (MIF) narzuciły krajowi strukturalne programy dostosowawcze, składające się z prywatyzacji, liberalizacji i cięć w wydatkach rządowych. Wydatki te miały zostać zastąpione przez inwestycje zagraniczne.

Jeśli chodzi o rolnictwo, rząd Mozambiku promował rolnictwo oparte na wielkoobszarowych plantacjach, podobnie jak to robił wcześniejszy rząd kolonialny. Wraz z końcem socjalizmu inwestorzy zagraniczni mieli przejąć te plantacje. Jednakże donatorzy i inwestorzy zagraniczni nie byli szczególnie zainteresowani rolnictwem w pierwszych latach po odzyskaniu niepodległości, z wyjątkiem dwóch obszarów: produkcji cukru i drewna, obu tradycji z czasów kolonialnych.

Od 2000 r. obserwuje się boom w poziomie inwestycji zagranicznych w Mozambiku. W 2006 r. stworzono nowe Centrum Promocji Rolnictwa (Centro de Promoção da Agricultura, CEPAGRI), aby promować wielkoobszarowe inwestycje rolne. Duże projekty inwestycyjne są promowane również w ramach Planu działania na rzecz zmniejszenia

skrajnego ubóstwa 2006-2009 (Plano de Acção Para Redução da Pobreza absoluta, PARPA II), którego głównym celem było utrzymanie wysokich stóp wzrostu gospodarczego w celu zmniejszenia ubóstwa. W odniesieniu do rozwoju obszarów wiejskich, Plan działania określił jako priorytet stymulowanie przekształceń strukturalnych w rolnictwie, w celu zwiększenia wydajności i jej konkurencyjności na rynku międzynarodowym. Ponadto podkreślił potrzebę racjonalizacji i regulacji użytkowania ziemi i koordynacji z przedstawicielami społeczeństwa obywatelskiego i sektora prywatnego w celu szybkiego sposobu rozwiązywania konfliktów.⁴⁷

Według Banku Światowego, 2,7 mln ha gruntów w Mozambiku zostało przekazanych inwestorom w latach 2004-2009. 53% tego obszaru (tj. ok. 1,4 mln ha) przekazano inwestorom krajowym, a inwestorzy zagraniczni nabyli pozostałe 47%, czyli ok. 1,3 mln ha.⁴⁸ Na podstawie kompilacji różnych źródeł Oakland Institute wskazuje, że 1 mln ha należy już do inwestorów zagranicznych, 73% służy sektorowi leśnemu i 13% biopaliwom i cukrowi.⁴⁹ Jednakże jak w wielu innych krajach trudno jest uzyskać dokładne informacje na temat wielkoobszarowych transakcji gruntami. Nie ma publicznego rejestru gruntów w Mozambiku i większość umów między inwestorami a rządem jest utrzymywana w tajemnicy. Teoretycznie zatwierdzanie projektów o powierzchni powyżej 10 tys. ha, które mają być zatwierdzone przez Radę Ministrów,⁵⁰ jest ogłaszane i publikowane na stronie internetowej rządu. Ale informacje o zatwierdzeniu DUAT dla mniejszych obszarów są trudne do uzyskania, w tym między 1000 a 10 tys. hektarów, które muszą być zatwierdzone przez Ministerstwo Rolnictwa. Wiadomo również, że firmy w wielu przypadkach dzielą te obszary tak, aby mogły ubiegać się o DUAT dla mniejszych obszarów.

Inwestorów przyciągają obietnice dużych obszarów dostępnej żyznej ziemi, dobre warunki klimatyczne oraz niskie ceny gruntów. Według podziału na strefy rolne przygotowanego przez mozambickie Ministerstwo Rolnictwa w 2008 r., Mozambik ma 36 mln ha potencjalnych gruntów ornych, z czego 7 mln ha było dostępnych na wielkoobszarowe inwestycje rolne.⁵¹ Mozambik ponadto dysponuje żyznymi glebami w wielu regionach oraz dobrymi warunkami klimatycznymi, w tym wystarczającą ilością opadów deszczu lub dostępnością wody do nawadniania. Zwłaszcza w centrum i na północy kraju nie oczekuje się wyraźnych zmian związanych z globalnym ociepleniem klimatu. Wreszcie grunty w Mozambiku są bardzo tanie, biorąc pod uwagę, że ziemia należy do państwa i DUAT uprawnia jedynie do korzystania z gruntów. Koszty uzyskania DUAT są niskie, a podatki gruntowe są bardzo niskie.⁵²

Raport Banku Światowego z 2009 r. wykazał, że ponad połowa obszaru przekazanego inwestorom była „nieużywana lub nie w pełni wykorzystywana.”⁵³ Zostało to potwierdzone przez Ministerstwo Rolnictwa, które stwierdziło, że jest zaniepokojone niewykorzystywaniem dużych obszarów, które zostały cedowane na inwestorów.⁵⁴ To oraz fakt, że inwestorzy napotkali problemy i opór ze strony lokalnych społeczności, mogło przyczynić się do tego, że rząd Mozambiku zatrzymał koncesje gruntowe powyżej 1000 ha pod koniec 2009 r.⁵⁵ Ponadto Rada Ministrów w sierpniu 2010 r. postanowiła zmienić procedury konsultacji, które mają być przeprowadzone przez inwestorów ze społecznościami lokalnymi. Zgodnie z nowymi zasadami wymagane są dwa spotkania zamiast jednego; pierwsze ma na celu przekazanie informacji na temat planowanego projektu oraz ziem, które chce przejąć inwestor, a drugie służy temu, aby dana społeczność mogła udzielić odpowiedzi i powiedzieć, czy jest gotowa do oddania ziemi. Ponadto spotkania mają być dostatecznie nagłośnione w celu zapewnienia skutecznego uczestnictwa.⁵⁶

W maju 2011 r. Rada Ministrów zatwierdziła również nowy Strategiczny plan rozwoju sektora rolnego (Plano Estratégico de Desenvolvimento do Sector Agrario, PEDSA), który przynajmniej częściowo oddał nacisk na inwestycje zagraniczne na dużą skalę. Nowa polityka zachęca do inwestycji krajowych oraz rozwoju małej i średniej skali komercyjnego rolnictwa.

Niektórzy obserwatorzy zinterpretowali to jako znak, że nie była to zmiana myślenia, a przynajmniej debata o charakterze niezbędnych inwestycji w rolnictwie w Mozambiku w ramach rządu.⁵⁷ Jednakże jest bardzo niepewne, czy środki te są wystarczające, by zmienić ten stan rzeczy w znaczącym stopniu. CEPAGRI nadal promuje wielkoobszarowe zagraniczne inwestycje w rolnictwie, a przyznawanie koncesji inwestorom zagranicznym zostało podjęte na nowo w październiku 2011 r., kiedy to Rada Ministrów przyjęła projekt leśny dotyczący terenu o wielkości niemalże 20 tys. ha.⁵⁸ Najprawdopodobniej zatwierdzanie DUAT dla obszarów poniżej 1000 ha, które są

rozpatrywane na poziomie prowincji, miało miejsce również podczas okresu, kiedy wstrzymane było nadawanie koncesji. Wreszcie trwają obecnie prace nad nowym podziałem na strefy rolne, którego celem jest, między innymi, zidentyfikowanie obszarów dla inwestorów zagranicznych.⁵⁹

Należy się zatem spodziewać, że w Mozambiku zostaną utworzone nowe projekty na dużą skalę, a bieżące projekty będą kontynuowane, i ewentualnie zostaną rozszerzone. Dynamicznie rozwijającymi się sektorami są obecnie cukier trzcinowy, kopalnie węgla⁶⁰ i plantacje drzew.

3.2. Projekty leśne

Ponad połowa obszaru Mozambiku, około 40 mln ha, pokryta jest lasami.⁶¹ Leśnictwo i plantacje drzew mają tu długą historię, która sięga czasów kolonialnych. Portugalia zachęcała do eksploatacji rodzimych lasów, jak również sadzenia eukaliptusa i sosny. Do czasu uzyskania niepodległości istniało 20 tys. ha plantacji drzew gatunków egzotycznych w siedmiu prowincjach: Gaza, Inhambane, Manica, Maputo, Niassa, Tete i Zambezia.⁶² Po odzyskaniu niepodległości rząd Mozambiku umacniał plantacje drzew, a zwłaszcza uprawy gatunków szybko rosnących w celu dostarczenia drewna na potrzeby ośrodków miejskich Maputo, Beira i Nampula. Do tego czasu zapotrzebowanie tych miast na drewno doprowadziło do zwiększenia presji na rodzime lasy na obszarach w ich pobliżu. Kilka projektów plantacji rozpoczęto w latach 70. i 80., tak że w 1992 r. obszar objęty plantacjami drzew podwoił się, osiągając około 40 tys. ha. W latach po liberalizacji i prywatyzacji lansowanej przez Bank Światowy i MFW, sektor leśny był, oprócz cukru, jedynym obszarem, który wzbudził duże zainteresowanie prywatnych inwestorów. Według FAO obszar pokryty plantacjami drzew w 2010 r. obejmował 62 tys. ha.⁶³

Sektor leśny był również jednym z sektorów, które przyczyniły się do boomu wielkoskalowych inwestycji od 2000 r. Jak już wspomniano, według szacunków, z 1 mln ha przyznanego inwestorom zagranicznym, 73% było dla projektów leśnych. Rzeczywiście, największe nadane ostatnio koncesje należały do projektów leśnych, w tym największej dotąd pojedynczej koncesji na użytkowanie gruntów.⁶⁴

Sektor plantacji drzew dynamicznie rozwija się na całym świecie, a zwłaszcza w Afryce, Azji i Ameryce Łacińskiej. Według FAO obszar „upraw leśnych” na globalnym Południu wzrósł z 95 mln do 153 mln ha pomiędzy rokiem 1990 a 2012, co stanowi wzrost o ponad 50%.⁶⁵ Światowe zapotrzebowanie na drewno wzrosło ze względu na jego różnorodne zastosowanie. Wykorzystuje się je między innymi do produkcji papieru, produktów celulozowych, a ostatnio także jako źródło energii, zastępując paliwa kopalne w procesach przemysłowych, oraz do produkcji biopaliw drugiej generacji opartych na drewnie.⁶⁶

Lasy i plantacje nabrały ponownie znaczenia dzięki dyskusjom toczącym się w związku z Ramową konwencją Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu (UNFCCC) na temat mechanizmu redukcji emisji wynikających z wylesiania i degradacji lasów (*Reducing Emissions from Deforestation and Forest Degradation – REDD/REDD+*). Podstawową ideą takiego mechanizmu jest to, że kraje, którym uda się ograniczyć wylesianie i degradację lasów, nagradzane są dopłatami. Ponieważ definicja UNFCCC lasów nie rozróżnia lasów rodzimych od plantacji drzew, zakładanie plantacji można wykorzystać do osiągnięcia celów tego mechanizmu. Wielu ekspertów obawia się, że może to nawet zachęcić do przekształcenia lasów naturalnych w plantacje. Chociaż negocjacje na temat REDD/REDD+ są nadal w toku, Bank Światowy, ONZ oraz niektóre dwustronne inicjatywy zaczęły już przekazywać pieniądze krajom tropikalnym i subtropikalnym, aby mogły przygotować się do tego mechanizmu. Niektóre zainteresowane kraje przedłożyły tzw. propozycje gotowości (Readiness Proposal Idea Notes, R-PIN) do instrumentu Forest Carbon Partnership Facility (FCPF), ustanowionego przez Bank Światowy w 2008 r. Po zatwierdzeniu propozycji R-PIN, które zawierają informacje na temat sektora leśnego oraz przegląd warunków i trudności dotyczących uczestnictwa w REDD, kraje zostały zaproszone do przedstawienia konkretnych propozycji przygotowania się (Readiness Preparation Proposals, R-PP).⁶⁷ Jednym z tych krajów jest Mozambik, który przedstawił swoją R-PP w marcu 2012 r.⁶⁸

Rząd Mozambiku od wielu lat aktywnie promuje wielkoskalowe prywatne inwestycje w plantacje drzew. W 2006 r. Ministerstwo Rolnictwa przedstawiło dokument do dyskusji, który doprowadził do opracowania krajowej strategii ponownego zalesiania w 2010 r.⁶⁹ Strategia ta dowodzi, że Mozambik posiada ok. 36 mln ha gruntów ornych, z czego tylko ok. 14 mln ha wykorzystuje się obecnie na cele rolnicze. Ponadto twierdzi, że biorąc pod uwagę fakt, że potrzeba 15 mln ha na wyprodukowanie wystarczającej ilości żywności, 21 mln ha można by wykorzystać do innych upraw, w tym plantacji drzew. Strategia następnie ustawia cel założenia plantacji drzew na ok. 1,3 mln ha w ciągu najbliższych 20 lat.

Cel ten jest uzasadniony w następujący sposób. Po pierwsze w dokumencie mowa jest o tym, że globalne zapotrzebowanie na produkty z drewna wzrasta, dotyczy to zwłaszcza produkcji papieru. W tym kontekście Mozambik ma strategiczne położenie geograficzne, ponieważ źródłem rosnącego zapotrzebowania są przede wszystkim kraje azjatyckie. Po drugie, Mozambik dysponuje doskonałymi warunkami rolnikoklimatycznymi dla plantacji drzew. Stwierdza się również, że plantacje drzew są niezbędne, aby powstrzymać degradację i wycinkę rodzimych lasów ze względu na zapotrzebowanie na drewno do użytku domowego i przemysł tytoniowy. Ponadto plantacje drzew mogą być wykorzystane do ochrony i zachowania delikatnych ekosystemów. Wreszcie plantacje drzew mogą pochłaniać dwutlenek węgla, a tym samym przyczyniają się do zmniejszenia skutków zmian klimatycznych na świecie. Ogólnie rzecz biorąc, plantacje drzew stanowiłyby podstawę do rozwoju obszarów wiejskich poprzez tworzenie miejsc pracy i dobrobytu. Biorąc pod uwagę, że utworzenie plantacji drzew wymaga wysokiej specjalizacji i wysokiego nakładu kapitału, inwestycje zagraniczne będą niezbędne.⁷⁰ Całkowita potrzeba inwestycji jest szacowana na około 1,4 mld dol. w ciągu 20 lat.⁷¹

Strategia ma na celu ustanowienie czterech różnych rodzajów plantacji: plantacji komercyjnych i przemysłowych; plantacji przeznaczonych do wykorzystania energetycznego; plantacji wspólnotowych; oraz plantacji dla zachowania i ochrony środowiska naturalnego. Przemysłowe plantacje drzew stanowią zdecydowanie największą część, z 1 mln ha upraw do 2030 r. Zgodnie ze strategią, mają one stworzyć co najmniej 250 tys. stałych miejsc pracy. Celem strategii jest także przyciągnięcie prywatnych inwestycji o wartości 1000 dol. za ha i przyniesienie rocznego zwrotu co najmniej na poziomie 1500 mln dol. rocznie przez następne 20 lat poprzez eksport drewna i wyrobów przetworzonych.⁷²

Zgodnie ze strategią, prowincje w centrum i w północnych regionach kraju są najbardziej odpowiednie do stworzenia plantacji gatunków szybko rosnących: Cabo Delgado, Manica, Nampula, Niassa, Sofala i Zambezia.

3.3. Plantacje drzew w prowincji Niassa

Niassa znajduje się w północnej części Mozambiku i jest największą w kraju prowincją o powierzchni ok. 129 tys. km². Ze względu na stosunkowo niewielką liczbę mieszkańców, ok. 1 mln osób, ma gęstość zaludnienia tylko ok. 8 mieszkańców na km². Większość prowincji pokrywa płaskowyż, który posiada żyzne ziemie. Duże części Niassa zajmują lasy. W prowincji od wielu lat niewiele było inwestycji, a także kiepska infrastruktura. Podobnie jak w całym kraju, 80% ludności mieszka na obszarach wiejskich i zależy od drobnego rolnictwa.

Z powodu odpowiednich warunków klimatycznych i glebowych oraz niskiej gęstości zaludnienia Niassa jest jedną z prowincji, w których rząd Mozambiku promuje inwestycje na dużą skalę w plantacje drzew. Zgodnie ze strategią zalesienia plantacje powinny zostać utworzone w Niassa na ok. 335 tys. ha do 2030 r., z czego ok. 320 tys. przeznaczają się na przemysłowe plantacje drzew. Strategiczny plan rządu prowincji stawia za cel przyciągnięcie prywatnych inwestycji w przemysłowe plantacje na 240 tys. ha do 2017 r.⁷³

W celu ułatwienia inwestycji sektora prywatnego, rząd Mozambiku, wraz z rządem szwedzkim, założył w 2005 r. Fundację Malonda (Fundação Malonda). Fundacja powstała w ramach porozumienia o współpracy pomiędzy Mozambikiem i Szwecją z 1997 r. i jest jednym z elementów współpracy szwedzkiej z Niassa, która ma cztery komponenty: wsparcie dla sektora publicznego, wsparcie dla sektora prywatnego, wsparcie dla społeczeństwa obywatelskiego i wsparcie dla infrastruktury.⁷⁴ Według szwedzkiej Agencji ds. Międzynarodowej Współpracy Rozwojowej Sida głównym celem współpracy jest „zmniejszenie skrajnego ubóstwa w prowincji, ale dzięki strategii, która obejmuje prywatne inwestycje skupione na procesie zrównoważonego rozwoju gospodarczego i ludzkiego”.⁷⁵ Rolą Malonda jest ułatwienie działania zagranicznych inwestorów i „poprawa otoczenia gospodarczego” w prowincji. Jej głównym celem jest wspieranie inwestycji w trzech sektorach: leśnictwa, rolnictwa i turystyki.⁷⁶ Malonda jest finansowana głównie

przez Sida, ale niedawno ogłosiła, że będzie się starała zróżnicować swoje źródła przychodów, gdyż obecna pięcioletnia współpraca rozwojowa Sida dla Mozambiku kończy się w 2012 r.⁷⁷ Łączna kwota szwedzkiej Oficjalnej Pomocy Rozwojowej (Official Development Assistance, ODA) dla Mozambiku w latach 2010–2013 to 725 mln koron szwedzkich rocznie, czyli około 80 mln euro.⁷⁸

Na swojej stronie internetowej Fundacja Malonda wyraźnie reklamuje, że w Niassa dostępna jest wielka powierzchnia gruntów. Według Malonda dla rolnictwa dostępnych jest 12,3 mln ha gruntów ornych, a „na około 2,4 mln ha można potencjalnie zakładać plantacje leśne gatunków szybko rosnących, oraz dostępnych jest 640 tys. ha na koncesje”.⁷⁹ Dotychczas fundacja ułatwiła stworzenie sześciu firm, które założyły plantacje drzew: Chikweti Forests of Niassa, Florestas de Niassa, Companhia Florestal de Massangulo, New Forests, Green Resources i, niedawno, Florestas do Planalto. Według Fundacji łączna powierzchnia projektów to 550 tys. ha w ośmiu z piętnastu dystryktów prowincji Niassa (żadna liczba nie jest podana dla Florestas do Planalto), a inwestycje mają wartość 385 mln dol.⁸⁰ Jeżeli te dane są prawidłowe, projekty inwestycyjne przekraczają już obszar określony w Planie strategicznym prowincji Niassa i w narodowej Strategii zalesiania. Jednakże, zgodnie z tym samym źródłem, obsadzonych do tej pory jest tylko około 28 tys. ha.

Malonda odgrywa podwójną rolę, będąc jednocześnie promotorem, ułatwiając inwestycje, a także samodzielnie inwestując. Zgodnie z danymi przedstawionymi przez Krajową Dyрекcję ds. Gruntów i Lasów (Direcção Nacional de Terras e Florestas, DNTF) Malonda otrzymała DUAT na ponad 90 tys. ha w 2010 r.⁸¹ Wydaje się, że niektóre z DUAT zostały następnie przekazane innym spółkom. Według Malonda, fundacja jednak od tego czasu wycofała się „z wielu swoich bezpośrednich działań operacyjnych” i „wycofała się już ze swoich najbardziej znaczących bezpośrednich działań operacyjnych od lipca do grudnia 2009 r., co zakończy się w pierwszej połowie 2010 r.”⁸²

4. Plantacje drzew w Niassa – przypadek Chikweti Forests

4.1. Chikweti Forests of Niassa: projekt

Chikweti Forests of Niassa jest jedną z firm prowadzących plantacje drzew w prowincji Niassa. Chikweti jest spółką zależną od Global Solidarity Forest Fund (GSFF), zlokalizowanego w Szwecji funduszu inwestycyjnego skoncentrowanego na sektorze leśnym w Mozambiku. Zgodnie z jego własnymi informacjami, GSFF „prowadzi projekty, które zapewniają zyski swoim inwestorom i jednocześnie promują rozwój społeczności i integralności środowiskowej”.⁸³ Fundusz został założony w 2006 roku przez diecezję Västerås (Szwecja) oraz fundusz Kościoła Norweskiego (Opplysningsvesenets fond, OVF). Zgodnie z *Memorandum inwestycji* wielkość funduszu to 100 mln dol. Celem jest uzyskanie wewnętrznej stopy zwrotu (IRR) w wysokości realnej 13% rocznie.⁸⁴ Za GSFF stoi szereg inwestorów z różnych krajów: 5% należy do OVF⁸⁵ z Norwegii, 54,5% do holenderskiego funduszu emerytalnego Stichting Pensioenfonds ABP⁸⁶ i 5% do diecezji Västerås.⁸⁷ Zgodnie z kilkoma źródłami inni akcjonariusze to norweski Kościół luterański (współzałożyciel), z około 7%, jak również fundusze z USA (5,5%) i Danii (około 13%). Lokalny partner GSFF w Mozambiku to anglikańska diecezja Niassa, która posiada mniejszościowe udziały w swoich inwestycjach.⁸⁸

Fundusz posiada cztery zależne spółki leśne w Mozambiku: Chikweti Forests of Niassa, Florestal de Massangulo (również w prowincji Niassa), a także Tectona Forests of Zambézia i Ntacia Florestas da Zambézia, obie w prowincji Zambezia.⁸⁹ Zgodnie z *Memorandum inwestycji*, fundusz zainwestuje

100 mln dol., a kolejne 60 mln dol. mają wyłożyć pozostali inwestorzy. GSFF jest zarządzane przez Global Solidarity Fund International (GSFI), międzynarodową firmę zarządzania aktywami należącą do diecezji Västerås (Szwecja), Luterańskiego Kościoła Szwecji i OVF z Norwegii.⁹⁰ W lutym 2007 r. GSFF stwierdził, że GSFI rozpoczął inwestycje leśne w Mozambiku o łącznej wartości, która wyniesie 127 mln dol. w ciągu dziesięciu lat.⁹¹

Chikweti Forests of Niassa to najstarsza i największa inwestycja GSFF.⁹² Według raportu Oakland Institute ponad 10% Chikweti jest własnością Mozambiku, z udziałowcami takimi jak anglikańska diecezja Niassa (około 9%), Fundacja Malonda, Uniwersytet Eduardo Mondlane i indywidualni Mozambijczycy.⁹³ Według niektórych źródeł innym udziałowcem jest amerykański fundusz.⁹⁴ W *Memorandum inwestycji* stwierdza się, że Chikweti zajmuje się ponownym zalesianiem w celach komercyjnych plantacji drzew w prowincji Niassa. Łącznie ma on zarządzać 140 tys. ha „zdegradowanych obszarów leśnych”. Inwestycja ma na celu utworzenie plantacji drzew składających się z gatunków szybko rosnących na 68,5 tys. ha. Pozostały obszar, 71,5 tys. ha, ma „zostać odłożony jako chronione lub odpowiedzialnie zarządzane rodzime ekosystemy”.⁹⁵ Grunty są wydzierżawione od rządu Mozambiku na okres 50 lat z możliwością przedłużenia o kolejne 50 lat. Końcową wycinkę przewiduje się, kiedy drzewa będą w wieku od 18 do 30 lat, w zależności od gatunku. Jednak komercyjnej przecinki dokonuje się przed

ostatecznym zbiorem.⁹⁶ W ciągu pierwszych pięciu lat rynkiem podstawowym dla drewna będzie krajowy i regionalny rynek budowlany, ale w średnim i długim okresie produkty będą sprzedawane na eksport.⁹⁷ Według badań prowadzonych przez organizację Justiça Ambiental i związek mozambickich chłopów UNAC, w dłuższej perspektywie projekt ma na celu dostarczenie surowca do produkcji papieru w Indiach i innych krajach Azji i Europy, jako krajach przeznaczenia.⁹⁸ Spółka stwierdza jednak, że wszystkie drzewa uprawiane przez Chikweti są przewidziane do sprzedaży lokalnej i regionalnej, do wykorzystania w szerokiej gamie produktów, począwszy od materiałów budowlanych, przez słupy, skończony na wiórkach drzewnych.⁹⁹ Ostatnie informacje od kierownictwa Chikweti wskazują na to, że istnieją plany, aby inna spółka zbudowała celulozownię w Niassa.¹⁰⁰

Fundusz GSFF ogłosił na samym początku, że wszelkie inwestycje będą zmierzać do certyfikacji zgodnie z Forest Stewardship Council (FSC), w celu potwierdzenia, że plany gospodarki leśnej są opłacalne ekonomicznie, społecznie akceptowalne i ekologiczne. Ogólnie Chikweti zapowiedziały, że zatrudni ok. 3 tys. osób w Niassa. Spółka stwierdza, że obecnie zatrudnia ponad 1100 osób,¹⁰¹ ale według Fundacji

Malonda liczba pracowników zmniejszyła się z ok. 2500 do 900 w 2012 r.¹⁰²

Projekt ma również na celu zapewnienie „usług ekosystemowych”, takich jak handel udziałami w sekwestracji węgla, różnorodność biologiczna i ochrona przyrody. Zgodnie z *Memorandum inwestycji* GSFF „same plantacje należące do Chikweti mogą być w stanie pochłonąć aż 1,8 mln ton węgla do 2038 r.”¹⁰³

Według GSFF, inwestycje mogą przyczynić się do rozwoju i są częścią programu 5F, rozpoczętego przez anglikańską diecezję Niassa, GSFI i Międzynarodowy Program Usług Leśnych Stanów Zjednoczonych. 5F (z ang. *forests, finance, food, fuel, future*, pol. lasy, finanse, żywność, paliwo i przyszłość) został sfinansowany przez USAID¹⁰⁴ i jest promowany jako „innovacyjna odpowiedź na potrzeby rozwoju prowincji Niassa w Mozambiku.”¹⁰⁵ Zgodnie z GSFF program opiera się na trzech głównych działaniach: komercyjnym leśnictwie przynoszącym zysk, dążeniach skoncentrowanych na integralności środowiskowej i rozwoju opartym na społecznościach. Podczas gdy odpowiedzialność za dwa pierwsze elementy należy do Chikweti, ostatni miał leżeć w gestii diecezji Niassa.

4.2. Konsekwencje zakładania plantacji

Chikweti Forests of Niassa rozpoczęła swoją działalność w prowincji Niassa w 2005 r. Założenie firmy ułatwiła Fundacja Malonda. Zgodnie z informacjami od osoby odpowiedzialnej z ramienia Prowincjonalnego Biura Geografii i Katastru w Niassa (Serviço Provincial de Geografia e Cadastro de Niassa), Chikweti ubiegała się o całkowitą ilość 14 tytułów DUAT w prowincji Niassa. Zatwierdzono z nich jedenaście, podczas gdy dwa czekają na realizację, jeden jest w trybie przyznawania, a jeden został odrzucony.¹⁰⁶ To samo źródło podaje, że Chikweti obecnie posiada tytuły

DUAT na 51 tys. ha w Dystryktach Lago, Lichinga i Sanga, z czego prawie 13 tys. ha zostało obsadzonych.¹⁰⁷ Firma twierdzi, że ubiegała się o 45 371 tys. ha i ma wstępne DUAT na 35 430 tys. ha, z czego obsadzono 13 454 tys. ha.¹⁰⁸ Jednakże, na swojej stronie, GSFF twierdzi, że Chikweti założyła już plantacje drzew na obszarze 14,4 tys. ha.¹⁰⁹ Pomimo tego trudno jest uzyskać precyzyjne informacje na temat dokładnej ilości i powierzchni DUAT, ponieważ władze niechętnie udzielają dostępu do tytułów DUAT i związanej z nimi dokumentacji.

Zgodnie z Prowincjonalnym Biurem Geografii i Katastru 92% obsadzonych przez Chikweti terenów to sosny, a pozostałe 8% zajmuje eukaliptus.¹¹⁰ Najnowsze informacje od zarządu Chikweti wskazują jednak na to, że firma zmienia strategię i sadi obecnie aż do 90% eukaliptusa na nowych plantacjach. Zmiana strategii wynika z dotychczasowego zbyt wolnego tempa wzrostu sosny.¹¹¹ Podczas seminarium, które odbyło się w Västerås w Szwecji w czerwcu 2012 r., prezes Zarządu GSFF i Chikweti, Nils Grafström, ogłosił, że Chikweti planuje zasadzić dodatkowo 75 tys. ha eukaliptusa do 2017 r.¹¹²

Plantacje należące do Chikweti znajdują się w trzech dystryktach: Lago, Lichinga i Sanga. Dystrykt Lago znajduje się na północnym zachodzie prowincji Niassa, a nazwa pochodzi od jego położenia na wschodnim brzegu jeziora Niassa. Dystrykt ma powierzchnię około 6,5 tys. km² i około 83 tys. mieszkańców, z czego 51% to kobiety. Zgodnie z Narodowym Instytutem Statystycznym (Instituto Nacional de Estatística, INE) populacja składa się z ok. 19 tys. gospodarstw domowych.¹¹³ Dystrykt Lichinga, położony na zachodzie Niassa, ma powierzchnię prawie 5,5 tys. km², a jego stolicą jest miasto o tej samej nazwie. Jest tam ok. 95 tys. mieszkańców, z czego 52% to kobiety. Znajduje się tam około 22,5 tys. gospodarstw domowych. Dystrykt Sanga, znajdujący się na północ od Lichinga i na zachód od Lago, zajmuje powierzchnię około 12,5 tys. km². Około 56 tys. mieszkańców należy do około 13 tys. gospodarstw domowych. Ponad 50% populacji to kobiety.

We wszystkich trzech dystryktach głównym zajęciem jest rolnictwo. Rodziny utrzymują się głównie z rolnictwa na małą skalę. Sadzą przede wszystkim: fasolę, orzeszki ziemne, kukurydzę, maniok, słodkie ziemniaki i ziemniaki. W mniejszym stopniu hoduje się także bydło. Źródłem żywności jest też myślistwo i wędkarstwo, a łowienie ryb jest szczególnie ważnym dodatkowym sposobem utrzymania w dystrykcie Lago z

powodu bliskości jeziora Niassa. Woda jest głównie pobierana ze studni, a w mniejszym stopniu także z rzek i jezior.

Od momentu założenia plantacji drzew pojawiały się skargi do społeczności z dystryktów Lago, Lichinga i Sanga, które z czasem przeradzały się w otwarty konflikt i opór.

4.2.1. Wpływ na dostęp do ziemi i źródła utrzymania społeczności

Utrata dostępu do ziemi i lasów

Jedną z głównych konsekwencji rozpoczęcia przemysłowych plantacji drzew w Niassa jest utrata dostępu do ziemi przez lokalne społeczności wiejskie.

W społeczności Maniamba (dystrykt Lago) ludzie narzekają na utratę dostępu do żyznych ziem, na których produkowali żywność, w związku z założeniem plantacji drzew. Choć Chikweti zapewniała, że zajmie jedynie marginalne tereny, członkowie społeczności twierdzą, że firma zajęła produktywnie grunty rolne.¹¹⁴

W pozostałych przypadkach plantacje położone są blisko pól (tzw. *machambas*) i domów należących do lokalnych społeczności. Tak jest np. w przypadku społeczności Lipende (dystrykt Sanga), gdzie plantacje znajdują się jedynie 10 m od *machambas*.¹¹⁵ Wśród społeczności Mapudje, Miala i Cazize w dystrykcie Sanga niektóre pola zostały otoczone przez plantacje.¹¹⁶

Niektóre ze społeczności zgodziły się oddać firmie część ziemi w celu założenia plantacji. Jednak wkrótce zaczęły skarżyć się, że plantacje zostały założone także na ziemiach, których nie przekazano firmie. Tak stało się na przykład w społeczności Chiulica (Lago), Lipende i Licole (Sanga). W

tym ostatnim przypadku zajęcie ziemi rolnej przez Chikweti doprowadziło do aktów oporu prowadzonych przez członków społeczności.

Skargi społeczności lokalnych doprowadziły do wszczęcia dochodzenia przeprowadzonego przez mozambickie Ministerstwo Rolnictwa (MINAG) oraz Krajową Dyрекcyję ds. Ziemi i Lasów (Direcção Nacional de Terras e Florestas, DNTF) we wrześniu 2010 r. Raport i wyniki przeprowadzonego dochodzenia potwierdzają zasadność skarg lokalnej ludności.

Dochodzenie wykazało, że Chikweti w tamtym okresie otrzymała DUAT na około 30 tys. ha, ale zajmowała dodatkowo 32 tys. ha nielegalnie.¹¹⁷ Raport potwierdza także skargi niektórych społeczności, np. że w Maniamba Chikweti zajęła ziemię, produktywnie grunty rolne, lokalnej ludności, a także lokalne pastwiska. Miało to miejsce pomimo tego, że firma twierdziła zawsze, że będzie sadziła drzewa wyłącznie na marginalnych i jałowych ziemiach, na terenach „zdegradowanych”.¹¹⁸ Dowody z badań terenowych pokazują także, że firma zakłada plantacje na terenach o największej gęstości zaludnienia i żyznych glebach.

Ponadto firma zaczęła prowadzić swoje działania, zanim otrzymała DUAT (np. w wiosce Matauale, w dystrykcie Lago, a także Lipapa i Luambala w dystrykcie Lichinga¹¹⁹), a w niektórych przypadkach, jeszcze zanim zostały przeprowadzone konsultacje z lokalną ludnością, co jest wymagane przez mozambickie prawo. Informacje te zostały potwierdzone przez dyrektora firmy, p. Siniquinha, którego słowa cytowane są w raporcie Justícia Ambiental i UNAC. Stwierdza, że w 2011 r. Chikweti miała jedynie „dwa sfinalizowane tytuły DUAT, a pozostałe plantacje działały wyłącznie dzięki elastyczności wizji poprzedniego naczelnika Arnaldo Bimbe, który dał nam zgodę”.¹²⁰ Interwencja władz prowincji na korzyść firmy została potwierdzona także przez dochodzenie przeprowadzone przez DNTF i Ministerstwo Rolnictwa.¹²¹ Chikweti twierdzi jednak, że w przypadkach, gdy nie otrzymała jeszcze ostatecznego tytułu DUAT, ale jest „we wstępnej fazie procesu, (...) nie oznacza to, że firma w jakikolwiek sposób źle działa, prowadząc prace na ziemi, ani nie czyni tego procesu nielegalnym”.¹²²

Dochodzenie potwierdza także, że plantacje są, na niektórych terenach, położone bardzo blisko pól i domów ludności lokalnej, tak jak w przypadkach społeczności Maniamba (Lago) i Mapudje (Sanga).¹²³ Ponadto wskazuje na istnienie *machambas* wewnątrz plantacji w społecznościach Mapudje, Miala i Cazine w dystryktach Sanga. Jest to zresztą przypisywane ogólnemu rozproszeniu plantacji drzew.¹²⁴

Założenie plantacji drzew na ziemiach, które są wykorzystywane do produkcji żywności przez lokalne społeczności, a także fakt, że są one zakładane niezwykle blisko od domów

i pól, prowadzi do utraty dostępu do gruntów rolnych przez lokalnych ludzi z Lago, Lichinga and Sanga.

Według świadków, w związku z założeniem plantacji, ludzie musieli przenieść swoje *machambas* daleko od wiosek. Jednym z powodów tego jest fakt, że ich pola i uprawy są zacieniane przez drzewa. Ponadto rolnicy w Niassa uprawiają ziemię w sposób wymagający przenoszenia się na nowe tereny po uprawianiu danych gruntów przez kilka lat. Ziemia zostaje opuszczona, aby mogła się zregenerować i być ponownie wykorzystana w celach rolniczych po 5-10 latach. Zajmując więc ziemię, które nie są aktualnie uprawiane, uniemożliwia się społecznościom rolniczym uprawianie ziemi w tradycyjny sposób. Firmy z sektora leśnego twierdzą, że ziemię, które nie są aktualnie uprawiane, są „jałowe” albo „nieużywane”. Tymczasem krajowy związek rolników UNAC twierdzi, że w Mozambiku nie ma czegoś takiego jak nieużywana ziemia, w związku z tradycyjnym sposobem praktykowania rolnictwa. Jednocześnie cała ziemia „należy” do poszczególnych społeczności, zgodnie ze zwyczajowym systemem własności.

Opór społeczności Licole i Lipende w dystrykcie Sanga

W sezonie upraw 2009/2010 Chikweti Forests of Niassa otrzymała zgodę od społeczności Licole na sadzenie sosny. Po założeniu plantacji, w kolejnym roku Chikweti poszerzyła obszar upraw, wkraczając na tereny, których społeczność nie przekazała spółce. Doprowadziło to do powstania miejscowej ludności: w kwietniu 2011 r. chłopcy z Licole i Lipende, wyposażeni w maczety i motyki, wyrwali z korzeniami i wycięli maczetami ok. 60 tys. sosen na terenie 12 ha. Zniszczono także część sprzętu.

Okolo 12 osób aresztowano i oskarżono o przywództwo w powstaniu. Jedną z aresztowanych osób był Vilanculos, który powiedział, że stracił swoją *machamba* w związku z ekspansją plantacji. Powiedział lokalnej gazecie: „Zostałem wypuszczony, ale wciąż jestem aresztowany, ponieważ problem nie jest rozwiązany. Nie było mnie w dniu demonstracji, przyszli mnie aresztować w domu. Teraz, każdego tygodnia, muszę stawiać się w Malulo. Chikweti zajęła nasze ziemie – gdzie teraz mamy uprawiać? Nasze pola znajdowały się blisko naszych domów, teraz musimy chodzić daleko za góry, gdzie nie ma szkół ani szpitali.”¹²⁵ 13 czerwca 2011 r. konflikt wybuchł ponownie w Licole, a kilka budynków należących do firmy zostało podpalonych.¹²⁶

Tradycyjny, lokalny sposób uprawiania związany jest także z praktyką ścinania i wypalania, co jest stosowane w celu użyczenia gleby. Rolnicy przenoszą swoje pola również dlatego, że obawiają się, że zostaną oskarżeni o zagrożenie plantacjom, w związku z niekontrolowanymi pożarami. W dochodzeniu przeprowadzonym przez DNTF i Ministerstwo Rolnictwa cytuje się rolników, którzy skarżą się, że byli karani, ponieważ Chikweti oskarżała ich o niszczenie zasadzonych drzew.¹²⁷

Rolnicy czują się zatem zmuszeni do uprawiania pól, które znajdują się w dużej odległości od ich domów, czasami muszą spędzać kilka godzin na dotarciu do nich. W niektórych przypadkach domy znajdujące się blisko plantacji zostały porzucone. Ich mieszkańcy chcieli mieszkać bliżej nowych terenów uprawnych albo obawiali się, że domy zostaną zniszczone przez pożary. Faktycznie, podczas gdy chłopom grozi się grzywnami za wypalanie roślinności albo, jak dotąd, otrzymują oni wynagrodzenie, tzw. pieniądze za ogień, w wysokości 5 dol. za ha, który nie został spalony,¹²⁸ firmy prowadzące plantacje wciąż wypalają roślinność na swoich plantacjach. Istnieje przynajmniej jeden zanotowany przypadek, w którym pole rolnika z Maniamba zostało zniszczone przez ogień pochodzący z wypaleń na plantacji.¹²⁹

Utrata dostępu do ziemi używanej w celach rolniczych wpływa na możliwości uzyskania dochodu przez społeczności i zagraża ich bezpieczeństwu żywnościowemu. Podobnie jak w reszcie kraju, 80% populacji Niassa żyje na terenach wiejskich, a środki przetrwania czerpie z drobnego rolnictwa i możliwości korzystania z zasobów naturalnych.¹³⁰ Kobiety odgrywają ważną rolę w zapewnieniu wystarczającej ilości pożywienia rodzinom. Ocenia się, że drobne rolnictwo jest głównym zajęciem dla 90% aktywnych gospodarczo kobiet (dla porównania, zajmuje się nim 66% mężczyzn).¹³¹ W dystryktach Lichinga, Lago i Sanga rolnictwo rodzinne jest najważniejszym źródłem dochodu.

Dostęp do żywności i środków przetrwania na terenach, gdzie znajdują się plantacje, jest dodatkowo ograniczony przez utratę dostępu do lasów. Członkowie społeczności korzystają z produktów leśnych w kilku celach: zbierają drewno na opał do gotowania potraw, produkcji węgla,¹³² wykorzystują drewno jako materiał konstrukcyjny, a także zbierają owoce i niektóre rośliny mające właściwości lecznicze. Niektóre z tych produktów dodatkowo sprzedają, zyskując dodatkowe źródło dochodu. Lokalni mieszkańcy twierdzą, że utracili dostęp do tych zasobów w związku z założeniem plantacji drzew, ponieważ firmy z sektora leśnego odmawiają im prawa wstępu na teren plantacji w celu zbierania drewna, lub też ponieważ rodzime lasy są ścinane. Dochodzenie przeprowadzone przez rząd Mozambiku potwierdziło, że rodzime lasy zostały ścięte w niektórych miejscach, takich jak Maniamba, Micucue (obie w dystrykcie Lago) i Mapudje

(Sanga).¹³³ Według administratora dystryktu Sanga, Chikweti dokonało także wyrębu dużej ilości drzew owocowych nazywanych *massuku*, z których korzystała lokalna ludność.¹³⁴

Utrata dostępu do ziemi i lasów wśród społeczności rolniczych w Niassa najprawdopodobniej będzie postępować. Jak dotąd stosunkowo tylko niewielka część zaplanowanego terenu została obsadzona, a w niektórych miejscach rośliny są wciąż niewielkie. Jak wcześniej stwierdzono, samo Chikweti Forests of Niassa planuje zarządzać terenem o powierzchni 140 tys. ha (połowa tego terenu ma być przeznaczona na cele ochrony przyrody), podczas gdy rząd prowincji planuje założyć plantacje drzew na powierzchni 240 tys. ha w Niassa, zgodnie z przyjętym Planem strategicznym. Inne źródła mówią nawet o całkowitej powierzchni prawie 600 tys. ha, które mają zostać w dłuższej perspektywie zajęte przez firmy z sektora leśnictwa.¹³⁵ DUAT, o które ubiegało się Chikweti, są przyznawane na 50 lat z możliwością przedłużenia na kolejne 50 lat. Ogromne obszary ziemi i związanych z nią zasobów mogą zatem zostać odebrane obecnym i przyszłym pokoleniom.

Brak alternatywnych możliwości utrzymania się w związku z pracą na plantacjach

Kolejnym źródłem protestów lokalnej ludności jest sama praca i warunki pracy na plantacjach. W rzeczywistości stworzenie nowych miejsc pracy i obietnica, że przyniosą one alternatywne źródła dochodu członkom społeczności, jest jednym z głównych zagadnień podnoszonych przez firmy leśne w Niassa. Jednakże, w wielu przypadkach, członkowie społeczności na terenach plantacji skarżyli się na warunki pracy.

Na plantacji Lipapa (dystrykt Lichinga) i Maniamba (Lago) pracownicy skarżą się na opóźniające się wypłaty wynagrodzenia. Zamiast otrzymywać wypłatę po 30 dniach pracy, jak

Świadczenie ze społeczności Maniamba w dystrykcie Lago

„Nazywam się Abubacar Saide, mam 51 lat, mam żonę i szóstkę dzieci. Jestem rolnikiem i mam swoje pole (*machamba*), ok. 6 ha w Maniamba, gdzie mieszkam. Na mojej *machamba* miałem 13 drzew mango, 7 brzoskwiń i 8 bananowców, które miały odpowiednio 12, 10 i 7 lat. Dzięki pochodzącym z nich owocom utrzymywałem swoją rodzinę i wysyłałem dzieci do szkoły. W 2008 r., kiedy Chikweti Forests of Niassa prowadziła nasadzenia, postanowiła oczyścić część swojej ziemi, wypalając ją. Ogień z plantacji dosięgnął mojej *machamba* i zniszczył drzewa owocowe, które się na niej znajdowały.

Od razu powiedziałem o tym firmie, ale nie przyniosło to rezultatu. W konsekwencji, następnego dnia poszedłem powiedzieć o tym w Urzędzie Dystryktu i lokalnemu szefowi (*régulo*) naszej wioski. Później poszliśmy do biura Chikweti, gdzie wytłumaczyliśmy wszystko inżynierowi. Poprosił nas, żebyśmy mu pokazali miejsce, aby mógł ocenić szkody spowodowane przez pożar. Inżynier następnie poprosił mnie, abym ocenił wartość finansową szkód i powiedziałem mu, że to kwota ok. 150 tys. meticaís (czyli około 5300 dol.). Powiedział mi, że mam przyjść do biura następnego dnia i otrzymam te pieniądze. Jednak kiedy przyszedłem, dał mi jedynie 500 meticaís (czyli ok. 18 dol.).

Dwa dni później przedstawiciel Chikweti wezwał mnie i dał mi kolejne 500 meticaís w obecności *régulo*, mówiąc, że resztę kwoty dostanę w nasionach drzew mango i brzoskwiń z RPA. Nie podobało mi się zachowanie przedstawiciela projektu i poszedłem do *régulo*. Ponownie spotkaliśmy się z przedstawicielem projektu, który powiedział, że może jedynie dać mi odpowiedź, kiedy porozmawia z koordynatorem projektu. Od tego czasu, inżynier nigdy więcej się ze mną nie skontaktował, więc poszedłem do Urzędu Dystryktu ds. Działalności Gospodarczej (*Serviços Distritais de Actividade Económica*) i do Administracji Dystryktu, ale znów nie znaleziono żadnego rozwiązania.

20 kwietnia 2010 r., w dniu, kiedy prezydent Republiki, ekscelencja Armando Guebuza, odbywał zebranie w Maniamba, członkowie społeczności chcieli rozmawiać na ten temat. Po przedstawieniu sytuacji prezydentowi dowiedziałem się, że moja sprawa zostanie rozwiązana w sądzie. W tym celu poproszono mnie o wszystkie dokumenty, które przedstawiałem władzom dystryktu. Kiedy poszedłem do władz dystryktu, dowiedziałem się, że wszystkie dokumenty w mojej sprawie zostały zgubione. Pomimo tego wezwano mnie na rozprawę. Następnie Instytut Pomocy Prawnej (IPAJ) przygotował dla mnie dokument, który miałem ponownie przedstawić przed Sądem Dystryktu. Wtedy, Sąd Dystryktu Lago odesłał mnie do Sądu Prowincjonalnego Niassa, w Lichinga. Od tego czasu nigdy nie wezwano mnie więcej do sądu, a tym bardziej do rządu czy do Chikweti. Numer mojej sprawy to 40. Podczas spotkań, które mieliśmy z firmą, sekretarz dystryktu, szef i cała ochrona Chikweti przyznała, że to oni spalili moje pole. Twierdzili, że wypalanie jest techniką używaną i polecaną przez Chikweti jako metoda prewencyjna i ochronna dla ich zbiorów.”¹³⁶

wymaga tego prawo Mozambiku, otrzymywali wynagrodzenie dopiero po 45 dniach.¹³⁷ Firma twierdzi, że oskarżenia te są nieprawdziwe. Kolejne oskarżenia są związane z procedurą przyjętą przez firmę w sytuacji, gdy pracownik opuści dzień pracy z powodów zdrowotnych. Pracownicy z Maniamba twierdzą, że w takiej sytuacji muszą przedstawić potwierdzenie, które mogą otrzymać jedynie w mieście Lichinga, odległym o 75 km.¹³⁸ Ponadto nawet kiedy mogą potwierdzić, że opuścili dzień pracy z uzasadnionych powodów, pracownicy z Licole (Sanga) donoszą, że aby otrzymać wynagrodzenie, muszą pojawić się osobiście w Narodowym Instytucie Bezpieczeństwa Socjalnego (Instituto Nacional de Segurança Social, INSS), również w Lichinga.¹³⁹ Członkowie kilku ze społeczności narzekali, że takie procedury, narzucone przez Chikweti, są niemożliwe do wypełnienia, w związku z trudnościami w dotarciu do stolicy regionu. Kolejne skargi dotyczą długich godzin pracy i braku elastyczności firm w stosunku do lokalnych obyczajów. Uniemożliwia to pracownikom uczestniczenie w pogrzebach czy innych ceremoniach.¹⁴⁰ Chikweti twierdzi jednak, że firma wypełnia wszystkie zobowiązania wynikające z mozambickiego prawa pracy.

Jak wcześniej stwierdzono, główną obietnicą składaną przez Chikweti i inne firmy z sektora leśnego podczas zakładania plantacji jest stworzenie miejsc pracy i zapewnienie zatrudnienia członkom społeczności, z jednoczesnym zapewnieniem alternatywnego źródła dochodów. Podczas gdy faktycznie część ludzi znalazła zatrudnienie na plantacjach, okazało się, że stworzono niewiele miejsc pracy, które dodatkowo są niepewne i niskopłatne.

Zgodnie z informacjami udzielonymi przez osobę reprezentującą projekt, Chikweti Forests jest największym pracodawcą w sektorze plantacji drzew w prowincji Niassa i w 2011 r. zatrudniała 3 tys. osób. Większość pracowników to członkowie lokalnej społeczności, a 20% to kobiety. Jednakże od tego czasu firma zmniejszyła liczbę pracowników. Według tego

samego źródła szacowana liczba pracowników na początku 2012 r. to 1500 osób. W międzyczasie zwolniono kolejne osoby, a firma liczy teraz około 1100 pracowników,¹⁴¹ podczas gdy Fundacja Malonda mówi o 900 pracownikach.¹⁴² Sytuacja ta przypomina doświadczenia z innych regionów, gdzie zakładano przemysłowe plantacje drzew: projekty tworzą znaczną ilość miejsc pracy we wstępnej fazie oczyszczania terenu, przygotowania i sadzenia. Jednak zapotrzebowanie na pracowników zmniejsza się znacznie po kilku latach, więc są oni zwalniani.¹⁴³ Doświadczenia z przemysłowych plantacji drzew pokazują, że w dłuższej perspektywie czasowej liczba miejsc pracy jest znacznie niższa niż zatrudnionych na takim samym terenie w drobnym rolnictwie.¹⁴⁴ Długofalowo perspektywa zatrudnienia jest więc ograniczona. Zgodnie z informacjami od członków społeczności z Maniamba warunki pracy i zwolnienia pracowników doprowadziły do większej ilości pożarów wzniesionych przez niezadowolonych pracowników.¹⁴⁵

Ponadto wiele umów zawieranych jest na krótki czas. Lokalne organizacje społeczeństwa obywatelskiego twierdzą, że wiele osób zatrudnia się jako pracowników sezonowych, jedynie na czas nasadzeń. Ten okres jednak pokrywa się z początkiem sezonu rolniczego, co sprawia, że pracownicy zaniedbują swoje pola w najważniejszym okresie dla rolnictwa. W wielu wypadkach pracownicy byli podobno nieświadomi faktu, że są zatrudniani wyłącznie na bardzo krótki czas.

Praca na plantacjach jest bardzo ciężka, a pracownicy otrzymują jedynie minimalne wynagrodzenie w sektorze rolniczym, które obecnie wynosi 2300 meticaís, czyli ok. 260 zł miesięcznie. Pracownicy nie otrzymują żadnych dodatkowych premii poza wynagrodzeniem. Ponawiają się także konflikty wynikające z niepłacenia lub opóźnień w wypłacie wynagrodzeń pracownikom, jeśli byli nieobecni ze względów zdrowotnych. W Maniamba i Mbandeze pracownicy skarżyli się na dłuższy czas pracy, twierdząc, że musieli pracować od 6 rano do 16.30.¹⁴⁶

Ogólnie, ilość i rodzaj stanowisk pracy stworzonych przez plantacje drzew nie jest w stanie wynagrodzić tego, co społeczności straciły. Należy podkreślić, że wiejskie społeczności w Niassa mają bardzo niewielkie doświadczenie związane z pracą zarobkową i, co za tym idzie, nie zawsze są świadome konsekwencji związanych z zatrudnieniem. Skargi pracowników związane z niekompatybilnością zatrudnienia z obyczajami, takimi jak uczestnictwo w pogrzebach czy innych świętach, pokazują to wyraźnie. Brak doświadczenia jest szczególnie problematyczny wtedy, gdy społeczności negocjują warunki przekazania ziemi bezpośrednio z firmami.

Badania na temat innego projektu plantacji w Niassa wykazały, że płace pracowników są niższe niż dochody, które uzyskiwali, gdy zajmowali się drobnym rolnictwem. Generalnie gospodarstwa domowe musiały zapewnić sobie ciągłą produkcję żywności, aby uzupełnić dochody zyskiwane dzięki pracy za plantacjach.¹⁴⁷ Podobne wnioski płyną z raportu Banku Światowego na temat zawłaszczania ziemi, w którym mowa jest o tym, że minimalna płaca w Mozambiku „nie wystarcza, aby zrekompensować utratę źródła utrzymania.”¹⁴⁸ Podsumowując, ilość i rodzaj stworzonych miejsc pracy nie stanowi alternatywy dla źródeł utrzymania lokalnej ludności.

4.2.2. Wpływ na dostęp do wody dla społeczności

Plantacje drzew w Niassa mają także bardzo znaczący wpływ na dostęp do wody dla lokalnych społeczności. Wpływ ten przejawia się na kilka sposobów. Po pierwsze, projekty zagrażają dostępności wystarczającej ilości wody i mogą prowadzić do zanieczyszczenia jej. W mniejszym stopniu projekty również stanowią zagrożenie dla dostępności wody dla ludzi na terenach, gdzie istnieją plantacje drzew.

Pomimo tego, że w Niassa zwykle jest wystarczająca ilość opadów dla rolnictwa nawadnianego przez deszcze, dostęp

do wody pitnej jest utrudniony. Badanie na temat plantacji w prowincji pokazuje, że „podczas pory suchej, nieliczne istniejące studnie i otwory wiertnicze, z których czerpana jest woda, często wysychają, co zmusza ludność do korzystania z niebezpiecznych źródeł wody, takich jak jeziora, strumienie czy rowy melioracyjne.”¹⁴⁹ Chociaż jak dotąd ograniczony dostęp do wody nie stanowił głównego źródła skarg wnoszonych przez społeczności, dostęp do wody prawdopodobnie zostanie ograniczony przez plantacje drzew. UNAC dowiedział się od niektórych członków społeczności, że studnie używane podczas pory suchej zaczynają wysychać już wcześniej. Głównym powodem utraty dostępu do wody jest duże zapotrzebowanie na nią przez eukaliptusy i sosny. Oba gatunki drzew szybko rosną i mają wysokie zapotrzebowanie na wodę. Badania na temat wpływu plantacji na wodę pokazują, że w przypadku eukaliptusa (w wieku 5-7 lat) średnie dzienne zużycie „może wynosić od 100 do 1000 l wody, zależnie od środowiska, w którym rośnie. Drzewa zlokalizowane w pobliżu strumieni mogą zużywać dwukrotnie większą ilość wody, ponieważ mają do niej lepszy dostęp”.¹⁵⁰

Chociaż pytanie o to, czy plantacje drzew faktycznie osuszają lokalne rzeki, strumienie i studnie, jest jednym z najbardziej kontrowersyjnych, należy podkreślić, że „we wszystkich udokumentowanych przypadkach, bez wyjątków, reakcją lokalnych społeczności na przemysłowe plantacje drzew były skargi ludności na to, że ich źródła wody zmniejszyły się lub wyschły”.¹⁵¹

Plantacje drzew mogą również wpływać na lokalną wodę przez zanieczyszczenie źródeł i rzek środkami chemicznymi. Zanieczyszczenie wody może wynikać z zastosowania nawozów i pestycydów. Jak dotąd nie ma dostępnych informacji na temat wykorzystania takich środków przez Chikweti. Jednakże badania przeprowadzone przez World Rainforest Movement na temat wpływu monokulturowych plantacji drzew w Niassa pokazały, że Fundacja Malonda stosowała pestycydy do zwalczania termitów uszkadzających

korzenie eukaliptusa. Według jednego z techników kilka firm z sektora leśnego działających w tym regionie również stosuje pestycydy.¹⁵² Chikweti twierdzi jednak, że działa zgodnie ze standardami Forest Stewardship Council (FSC) pod względem zastosowania środków chemicznych i pestycydów.¹⁵³

Wreszcie, plantacje drzew mają negatywny wpływ na dostępność wody. W raporcie organizacji Justiça Ambiental i UNAC cytuje się społeczność Maniamba, która skarży się, że w wyniku powstania plantacji drzew ludzie muszą przynosić wodę z odległych rzek.¹⁵⁴

Jak wcześniej stwierdzono, dostęp do wody i jej zanieczyszczenie do tej pory nie było głównym problemem zauważanym przez społeczności na terenach plantacji. Trzeba jednak pamiętać, że ilość zużywanej wody przez plantacje jest związana z wiekiem drzew i osiąga swój szczyt dla eukaliptusa w wieku około 15 lat.¹⁵⁵ W związku z tym dostęp do wody może stać się trudniejszy z czasem, ponieważ plantacje będą rosły, a ludzie, jak twierdzą, nie mogą wchodzić na ich teren. Wreszcie, ryzyko zanieczyszczenia wody przez nawozy i stosowane środki chemiczne może również wzrosnąć. Społeczności mieszkające na terenach, gdzie działają plantacje, są zatem narażone na znaczną utratę dostępności wody w przyszłości, a długofalowo mogą stać się zależne od dostarczanej z zewnątrz czystej wody.

4.2.3. Oddziaływanie na środowisko

Podczas gdy Chikweti i GSFF przedstawiają swój projekt jako inwestycję ekologiczną, plantacje drzew mają znaczące oddziaływanie na środowisko, począwszy od niszczenia ekosystemów, utratę różnorodności biologicznej, aż do negatywnego oddziaływania na gleby.

Przede wszystkim, zgodnie z badaniem przeprowadzonym przez DNFT i Ministerstwo Rolnictwa, założenie plantacji drzew przez Chikweti doprowadziło do wycięcia rodzimych lasów, np. w Maniamba i Micucue w dystrykcie Lago, a także w Mapudje (Sanga).¹⁵⁶ Zniszczyło to w sposób nieodwracalny roślinny i zwierzęcy ekosystem. Jak już wcześniej stwierdzono, rodzime lasy stanowią ważne źródło utrzymania dla lokalnej ludności, ponieważ dostarczają drewna na opał, owoców i roślin leczniczych. Tworzenie dużych plantacji monokulturowych, złożonych z obcych gatunków drzew, takich jak sosna i eukaliptus, dodatkowo prowadzi do utraty różnorodności biologicznej, szczególnie kiedy zastępują one tereny dotychczas pokryte przez rodzime lasy.

Plantacje eukaliptusa i sosny mają również negatywny wpływ na jakość gleb. Doświadczenia pokazują, że plantacje drzew szybko rosnących mogą doprowadzić do erozji ze względu na często przeprowadzane przerzedzenia i ścinę.¹⁵⁷

Ponadto plantacje, zwłaszcza eukaliptusa i sosny, znane są z negatywnego wpływu na jakość gleby, ponieważ powodują obniżenie zawartości materii organicznej, zwiększenie kwasowości gleby oraz inne zmiany w jej właściwościach fizjochemicznych.¹⁵⁸ Dodatkowo monokultury gatunków szybko rosnących, takich jak sosna czy eukaliptus, powodują ciągłą utratę składników odżywczych znajdujących się w glebie, co znacząco wpływa na żyzność gleby. W efekcie często stosowane są nawozy, które z kolei mogą zanieczyścić glebę i wodę.¹⁵⁹ Na monokulturowych plantacjach drzew często stosowane są pestycydy, które zanieczyszczają nie tylko źródła wody, ale także gleby. Jak wcześniej powiedziano, nie są dostępne dokładne informacje na temat wykorzystania pestycydów przez Chikweti. Jednakże zanieczyszczenie może dotyczyć nie tylko terenu, na którym zlokalizowana jest plantacja, ale również pól należących do społeczności lokalnych, ponieważ w wielu przypadkach Chikweti sadziła swoje drzewa blisko *machambas* należących do ludzi.

Biorąc pod uwagę fakt, że Chikweti zaczęła swoje działania w 2005 r., a większość drzew została zasadzona począwszy od 2007 r., oddziaływanie na środowisko nie jest jeszcze głównym zmartwieniem lokalnych społeczności. Jednak plantacje zaplanowane są na 50 lat z możliwością przedłużenia na kolejne 50 lat, zatem ich oddziaływanie na środowisko najprawdopodobniej stanie się w przyszłości dużym problemem i może mieć negatywny wpływ na źródła utrzymania żyjących tam społeczności. Szczególnie niepokojące jest, że dochodzenie DNTF i MINAG pokazało, że Chikweti, podobnie jak inne firmy, zaczęła wdrażać swoje projekty nie mając licencji środowiskowej, chociaż Chikweti twierdzi, że posiada teraz aktualną licencję.¹⁶⁰ Według firmy przeprowadzono wstępną ocenę wpływu na środowisko, jednak UNAC twierdzi, że dostęp do takiej dokumentacji jest niezmiernie trudny.

4.2.4. Nieprawidłowo przeprowadzone konsultacje ze społecznościami lokalnymi

Wiele ze skarg składanych przez lokalną ludność, związanych z plantacjami drzew, wynika z tego, że w wielu wypadkach konsultacje nie zostały przeprowadzone w sposób zapewniający skuteczną partycypację społeczności lokalnych, jak wymaga tego prawo Mozambiku. Jak wyjaśniono w rozdziale 2.1.2., prawo Mozambiku, w tym Prawo gruntowe, Ustawa o lasach i przyrodzie, a także Ustawa o społecznościach i Ustawa o planowaniu przestrzennym, mówią, że nadanie tytułu DUAT wymaga przeprowadzenia przez władze konsultacji ze społecznościami, których to dotyczy. Jednakże w przypadku Chikweti konsultacje z lokalną społecznością zostały przeprowadzone przez firmę. Dodatkowo świadkowie ze społeczności i członkowie lokalnej administracji w Niassa mówią, że konsultacje nie zostały przeprowadzone zgodnie z

Świadczenie ze społeczności lokalnej Chiulica, Lago District

„Kiedy Chikweti pojawiła się w Chiulica, zgodziliśmy się, aby wykorzystała ziemię, z której my nie korzystaliśmy. Zaczęliśmy się dziwić zachowaniu firmy, kiedy odrzuciła zaproponowane przez nas tereny i okazała zainteresowanie ziemiami, z których korzystali członkowie społeczności. Aby pokazać oburzenie tym, że firma zajmuje naszą ziemię, zaczęliśmy sadzić bananowce na terenie plantacji.

Potem Chikweti powiedziała, że mamy przenieść nasze *machambas* na drugą stronę rzeki i obiecała postawić most, który będzie wystarczająco duży, żeby utrzymać ludzi i samochody ważące aż do ośmiu ton. Kiedy firma zaczęła budować most, zauważyliśmy, że jest mniejszy i postanowiliśmy, że się na to nie zgodzimy. Zaczęliśmy ponownie negocjować z firmą, żeby wybudowała większy most, zgodnie z tym, na co się najpierw zgodziliśmy, ale firma postanowiła wybudować mały mostek z sosnowego drewna, który może utrzymać tylko pieszych.

Nie podoba nam się zachowanie firmy i jeśli nie wybuduje mostu i nie doprowadzi do naszej wioski prądu, wrócimy do naszych dawnych pól.”¹⁶¹

prawem i nie gwarantowały społecznościom odpowiedniego uczestnictwa. Zarządca dystryktu Lago otwarcie zarzuca Chikweti celowe sfalszowanie konsultacji.¹⁶² W innych przypadkach odbyło się tylko jedno spotkanie konsultacyjne, w sytuacji kiedy ziemia, o którą firma się ubiegała, należała do wielu społeczności. Takie informacje dotyczyły społeczności Luambala, Lipapa i Cholue w dystrykcie Lichinga, gdzie przeprowadzono tylko jedne konsultacje w Cholue.¹⁶³ Liderzy i członkowie społeczności skarżyli się na temat sposobu przeprowadzenia konsultacji, szczególnie w związku z tym, że nie byli poinformowani o tym, że spotkanie będzie miało konsekwencje również dla innych społeczności. Potwierdza to dochodzenie przeprowadzone przez rząd Mozambiku, który w swoim raporcie stwierdza, że powinno się przeprowadzić oddzielne konsultacje dla każdej ze społeczności.¹⁶⁴

W kilku społecznościach firma skonsultowała przekazanie ziemi jedynie z lokalnymi liderami. W innych przypadkach, członkowie społeczności donieśli, że firma przekupiła liderów, obiecując im pracę na plantacjach, dzięki czemu ułatwili oni przekazanie ziemi wspólnotowej. Takie sytuacje doprowadziły do konfliktów pomiędzy władzami lokalnymi i społecznościami w Licole, Kambalame i Mussa, gdzie tradycyjni przywódcy podobno otrzymali rowery i zostali zatrudnieni jako strażnicy, kiedy założono plantacje.¹⁶⁵

Jak wcześniej stwierdzono, Chikweti rozpoczęła część ze swoich działań, zanim jeszcze otrzymała DUAT, a w niektórych przypadkach – zanim przeprowadzono konsultacje z lokalnymi społecznościami. W innych

przypadkach w ogóle nie przeprowadzono konsultacji. Organizacje społeczeństwa obywatelskiego w Niassa twierdzą, że działo się tak w miejscach, gdzie firmy leśne otrzymały ziemię bezpośrednio od Fundacji Malonda, która wcześniej otrzymała prawa użytkowania tych gruntów.¹⁶⁶ Nie jest to jednak procedura zgodna z mozambickim prawem.

Z kwestią konsultacji bezpośrednio związane są częste skargi społeczności dystryktów Lago, Lichinga i Sanga na temat niespełnienia obietnic składanych społecznościom przez Chikweti, w zamian za możliwość założenia plantacji na ich terenach. Członkowie społeczności Cholue z Lichinga skarżą się na przykład, że Chikweti podczas konsultacji obiecała założyć szkołę, centrum medyczne i magazyn, a także wydrążyć otwór, z którego mieszkańcy będą mogli czerpać wodę. Jednak po założeniu plantacji firma nie spełniła tych obietnic.¹⁶⁷ Podobne skargi płyną od społeczności Lipapa (Lichinga), Chiulica (Lago) i Licole (Sanga).¹⁶⁸

Po skonfrontowaniu tych oskarżeń przez grupę przeprowadzającą dochodzenie z DNTF, przedstawiciele Chikweti stwierdzili, że składanie takich obietnic nie jest zgodne z polityką firmy. Mimo tego Chikweti mówi, że ustanowiła fundusz wspólnotowy, na który firma wpłaca rocznie 5 dol. za każdy hektar, który nie został wypalony przez społeczność, jak to zwykła robić zgodnie z tradycyjną metodą ścinania i wypalania roślinności.¹⁶⁹ W innych społecznościach firma ponoć wybudowała oddział położniczy (Chimbunila), centrum zdrowia i studnie (Mussa) lub też odnowiła kościoły i meczety (Maniamba).¹⁷⁰

Skargi na temat niespełnienia obietnic pokazują, że konsultacje nie zostały przeprowadzone w sposób zgodny z prawem Mozambiku. Pokazuje to również, że warunki, na których społeczności oddały swoją ziemię firmie, są niejasne. Ponadto w większości wypadków brakuje pisemnej dokumentacji na temat zawieranego porozumienia, lub też społeczności nie mają kopii takich dokumentów. Raport z dochodzenia mozambickiego rządu również poddaje w wątpliwość skuteczność konsultacji z członkami społeczności, którzy w niewystarczający sposób zostali włączeni w ten proces oraz zbyt często nie znali swoich praw i brakowało im zrozumienia podstawowych pojęć, takich jak powierzchnia, którą oznacza jeden hektar.¹⁷¹

Wszystkie badania terenowe potwierdzają, że sposób przeprowadzania konsultacji wykazuje wiele nieprawidłowości. Ostatnie badanie norweskiej agencji współpracy na rzecz rozwoju Norad wskazuje na cztery główne problemy związane z procesem konsultacji: po pierwsze – kwestia tego, kto reprezentuje społeczność – często inwestorzy wybierają najłatwiejsze rozwiązanie,

tj. rozmawiają z grupą osób wskazaną przez głównego przywódcę czy tradycyjne władze. „Drugi problem polega na tym, że lokalna ludność, w tym tradycyjne władze, niekoniecznie rozumieją, że inwestorzy oczekują *prawa do użytkowania ziemi na wyłączność*. Ponadto faktyczna powierzchnia ziemi, wynosząca kilkaset hektarów, nie została wystarczająco dobrze wytłumaczona i przedstawiona lokalnym przedstawicielom podczas spotkań konsultacyjnych. Wreszcie, konsultacje nie brały pod uwagę faktu, że w tym regionie ziemia jest zgodnie z tradycją zasobem, do którego mają dostęp kobiety i który jest przekazywany matrylinearnie. Generalnie kobiety zostały zmarginalizowane w negocjacjach na temat przekazywania ziemi zewnętrznym inwestorom.”¹⁷² Badanie na temat nabywania ziemi na wielką skalę do celów produkcji rolniczej w Mozambiku wykazało również, że „brakuje pomocy prawnej i technicznej, która mogłaby wspierać społeczności w ocenie i negocjacjach prowadzonych z inwestorami. (...) Jednak przedstawiciele społeczności lokalnych nie mogą ocenić, czy obietnice zakładania szkół lub inne bonusy, czy też sam plan biznesowy, w ogóle są realistyczne.”¹⁷³

W rzeczywistości wywiady z członkami i liderami społeczności wyraźnie wskazują na to, że chłopcy są nieświadomi tego, na jak długi czas oddają swoją ziemię. Zgodnie z nimi, przekazują ziemię, z której aktualnie nie korzystają, w związku ze stosowaną przez siebie praktyką przenoszenia *machambas* co 5-10 lat, po którym to okresie pozostawiają ziemię ugorem. Choć w kilku przypadkach członkowie społeczności nie mieli zastrzeżeń do sadzenia drzew na tych obszarach, sprawiali wrażenie przekonanych, że będą mogli ponownie zająć te ziemie, kiedy będą ich potrzebowali w celu przeniesienia swoich *machambas*.

4.3. Reakcje państw i inwestorów

4.3.1. Reakcje państw

Mozambik

Skargi społeczności związane z założeniem plantacji drzew zostały zauważone przez premiera Mozambiku, Aires Ali, podczas jego wizyty w Niassa w 2010 r. Nakazał on przeprowadzenie dochodzenia, które zostało zrealizowane przez mozambickie Ministerstwo Rolnictwa oraz Krajową Dyрекcję ds. Ziemi i Lasów (DNTF) we wrześniu 2010 r. Jak wcześniej wspomniano, raport oraz wyniki dochodzenia potwierdzają zasadność większości, o ile nie wszystkich, skarg składanych przez społeczności lokalne, a także konsekwencje, jakie niosą za sobą wielkoobszarowe plantacje drzew. W szczególności wykazał on, że Chikweti Forests of Niassa działała nielegalnie na 32 tys. ha, założyła plantacje na terenach rolnych i pastwiskach używanych przez ludność, a także zasadziła drzewa w odległości zbyt bliskiej od pól ludności, wycięła rodzime lasy, działała bez licencji środowiskowej. Wreszcie, że konsultacje nie zostały przeprowadzone w poprawny sposób. W reakcji na te doniesienia, zespół przeprowadzający dochodzenie stwierdził, że nie powinno się zakładać plantacji bez uzyskania tytułu DUAT, a także że konsultacje powinny być przeprowadzone oddzielnie w każdej wiosce, jak również, że założenie plantacji wymaga wcześniejszego uzyskania licencji środowiskowej. Raport ponato wskazuje, że plantacje w niektórych miejscach nie spełniły wymogów dotyczących położenia w odległości 50 m od dróg, co jest niezgodne z mozambickim prawem.¹⁷⁴

Mimo wszystko konkretne rekomendacje przedstawione przez Ministerstwo i DNTF są słabe w obliczu takich wniosków. Raport sugeruje, że plantacje założone w okresie 2009/2010, które nie są zgodne z prawem Mozambiku

odnośnie minimalnej odległości od dróg, powinny zostać przeniesione na dalsze tereny. Jednak na terenach, które zostały wcześniej obsadzone, drzewa mogą pozostać do czasu zbiorów, w związku z inwestycją poniesioną przez firmę na zasadzenie ich i uprawę. Dopiero po zbiorach teren powinien zostać opuszczony. Jeśli chodzi o odległość plantacji od pól i domów lokalnych ludzi, raport stwierdza, że nie istnieje w Mozambiku żadne ustawodawstwo na ten temat, jednak sugeruje, że już zasadzone drzewa powinny być usunięte, tak aby była pomiędzy nimi odległość przynajmniej 500 m od wioski. Autorzy polecają również rozpoczęcie oznaczania terenu całej prowincji przez specjalny zespół w celu zidentyfikowania wszystkich terenów, które obecnie pokryte są przez lasy, jeziora oraz tych należących do społeczności.¹⁷⁵ Ogólnie raport stwierdza, że niezbędna jest bardziej aktywna rola państwa wobec przekazywania ziemi firmom leśnym, w celu zagwarantowania przestrzegania prawa.¹⁷⁶

Nie są dostępne informacje na temat tego, czy w jakiś sposób odniesiono się do tych rekomendacji. Jednakże fakt, że raport z dochodzenia nie został oficjalnie opublikowany, poddaje to w wątpliwość. Niezależnie od tego, autorzy raportu twierdzą, że inwestycje w plantacje leśne są ważne dla rozwoju prowincji Niassa.¹⁷⁷

Jak wcześniej stwierdzono, rząd Mozambiku zatrzymał nadawanie koncesji na obszary większe niż 1000 ha pod koniec 2009 r., a Rada Ministrów postanowiła zmienić w sierpniu 2010 r. procedury konsultacji, aby to inwestorzy przeprowadzali konsultacje ze społecznościami lokalnymi, wymagając przynajmniej dwóch spotkań, zamiast jednego, i oczekując odpowiedniego nagłośnienia spotkań, aby zapewnić skuteczne uczestnictwo.¹⁷⁸ Nadawanie koncesji zostało jednak ponownie rozpoczęte w październiku 2011 r. i wydaje

się, że zgody na DUAT o powierzchni mniejszej niż 1000 ha, które otrzymuje się od władz na poziomie prowincjonalnym, były tak przyzawane przez cały ten czas.

Szwecja

Jak wspomniano w rozdziale 3.3., założenie wielkoobszarowych plantacji drzew w Niassa było wspierane przez Szwecję poprzez prowadzoną przez ten kraj Agencję ds. Międzynarodowej Współpracy Rozwojowej Sida. Niektóre z wniosków z dochodzenia MINAG/DNTF zostały już wcześniej wykazane w badaniu przeprowadzonym przez Sida w 2008 r. Sporządzony jako część przygotowań do dalszego wspierania prywatnego sektora w Niassa przez Agencję, we współpracy z Ambasadą Szwecji w Mozambiku, raport wskazuje na poważne problemy związane z inwestycjami leśnymi w prowincji. Mówiąc dokładniej, wykazuje „znaczny poziom niezadowolenia ze strony społeczności i potencjalny konflikt, który może wybuchnąć na terenach, gdzie wstępne oczyszczanie terenu i sadzenie nowych drzew na plantacjach ograniczyło lokalny dostęp do ziemi i zagroziło lokalnym sposobom zdobywania środków utrzymania.”¹⁷⁹

W raporcie zwraca się również uwagę, że ze względu na wielkość społeczności lokalnych, ciężko jest przeprowadzić włączające konsultacje, dlatego porozumienia zawierane są wyłącznie z lokalnymi liderami i przywódcami. Raport potwierdza również, że porozumienia, które powinny być wiążącymi dokumentami prawnymi, często nie tylko były kiepsko wyjaśniane członkom lokalnych społeczności, ale także były wyłącznie zbiorem ogólnych zasad, pozbawionych szczegółów i formalności.

Odnosnie konsultacji, raport wskazuje na „trend w stronę pracy wyłącznie z tradycyjnymi liderami i władzami na najwyższym poziomie, zamiast koncentrowania się na liderach grup oddolnych i osobach bardziej związanych z różnymi wioskami i rodzinami, co doprowadziło do marginalizacji społeczeństwa”.¹⁸⁰ Ponadto jasno stwierdza, że lokalne społeczności „nic nie wiedzą na temat proponowanych programów inwestycji i ich celów społecznych (włączając w to wdrożenie Lokalnego Funduszu Rozwojowego, FDC), który ma zagwarantować konkretne zyski dla społeczności”. Co więcej, ludzie „nie tylko nie uczestniczyli w konsultacjach, w sposób określony przez prawo, ale także nie mogli świadomie uczestniczyć w podejmowaniu decyzji na temat swojej ziemi, opartej na zrozumieniu, czego chce inwestor”, a także „czują się teraz bardzo zagrożeni i poszkodowani przez pierwsze działania podjęte przez inwestorów, którzy na niektórych terenach faktycznie otaczają wioski i w sposób dramatyczny ograniczyli dostęp ludności do ziemi, która jest im potrzebna”. Wreszcie raport podkreśla brak równowagi sił, wskazując na relację pomiędzy społecznościami i inwestorami, która jest nierówna pod każdym względem, ponieważ społeczności są słabe w stosunku do inwestorów.”¹⁸¹

Autorzy raportu dają kilka rekomendacji „w celu ułatwienia poprawy działań dużych inwestycji spodziewanych w prowincji Niassa i w celu prewencji i uniknięcia problemów (...) w przyszłości”. Zawierają one przygotowanie i wdrożenie procesów przyznawania ziemi, w sposób zgodny z mozambickim Prawem gruntowym i jego regulacjami; rozszerzenie uczestnictwa ludności; wzrost stawek płaconych robotnikom na plantacjach; intensyfikację badań dotyczących gospodarstw domowych w Niassa; a także przeprowadzenie delimitacji jako pierwszy krok przed założeniem plantacji.

Uszczegóławiając swoje propozycje, autorzy mówią o „tymczasowym zatrzymaniu wydawania zgód na zajmowanie nowych obszarów ziemi na projekty leśne (...) do czasu, kiedy przeprowadzony zostanie pełniejszy proces mapowania potrzeb i praw społeczności”. Raport ponadto rekomenduje, aby konsultacje ze społecznościami, których projekty dotyczą, były powtórzone, „przy czym pojęcie „społeczności” ma być rozumiane jako największa ilość reprezentantów z lokalnej populacji” (a nie tylko konsultacje przeprowadzane z lokalnymi liderami). Podkreśla się, że „taki proces musi zostać poprzedzony poinformowaniem zainteresowanych społeczności. Informacje te powinny zawierać cele projektu, prawa społeczności oraz konsekwencje przyszłych działań leśnych. (...) Ten rodzaj konsultacji powinien doprowadzić do spisania porozumienia pomiędzy społecznością, a inwestorem. Porozumienie musi doprowadzić do realnych zysków dla społeczności i określić prawa i obowiązki obu stron”.

Autorzy podkreślają również, że nie można pominąć oddania lokalnym społecznościom części terenów, w przypadkach „gdzie demarkacja została przeprowadzona i ziemia została przyznana inwestorom w sposób niezgodny z oczekiwaniami społeczności”. Autorzy twierdzą, że w przypadkach gdy pola zostały otoczone przez plantacje, rolnicy powinni otrzymać satysfakcjonujące ich rekompensaty, zanim jakiegokolwiek plantacje będą rozwijane.

Dodatkowo raport przyznaje, że „działania dające dostęp i gwarantujące prawo do ziemi trudno jest przeprowadzić, ponieważ ich wyniki decydują o możliwościach zdobycia środków utrzymania dla rodzin wiejskich” i sugeruje wprowadzenie wspólnotowych funduszy na rzecz rozwoju „w celu złagodzenia negatywnych skutków prywatnych inwestycji”. Raport przyznaje, że „jeśli plan rozwoju prowincji Niassa zawiera wielkoobszarowe inwestycje w sektorze leśnym, to ludność nie może utrzymać obecnego systemu odłogowania znacznej ilości ziemi i ekstensywnego korzystania z ziemi”. Podkreśla jednak również, że niezbędnie trzeba zagwarantować przyszły dostęp do ziemi dla rolników i należy ich wspierać, jeśli zdecydują się zmienić swój dotychczasowy sposób uprawiania ziemi.¹⁸²

Nie jest jednak jasne, do jakiego stopnia te rekomendacje zostały wdrożone. W swoim Planie strategicznym 2010-2013 Fundacja Malonda ogłosiła, że jednym z filarów jej pracy w przyszłości będzie staranie się, aby „uprzedzić oraz/lub rozwiązywać konflikty, które mogą się pojawić i już pojawiają się pomiędzy społecznościami i inwestorami, w szczególności dotyczące prawa do użytkowania dużych obszarów ziemi, jak w przypadku leśnictwa czy rolnictwa. Lepsze relacje i rozwiązane/ograniczone konflikty zapobiegają ich eskalacji i utrzymują ogólnie pozytywny obraz wielkoobszarowych inwestycji wdrażanych przez innych udziałowców”.¹⁸³

Holandia

Jak wcześniej wspomniano, holenderski fundusz emerytalny ABP posiada 54,4% GSFF. Kiedy opublikowano informacje na temat wpływu działań funduszu w holenderskich mediach, rząd Holandii również odniósł się do tej kwestii poprzez sekretarza stanu ds. rozwoju, Bena Knapena. Chociaż rząd holenderski jest największym udziałowcem ABP, Knapen argumentował, że holenderski rząd nie dyktuje polityki

prywatnym inwestorom.¹⁸⁴ Obiecał on jednak, że zgłosi tę kwestię do zarządu pracodawców i organowi ds. odpowiedzialności ABP, do którego rząd również należy. Pomimo pilnego apelu mozambickiej organizacji rolników UNAC we wrześniu 2011 r., kiedy wzywali oni zachodnich inwestorów do zaprzestania opłacania plantacji leśnych w Mozambiku,¹⁸⁵ holenderski rząd twierdzi, że inwestycje w zrównoważone projekty leśne są ważne dla rozwoju Mozambiku.

4.3.2. Reakcje Chikweti Forests of Niassa i jej inwestorów

Podczas dochodzenia przeprowadzonego przez DNTF i Ministerstwo Rolnictwa, przedstawiciele Chikweti odparli wszystkie zarzuty, stwierdzając, że wszystkie tereny zostały legalnie nabyte, oraz że firma obsadziła wyłącznie tereny, które zostały przekazane przez społeczności. Przedstawiciele firmy powiedzieli, że składanie obietnic nie należy do polityki firmy i że wypłaca ona społecznościom wyłącznie kwotę 5 dol. za ha jako tzw. pieniądze za ogień, tj. jako wynagrodzenie za powstrzymanie się od wypalania lasów (system ten został w międzyczasie zastąpiony przez fundusz społeczny). Chikweti twierdziła również, że przestrzega krajowego prawa pracy. Co się tyczy warunków pracy, firma już zareagowała, przedstawiając stanowisko Chikweti po publikacji oskarżającego raportu wydanego przez World Rainforest Movement.¹⁸⁶

W niedzielę 3 grudnia 2011 r. kilka z oskarżeń przeciwko Chikweti zostało podjętych w artykule w holenderskiej gazecie „De Volkskrant”.¹⁸⁷ W artykule zauważa się również, że projekt nie przeszedł procesu certyfikacji wg Forest Stewardship Council (FSC), ponieważ zespół FSC wykrył liczne problemy podczas swojej wizyty w maju. Artykuł w „Volkskrant” wywołał liczne reakcje ze strony inwestorów stojących za Chikweti.

W oświadczeniu opublikowanym na stronie internetowej funduszu, GSFF odrzuca wszystkie oskarżenia, stwierdzając, że artykuł zawiera „nieścisłości i nieporozumienia”.¹⁸⁸ Dokładniej, GSFF stwierdził, że oskarżenia Chikweti o okupowanie nielegalnie 32 tys. ha (obserwacja, która została potwierdzona przez dochodzenie przeprowadzone przez rząd Mozambiku) były fałszywe i że „posiadamy legalną zgodę, opartą na konsultacjach ze społecznościami, aby korzystać ze wszystkich terenów, na których jesteśmy obecni”. Ponadto GSFF odrzuca oskarżenia Chikweti o niedopełnienie „zobowiązań wobec społeczności, którym należą się rekompensaty oraz [wobec] naszych pracowników”. Jednakże fundusz przyznaje, że podczas „wstępnej fazy działania miały miejsce pewne trudności polegające na planowaniu oraz wdrożeniu” [projektu]. GSFF nie podaje szczegółów dotyczących tych trudności lub ich konsekwencji, ale stwierdza, że fundusz zareagował, powołując nowy zarząd zarówno dla GSFF, jak i jego spółek zależnych w 2011 r. oraz zmianami w ich radach. Ponadto ustanowiono centralne zarządzanie w Mozambiku dla wszystkich czterech projektów leśnych, „aby zapewnić, że polityka GSFF będzie ściśle i konsekwentnie stosowana i wdrażana”. Wreszcie, w odpowiedzi na oskarżenie, że wycięto rodzime lasy w celu założenia plantacji drzew, GSFF stwierdza, że przeprowadzono dochodzenie mające na celu ustalenie, czy projekty GSFF „nieumyślnie przekształciły lasy naturalne”. Jednak według funduszu problem ten wynika z „różnic w definicji, czym jest nietknięty las naturalny”, a GSFF aktywnie wspiera inicjatywy prowadzące do osiągnięcia konsensusu w tej kwestii.¹⁸⁹

Od czasu artykułu w „Volkskrant”, GSFF ciągle spotyka się z krytyką ze strony szwedzkich mediów. Niedawno, sprzecznie z wcześniejszym kategorycznym odrzuceniem, jakoby ziemia była zajmowana nielegalnie, fundusz ogłosił:

„GSFF traktuje kwestię własności ziemi bardzo poważnie i blisko współpracuje z mozambickimi władzami i lokalnymi społecznościami, przestrzegając procedur i praw dotyczących prawa dostępu do ziemi. W pełni przestrzegamy mozambickiego prawa gruntowego, które wymaga dokładnego i właściwego uwzględnienia tradycyjnego prawa do korzystania, jakie należy się lokalnym społecznościami. Przeprowadzamy odpowiednie konsultacje wszystkich osób zaangażowanych, aby stworzyć kryteria, które będą korzystne dla obu stron i będą oparte na konsensusie.”¹⁹⁰

Poprzedni prezes GSFF, Claes-Bertil Ytterberg, nie podzielał jednak delikatnego samokrytycyzmu GSFF. W kwietniu 2012 r. powiedział w szwedzkiej gazecie kościelnej „Kyrkans Tidning”, że nie żałuje niczego poza tym, że nie udało mu się osiągnąć zakładanych zysków¹⁹¹ oraz że nie widzi, w jaki sposób projekty działają nieetycznie.¹⁹²

W pisemnym komentarzu do roboczej wersji niniejszego raportu, GSFF oraz Chikweti odrzuciły wszystkie oskarżenia postawione przez lokalne społeczności. Firma w szczególności stwierdza, że otrzymała list od mozambickiego rządu, w którym rząd wyjaśnia, że oskarżenia o nielegalne zajmowanie ziemi, znajdujące się w raporcie MINAG/DNTF, były błędne i zgodnie z Chikweti „są zgodne z prawami i że wszystkie DUAT zostały otrzymane legalnie.” Dla Chikweti „odrzuca to wszystkie wcześniejsze zarzuty, nieporozumienia i nieprawdziwe oskarżenia”.¹⁹³

Według firmy plantacje nie doprowadziły do utraty dostępu do lasów, ponieważ „Chikweti szanuje prawa ludności rdzennej”, a ich plantacje „umożliwiają ludziom przechodzenie przez nie”.

Jeśli chodzi o stworzenie miejsc pracy, Chikweti stwierdza, że firma „przyjęła politykę wzmocnienia lokalnej ekonomii. Poprzez swoje działania firma ma na celu rozwój lokalnej gospodarki przez stymulowanie przemysłu usług, w celu rozwoju w Niassa. Cele te są osiągnięte przez liczne bodźce, takie jak zamówienia, kontrakty i elastyczna metodologia zatrudniania oparta na wioskach.” Zgodnie z firmą „jak dotąd większość umów z pracownikami Chikweti jest stała, [oraz] firma rozwinęła elastyczny system zatrudniania dla mieszkańców wsi, który umożliwia firmie wspieranie ich podczas okresów głodu, co znaczy, że kiedy obsadzili swoje pola i czekają na żniwa, a potem znowu, kiedy plon został [sic] zebrany”. Odnośnie oskarżeń społeczności dotyczących zwolnień, Chikweti mówi, że „firma musiała się zmniejszyć w związku z tym, że nie miała odpowiedniej ziemi na czas”, oraz że „jeśli firma nie może być pewna regulowanego zaplanowanego programu obsadzeń, nie może zapewnić stałego zatrudnienia. Ograniczenia są wynikiem procesu administracyjnego i kwestii zewnętrznych. Jeśli jednak firma będzie mogła kontynuować proces sadzenia na tym samym poziomie każdego roku, poziom zatrudnienia zostanie utrzymany”.

Firma twierdzi również, że działa zgodnie z mozambickim prawem pracy, szczególnie podkreślając, że „wypłaca wynagrodzenia w ostatni piątek każdego miesiąca” i że godziny pracy są zgodne z krajowym ustawodawstwem. Zgodnie z Chikweti problem z pracownikami polega raczej na ich zachowaniu: „to prawda, że firma cierpi z powodu niskiej obecności pracowników, aż do 40 % siły roboczej może nie pojawić się w pracy dowolnego dnia”.

Chikweti i GSFF podkreślają ponadto swój wkład w rozwój lokalny, stwierdzając, że:

„GSFF wpłacił 106944,13 dol. w samym 2012 r., społecznościom otaczającym plantacje Chikweti. Dodatkowo Chikweti, zgodnie z porozumieniem społecznym opracowanym podczas przejrzystego procesu uwzględniającego wszystkich partnerów, w tym społeczności, wpłaciło swoją roczną składkę ok. 128 tys. dol. na wspólnotowe fundusze społeczne w 2011 r., płatność ta jest wnoszona każdego roku na koniec kwietnia. Proces ten jest udokumentowany i zarejestrowany prawnie.¹⁹⁴

Ogólnie, Chikweti i GSFF utrzymują swoją opinię, że wszystkie zarzuty dotyczące negatywnych skutków plantacji są bardzo przesadzone i stwierdzają, że „firma jedynie stara się rozwinąć około 1% dostępnej ziemi w Niassa” oraz „jak dotąd rozwinęła około 0,1%”. Dla firmy unieważnia to stwierdzenia lokalnych społeczności, że utraciły one dostęp do ziemi, a także możliwy wpływ na dostępność wody. Jeśli o to chodzi, Chikweti podkreśla, że „jest bardzo ostrożna przy zakładaniu lasów” i że plantacje są zaprojektowane w sposób gwarantujący jakość i ilość wody, a zatem chronią strefy przybrzeżne. Przeciwnie, firma oskarża lokalnych wieśniaków o nierównoważone praktyki, które, zgodnie z Chikweti, prowadzą do deforestacji i mają ogólnie negatywne konsekwencje. Szczególnie odnosi się do rolniczej praktyki wycinania i wypalania roślinności, a także produkcji i korzystania z węgla drzewnego.

W bezpośredniej odpowiedzi na wcześniej cytowany artykuł z „Volkskrant”, holenderski fundusz emerytalny ABP, który posiada 54,4% udziałów w GSFF, przyznał, że projekty leśne w Mozambiku nie spełniły wymogów dotyczących polityki odpowiedzialnego inwestowania.¹⁹⁵ Pomimo tego ABP ogłosił, że nie wycofa się z GSFF, gdyż może wyrzucić większy wpływ na zachowanie leśnego funduszu, pozostając jednym z udziałowców. Podobnie jak GSFF, ABP podkreślił, że w

odpowiedzi na zastane problemy dyrekcja GSFF i jej czterech spółek zależnych w Mozambiku została wymieniona, podobnie jak prezes Rady. Zmiany nie zostały wdrożone natychmiast po powstaniu problemów ze względu na strukturę własności, mówi ABP.

W wywiadzie z norweską organizacją Przyszłość w naszych rękach (Framtiden i våre hender, FIVH) w grudniu 2011 r., Fundusz Kościoła Norweskiego (OVF) powiedział, że ich celem jest przyczynienie się do zrównoważonego rozwoju, oraz że przyjrzą się oni wszystkim zarzutom.¹⁹⁶ W kolejnym artykule, z czerwca 2012 r., FIVH cytuje dyrektora usług finansowych OVF oraz członka rady GSFF, Harald Magne Glomdalen, który powiedział, że nie był świadomy, czy zarzuty zostały wyjaśnione ze społecznościami z Mozambiku.¹⁹⁷ Dalej cytują jego wypowiedź, że było wiele wskaźników pokazujących, że projekt odpowiadał za sadzenie lasów na terenach, które powinny zostać na potrzeby produkcji żywności oraz że chociaż ciężko jest powiedzieć coś z pewnością, to są powody podejrzewać, że wycięto rodzime lasy. Jeśli natomiast chodzi o wysiedlenia wieśniaków, przedstawiciel OVF mówi, że nie było dowodów pokazujących, że wysiedlono drobnych rolników, ale także nie ma dowodów na to, że tego nie zrobiono. Pomimo tego OVF uszanuje początkowe porozumienie z 2006 r., które zakładało inwestycję na 15 lat i nie wycofa się z inwestycji, ponieważ jest pewne nowego zarządzania. Autorzy tej publikacji nie znaleźli żadnej reakcji ze strony norweskiego rządu.

Diecezja Västerås, współzałożyciel i udziałowiec GSFF, również zareagowała na krytykę ze strony mediów. W odpowiedzi na artykuł szwedzkiego miesięcznika „Filter”,¹⁹⁸ biskup Västerås opublikował informację prasową zatytułowaną *Krzywdy zostaną wynagrodzone*. Bez określenia, czym są „krzywdy”, oświadczenie mówi, że jeśli oskarżenia dotyczące zawłaszczenia ziemi okażą się

prawdziwe, będzie to „całkowicie niedopuszczalne i przeciwne podstawowym założeniom projektu.”¹⁹⁹ W artykule z lokalnej gazety z Västerås, opublikowanym w styczniu 2012 r., członkowie diecezji już przyznali, że sprawy źle się potoczyły, ponownie nie uszczegóławiając, na czym polegały błędy. Artykuł następnie stwierdza, że ktoś już zajmuje się problemem i że projekt jest teraz na dobrej drodze. Artykuł przypomina stwierdzenie byłego kierownictwa GSFF, twierdzącego, że zdecydowana krytyka była niewłaściwa i znacznie przesadzona.²⁰⁰

4.4. Analiza wpływu zakładania plantacji drzew na prawa człowieka

Zmiany w lokalnej gospodarce, szczególnie w dystryktach Lago, Sanga i Lichinga, związane z wprowadzeniem wielkoobszarowych plantacji drzew, mają znaczący wpływ na korzystanie z praw człowieka przez lokalną ludność. Częściowa utrata dostępu do ziemi, lasów i wody, w konsekwencji działań Chikweti Forests of Niassa, ogranicza możliwość korzystania z prawa do odpowiedniej żywności i prawa do wody społeczności wiejskich zamieszkałych na obszarach projektu.

Prawie wszyscy członkowie społeczności mieszkającej na terenie projektu to drobni rolnicy, dla których jedynym źródłem utrzymania są ich gospodarstwa rolnicze. Zatem częściowa utrata dostępu do ziemi, wody i lasów, związana z założeniem plantacji drzew, bezpośrednio zmniejsza dostępność żywności pochodzącej z upraw, polowania i lasów oraz naraża społeczność na niewystarczającą ilość żywności. W kilku przypadkach wiadomo o rodzinach, które musiały przenieść się na odległe tereny o niższej jakości gleby, w rezultacie czego nie były w stanie same siebie wyżywić i zależały od pomocy żywnościowej. Poza tym, w perspektywie średnio- i długoterminowej, wpływ plantacji leśnych na środowisko, pod względem żyzności gleby, jakości i dostępności wody oraz różnorodności agrobiologicznej, stanowi zagrożenie dla rolnictwa i produkcji żywności, co bez wątpienia ma wpływ na prawo do odpowiedniej żywności. Pomimo że prowincja Niassa jak dotąd charakteryzowała się wystarczającą roczną produkcją rolniczą, znane są tam także sytuacje niedoboru żywności, najczęściej wynikające z tragedii naturalnych. Jednakże chroniczne niedożywienie jest częste na wiejskich obszarach Mozambiku i w prowincji Niassa.²⁰¹ Ryzyko niewystarczającej ilości pożywienia wśród społeczności rolniczych na terenach objętych plantacjami jest zwiększone ze względu na rozmiar projektów i fakt, że są one planowane na okres przynajmniej 50 lat. Jeśli te plany będą kontynuowane, wielkie plantacje drzew zakłócą i głęboko zmienią całą lokalną gospodarkę i relacje społeczne w Niassa.

Fakt, że Chikweti zajmuje jedynie 1% Niassa, a wszystkie plantacje jedynie 4%, jak podkreśla firma, nie przeczy tym spostrzeżeniom. Nieważne, jak dużej części prowincji Niassa dotyczy projekt, ważne jest to, że plantacje są zakładane na terenach używanych przez lokalne społeczności do produkcji żywności. Podobnie fakt, że firma oskarża rolników z Niassa o nierównoważone praktyki, które prowadzą do deforestacji i degradacji gleb, nie jest usprawiedliwieniem dla zakładania plantacji na tych terenach. Zarzuty te powinny zostać ponadto przeanalizowane i jeśli okażą się, przynajmniej częściowo, prawdziwe, społecznościom powinno się pomóc w rozwinięciu bardziej zrównoważonych metod rolnictwa i zdobywania środków utrzymania. Należy podkreślić jednak, że społeczności lokalne często nie mają wyboru. Dotyczy to szczególnie wykorzystania węgla drzewnego, który jest jedynym dostępnym źródłem energii, a zatem jest konieczny dla sposobów utrzymania społeczności. Szczególnie ważne jest, aby podkreślić, że wieśniacy są pełnoprawnymi właścicielami ziemi zgodnie z mozambickim prawem. To bardzo niefortunne, że Chikweti stara się delegitymizować prawowitych posiadaczy praw w celu uzasadnienia swoich działań.

Spoločności lokalne staną się uzależnione od rynków oraz innych systemów dystrybucji, aby zyskać dostęp do żywności. Mimo tego nie jest pewne, z jakich działalności gospodarczych zarobią wystarczającą ilość pieniędzy, aby być w stanie kupić żywność. Ilość miejsc pracy stworzonych przez działalność leśną jest niewielka, kiepska i z pewnością niewystarczająca, aby wchłonąć populację wiejską, która straciła – i będzie tracić, jeśli projekt wciąż będzie się powiększał – swoje źródła dochodu. Jak wcześniej opisano, do tej pory tylko nieliczna część terenu przeznaczonego na plantacje drzew została obsadzona. Ponadto, jak dotąd, zasadzone drzewa są niewielkie. Utrata dostępu do ziemi i do wody, a także do innych środków utrzymania lokalnych społeczności, najprawdopodobniej wzrośnie w najbliższych latach.

Bezpieczny i równy dostęp do ziemi i wody i możliwość korzystania z nich jest warunkiem korzystania z prawa do żywności dla społeczeństwa wiejskiego w krajach takich jak Mozambik. Pomimo tego że krajowe ustawodawstwo uznaje zwyczajowe prawo własności społeczności wiejskich, Mozambik zawiódł, jeśli chodzi o przestrzeganie i ochronę tych praw, a zatem nie wypełnił swoich zobowiązań wynikających z międzynarodowego prawa człowieka. Wyniki badań terenowych pokazują, że plantacje drzew zostały założone na ziemiach wspólnotowych, w najgęściej zaludnionych częściach Niassa. Tytuły DUAT zostały zatem wydane prywatnym przedsiębiorcom na terenach, do których społeczności posiadają prawa. Dodatkowo Chikweti działała na części ziem, do których nie posiadała DUAT oraz zajęła ziemie należące do społeczności. Zostało to potwierdzone przez dochodzenie przeprowadzone przez mozambicki rząd, tj. DNTF i Ministerstwo Rolnictwa. Jednakże jak dotąd nie podjęto skutecznych kroków w celu zrewidowania DUAT lub oddania ziemi nielegalnie odebranej społecznościom. Chociaż rząd Mozambiku podobno zatrzymał przyznawanie inwestorom ziemi o powierzchni powyżej 1000 ha pod koniec 2009 r., koncesje na duże obszary ponownie zaczęły być nadawane w 2011 r.²⁰² Przyznawanie DUAT na obszary poniżej 1000 ha prawdopodobnie odbywało się przez cały czas.

Mozambiackie Prawo gruntowe i wynikające z niego rozporządzenia stwierdzają, że zanim prywatni inwestorzy otrzymają DUAT, muszą zostać przeprowadzone konsultacje ze wszystkimi stronami zainteresowanymi, czyli lokalnymi społecznościami, lokalnymi liderami, przedstawicielami władz dystryktu i prowincji. Chociaż prawo Mozambiku mówi, że społeczności wiejskie muszą wziąć udział w konsultacjach i przyznaje im prawo do informacji,²⁰³ podczas zakładania plantacji drzew nie odbyły się prawidłowe konsultacje z dotkniętymi przez projekt społecznościami. Badania terenowe, w tym dochodzenie mozambickiego rządu przeprowadzone przez DNTF i Ministerstwo Rolnictwa, zgodnie przyznają, że społeczności w niewystarczającym stopniu były poinformowane o projekcie i wynikających z niego implikacjach. Tam, gdzie społeczności zgodziły się, aby Chikweti zasadziła drzewa na ich ziemiach, nie znaly one warunków, na jakich zgodziły się na to, a dokładna lokalizacja ziemi, o którą starała się firma, była niejasna. Społeczności ponadto nie mają pisemnej dokumentacji z przeprowadzonych konsultacji, co uniemożliwia im ubieganie się o przestrzeganie zasad zawartych w porozumieniu. Świadkowie – członkowie społeczności – wskazują również, że skargi wnoszone przez osoby, których ta sytuacja dotyczy, nie zostały rozpatrzone przez odpowiednie władze.²⁰⁴

Badania pokazały również, że firma rozpoczęła część ze swoich działań, zanim otrzymała DUAT, a w niektórych wypadkach – zanim przeprowadziła konsultacje ze społecznościami lokalnymi. Choć Chikweti twierdzi, że prowadzenie działań w terenie nie jest nielegalne, nawet jeśli firma nie otrzymała jeszcze ostatecznych tytułów DUAT, sytuacja ta uniemożliwia odpowiednie uczestnictwo zainteresowanych

społeczności, zważywszy że wówczas mają do czynienia z faktem dokonany.

Mozambik ma obowiązek zagwarantować, że przepisy dotyczące konsultacji osób i społeczności dotkniętych przez projekty inwestycyjne umożliwią im efektywny udział, jak to gwarantuje prawo Mozambiku i międzynarodowe prawa człowieka. Kryteria dotyczące konsultacji i uczestnictwa posiadaczy praw własności niedawno zostały określone w Wytycznych FAO dotyczących odpowiedzialnego zarządzania własnością ziemi, łowisk i lasów (Guidelines on the Responsible Governance of Tenure of Land, Fisheries and Forests) (punkt 3B6) w następujący sposób: państwa powinny zaangażować się i starać się:

„wspierać tych, którzy posiadając uzasadnione prawa własności, mogą zostać dotknięci przez decyzje, zanim te decyzje zostaną podjęte, a także odpowiedzieć na ich wkład; biorąc pod uwagę istniejącą nierównowagę sił pomiędzy różnymi stronami oraz zapewniając aktywne, wolne, skuteczne, znaczące i świadome uczestnictwo osób i grup w procesie związanym z podejmowaniem decyzji.”²⁰⁵

Ponadto par. 12.10 mówi, że:

„Kiedy inwestycje dotyczące zmiany prawa własności do dużych obszarów ziemi, włączając w to jej nabycie oraz porozumienia o partnerstwie, są brane pod uwagę, państwa powinny starać się podjąć postanowienia mówiące o tym, aby poszczególne strony przeprowadziły wcześniejszą niezależną ocenę dotyczącą możliwego pozytywnego i negatywnego oddziaływania tych inwestycji na prawo do własności, bezpieczeństwo żywnościowe i realizację prawa do odpowiedniej żywności, możliwości zdobycia środków utrzymania i na środowisko.”

Decyzja Rady Ministrów z sierpnia 2010 r., według której powinno się przeprowadzić przynajmniej dwa, a nie jedno, spotkania konsultacyjne z zainteresowanymi społecznościami, nie wystarczy, aby zapewnić odpowiednie konsultacje. Po pierwsze, konsultacje są przeprowadzane przez firmy, które chcą otrzymać prawa dla siebie, co poddaje w wątpliwość bezstronność konsultacji. Po drugie, brakuje mechanizmu wcześniejszych, niezależnych ocen wpływu projektów na prawa człowieka i na środowisko, który mógłby zapewnić aktywne, wolne, skuteczne, znaczące i świadome uczestnictwo w konsultacjach zainteresowanych społeczności.

W przypadku Chikweti nie wiadomo w ogóle, czy wcześniejsze niezależne badania wpływu zostały przeprowadzone. Podczas gdy firma twierdzi, że przeprowadzono przynajmniej ocenę wpływu na środowisko, UNAC mówi, że nie było możliwe otrzymanie dostępu do takiego dokumentu. Nie wiadomo więc, czy faktycznie taka ocena została przeprowadzona przez niezależną instytucję, ani czy zostały ocenione również

skutki inne niż tylko dla środowiska. Wiadomo, że w niektórych miejscach firma działała bez licencji środowiskowej, chociaż Chikweti twierdzi, że posiada ważną licencję. Biorąc pod uwagę znaczenie konsultacji z lokalnymi społecznościami dla przyznawania DUAT prywatnym firmom, jak wymaga tego prawo Mozambiku, należy wyjaśnić przed sądem, czy DUAT zostały prawidłowo wydane.

Należy wziąć pod uwagę sytuację kraju, w którym utrzymuje się wysoki poziom braku bezpieczeństwa żywnościowego oraz ubóstwa na wsi, a także fakt, że 80% populacji jest uzależnione od drobnego rolnictwa jako podstawowego źródła dochodu. W tym kontekście promowanie wielkoobszarowych plantacji drzew, które zagrażają utratą niezbędnego dla ludzi dostępu do zasobów, jest niezgodne ze zobowiązaniami państwa wynikającymi z praw człowieka. Wyniki badań terenowych z pewnością pokazują, że brakuje zabezpieczeń chroniących ludzi przed utratą dostępu do tych zasobów. Chociaż badania rządowe potwierdziły przypadki łamania praw człowieka społeczności wiejskich, Mozambik wciąż popiera wielkoobszarowe projekty leśne, a szczególnie plantacje drzew gatunków szybko rosnących, zamiast poszukać alternatywnych modeli produkcji i inwestycji, które wspierają drobnych rolników i nie powodują zmian własności dużych obszarów ziemi na rzecz inwestorów, zgodnie z rekomendacjami Wytucznych FAO dot. własności ziemi w paragrafach 12.2 i 12.6.

Promowanie wielkoobszarowych plantacji drzew w Niassa jest szczególnie niepokojące, ponieważ prowincja posiada żyzne gleby i wystarczającą ilość wody, aby wyprodukować odpowiednią ilość żywności dla lokalnej populacji, a nawet dla reszty kraju. Jednakże zakładanie wielkoobszarowych plantacji drzew odbiera olbrzymie obszary obecnym i przyszłym pokoleniom, a także grozi zniszczeniem ekosystemów i ziemi nadającej się do produkcji żywności. W tej sytuacji Mozambik musi przestrzegać prawa społeczności wiejskich do samodzielnego wyżywienia się, a także ma obowiązek wspierać zrównoważone metody produkcji żywności, kontrolowane przez drobnych rolników, w celu poprawy ogólnego bezpieczeństwa żywnościowego w kraju i aby zagwarantować realizację prawa do odpowiedniej żywności.

Eksterytorialne zobowiązania wynikające z praw człowieka zawierają także zobowiązania dotyczące działań i zaniechań państwa, w ramach i poza jego terytorium, które mają wpływ na korzystanie z praw człowieka poza terytorium danego państwa (ETO Maastricht Principle 8). Państwo ma obowiązek przestrzegania, ochrony i realizacji gospodarczych, społecznych i kulturalnych praw człowieka między innymi w sytuacjach, w których działania lub zaniechania państwa przynoszą możliwe do przewidzenia skutki wpływające na korzystanie z gospodarczych, społecznych i kulturalnych praw, zarówno w obrębie jak i poza jego granicami; a także w sytuacjach, kiedy państwo, działając samodzielnie lub wspólnie z innymi, poprzez swoje ciała wykonawcze, ustawodawcze czy sędziowskie, ma możliwość wywierania decydującego wpływu lub podjęcia środków umożliwiających

realizację gospodarczych, społecznych i kulturalnych praw poza swoimi granicami, zgodnie z międzynarodowym prawem (ETO Maastricht Principle 9).

Szwecja posiada zatem zobowiązania eksterytorialne ze względu na trzy aspekty: a) ponieważ wspierała taki model biznesowy i była pierwszym źródłem jego finansowania przez agencję Sida; b) jako państwo, z którego pochodzi GSFF; oraz c) jako państwo, z którego pochodzą inwestorzy GSFF.

a) Rząd Szwecji był zaangażowany w promocję wielkoobszarowych plantacji drzew w prowincji Niassa poprzez agencję rozwojową Sida oraz Fundację Malonda. Zgodnie z ETO Maastricht Principle 13, państwa muszą powstrzymać się od działań i zaniechań, które stanowią realne ryzyko dla przekreślenia lub ograniczenia korzystania z praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych poza swoimi granicami. Odpowiednia ocena wpływu na prawa człowieka, do której przeprowadzenia Szwecja była zobowiązana zgodnie z ETO Maastricht Principle 14, najprawdopodobniej ukazałaby, że polityka wspierania wielkoobszarowych plantacji drzew w Niassa może stanowić realne ryzyko ograniczenia korzystania z prawa do żywności i odpowiednich warunków życia dla populacji. Ponieważ wpływ ten był możliwy do przewidzenia, Szwecja nie dopełniła swoich zobowiązań wobec praw człowieka dotkniętych społecznościami (zgodnie z ETO Maastricht Principle 20, bezpośrednia ingerencja).

b) Jak wspomniano w rozdziale 4.3.1, rząd Szwecji jest świadom części problemów spowodowanych przez wielkoobszarowe inwestycje leśne, co potwierdza przeprowadzenie badania przez Sida w 2008 r. Jednak nie podjęto wystarczających i skutecznych działań, aby uregulować GSFF, tak aby przestrzegane i chronione były prawa do ziemi i prawa człowieka, szczególnie prawo do odpowiedniej żywności, chłopów z dystryktów Lichinga, Sanga i Lago.

Chikweti Forests of Niassa jest firmą zarejestrowaną w Mozambiku i jest spółką zależną od znajdującego się w

Szwecji GSFF. Dlatego też Szwecja musi przyjąć i wyegzekwować środki chroniące prawa gospodarcze, społeczne i kulturalne dotkniętych ludzi w Mozambiku (ETO Maastricht Principle 25c). Należą do nich środki administracyjne, legislacyjne, dochodzeniowe, orzecznicze i inne (ETO Maastricht Principle 24). Również zgodnie z par. 3.2. Wytycznych FAO dot. własności ziemi, państwa, zgodnie ze swoimi międzynarodowymi zobowiązaniami

„powinny zapewnić dostęp do skutecznych środków umożliwiających zaskarżenie przedsiębiorców, odnośnie negatywnego wpływu ich działań na prawa człowieka i prawowitych praw własności. (...) Państwa powinny podjąć dodatkowe kroki w celu ochrony przed łamaniem praw człowieka i prawowitych praw własności przez przedsięwzięcia gospodarcze, które są własnością lub są kontrolowane przez państwo, albo które otrzymują znaczne wsparcie i obsługiwane są przez agencje państwowe.”

Jak dotąd Szwecja, jako państwo, z którego pochodzi GSFF, nie podjęła takich kroków w stosunku do nadużyć popełnionych przez Chikweti Forests of Niassa oraz wpływu działań firmy na prawa człowieka lokalnych populacji, a zatem nie wypełniła swoich eksterytorialnych zobowiązań wynikających z międzynarodowego prawa człowieka.

c) Udziałowcy GSFF pochodzą między innymi ze Szwecji, z Norwegii i z Holandii. Państwa, z których pochodzą inwestorzy, muszą podjąć konieczne środki, aby zapewnić, że firmy nie niweczą ani nie ograniczają możliwości korzystania z praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych (ETO Maastricht Principle 24 i 25 b, c). Udziałowcy nie są głównymi podmiotami, ale mogą być współwinni tych nadużyć, jeśli wiedzieli albo mogli i powinni byli wiedzieć o tych nadużyciach, ale nie podjęli odpowiednich kroków w celu zatrzymania ich. To dotyczy w równym stopniu państw, z których pochodzą, które są zobowiązane do uregulowania ich

działalności. W przypadku ABP, jak wcześniej powiedziano, holenderski sekretarz stanu ds. rozwoju twierdzi, że jego rząd nie dyktuje polityki prywatnym inwestorom. Co ważne jednak, to nie to, że Holandia powinna dyktować politykę prywatnym inwestorom, takim jak ABP, ale że państwo powinno zapewnić, że ABP nie łamie praw człowieka. Oznacza to ustalenie granic, co mogą robić prywatne przedsięwzięcia, i co nie jest niczym niezwykłym dla wszystkich państw na świecie.

Ważne jest, aby podkreślić, że w tym kontekście ABP jest częścią grupy inwestorów instytucjonalnych, którzy we wrześniu 2011 r. stworzyli listę Zasad odpowiedzialnego inwestowania w ziemię rolną (Principles for Responsible Investment in Farmland lub Farmland Principles), które zgodnie z ich zwoleńnikami „mają na celu poprawę zrównoważonego, przejrzystego i odpowiedzialnego inwestowania w ziemię rolną”.²⁰⁶ Zasady te, których inwestorzy zobowiązują się przestrzegać we wszystkich inwestycjach rolnych, zawierają między innymi: wspieranie zrównoważonego rozwoju środowiska (zasada 1); poszanowanie prawa pracy i praw człowieka (zasada 2); poszanowanie istniejących praw do ziemi i zasobów (zasada 3). Ze wstępnej analizy wynika jasno, że projekty plantacji GSFF nie wypełniają tych kryteriów. Samoregulacja inwestorów nie przeszkodziła tutaj w łamaniu praw człowieka. Ponadto jest to realne zobowiązanie państw, aby zapewnić, że przedsiębiorstwa nie będą łamały praw człowieka.

Rządy państw, z których pochodzą udziałowcy (z wyjątkiem Szwecji), nie mają możliwości uregulowania GSFF. Pomimo tego muszą współpracować ze Szwecją w celu zapewnienia, że GSFF przestanie uniemożliwiać korzystanie z praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych dotkniętych społeczności (ETO Maastricht Principle 27). Jeśli uregulowanie GSFF przez Szwecję nie zapewni ochrony praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych dotkniętych osób w Niassa lub Szwecja nie podejmie odpowiednich kroków, rządy państw, z których pochodzą udziałowcy, muszą upewnić się, że inwestorzy wycofają się z GSFF.

5. Rekomendacje

W oparciu o wyniki i analizę projektu, przedstawiamy niniejsze rekomendacje:

A. Chikweti Forests of Niassa oraz jej inwestorzy i udziałowcy powinni:

- Ujawnić informacje dotyczące dokładnego położenia obecnie posiadanych DUAT i tych, o które firma się ubiega.
- Ujawnić informacje dotyczące obsadzonej powierzchni.
- Ujawnić informacje dotyczące przeprowadzonych badań nt. oceny skutków założenia plantacji.
- Ujawnić informacje dotyczące stworzonych miejsc pracy i warunków zatrudnienia.
- Ujawnić informacje dotyczące podjętych zobowiązań wobec społeczności.
- Ujawnić licencje środowiskowe.
- Ujawnić list od rządu Mozambiku, w którym, według firmy, rząd wycofuje się z wcześniejszych zarzutów i potwierdza, że Chikweti posiada DUAT do wszystkich terenów, na których działa.

B. Władze Mozambiku powinny:

- Upewnić się, że ziemie, które były nielegalnie okupowane przez Chikweti w dystryktach Lago, Lichinga i Sanga, zostały zwrócone rodzinom/społecznościom.
- Udostępnić publicznie wszystkie istotne dokumenty (zgodnie z prawem Mozambiku), w tym DUAT (przyznane oraz w trakcie procesu przyznawania) oraz badania dotyczące oceny skutków.
- Zrewidować przyznane Chikweti DUAT; ocenić w szczególności, czy wszystkie DUAT zostały przyznane zgodnie z prawem Mozambiku oraz sprawdzić, czy firma działa wyłącznie na terenach, do których posiada tytuł DUAT.
- Zagwarantować tereny przeznaczone na drobne rolnictwo oraz produkcję żywności w każdym dystrykcie i prowincji w kraju. Wspierać drobnych producentów żywności. Wspierać politykę agroleśnictwa lub zrównoważone wykorzystanie lasów przez rolników, a także ponowne zalesianie przez społeczności.
- W przypadku wspierania plantacji drzew, jasno określić tereny zajmowane przez projekty oraz zagwarantowane na cele rolnictwa.
- Zrewidować politykę inwestycyjną Mozambiku, biorąc pod uwagę Wytyczne FAO dot. własności, które odnoszą się do inwestycji (nadać priorytet inwestycjom dokonywanym przez drobnych posiadaczy ziemskich, uwzględnić alternatywne modele produkcji i inwestycji, które nie wymagają przekazywania ziemi lub dzierżawy ziemi i lasów, określić limity maksymalnej powierzchni ziemi, która może być kontrolowana przez korporacje, zmienić sposób akceptowania projektów inwestycyjnych, jasno określić standardy dotyczące aktywnego, wolnego, skutecznego, znaczącego i świadomego uczestnictwa wszystkich dotkniętych społeczności w konsultacjach; zagwarantować wcześniejszą i niezależną ocenę wpływu itp.).
- Wprowadzić mechanizm składania skarg na poziomie dystryktu, służący społeczności w przypadku naruszeń ze strony inwestorów.
- Wzmocnić możliwości władz rządowych odpowiedzialnych za zapewnianie przestrzegania prawa gruntowego, prawa pracy i środowiskowego przez firmy. Wzmocnić możliwości krajowych organów praw człowieka.
- Ustanowić regulacje dotyczące odległości plantacji od domów i pól należących do społeczności, a także od źródeł wody.
- Zatrzymać proces nadawania DUAT do czasu rozwiązania istniejących konfliktów w Niassa.

C. Szwecja jako kraj, który promował i zainicjował projekt, powinna:

- Zbadać wpływ plantacji drzew na dostępność wody i opracować strategię dotyczącą tego, jak zagwarantować dostęp do wody społecznościom wiejskim.
- Przeprowadzić analizę wpływu polityki leśnej promowanej przez szwedzką oficjalną pomoc rozwojową na prawa człowieka w Mozambiku, ze szczególnym uwzględnieniem projektu Chikweti.
- Przyjąć skuteczne środki gwarantujące zaprzestanie łamania praw do ziemi i prawa do żywności w Niassa, a także skuteczne środki zaradcze.

D. Szwecja, jako kraj pochodzenia GSFF, powinna:

Skontrolować GSFF²⁰⁷, aby:

- Ujawnić informacje dotyczące dokładnego położenia obecnie posiadanych DUAT i tych, o które firma się ubiega.
- Ujawnić informacje dotyczące obsadzonej powierzchni.
- Ujawnić informacje dotyczące przeprowadzonych badań nt. oceny skutków założenia plantacji.
- Ujawnić informacje dotyczące stworzonych miejsc pracy i warunków zatrudnienia.
- Ujawnić informacje dotyczące podjętych zobowiązań wobec społeczności.
- Wynagrodzić społecznościom poniesione straty.
- Przestrzegać prawa pracy obowiązującego w Mozambiku.
- Zatrzymać dalszą ekspansję do czasu rozwiązania obecnych konfliktów w Niassa.
- Wprowadzić system wnoszenia skarg przez społeczności, jako środek naprawczy w przypadku nadużyć ze strony GSFF.

E. Państwa, z których pochodzą inwestorzy GSFF, powinny:

- Wprowadzić system wnoszenia skarg, w celu zbadania przypadków łamania praw człowieka przez korporacje ponadnarodowe i inne przedsiębiorstwa.
- Wprowadzić mechanizm monitorowania w odpowiednich ambasadach, w celu śledzenia działalności korporacji ponadnarodowych, w szczególności w krajach, gdzie brakuje bezpieczeństwa żywnościowego, a także w celu otrzymywania skarg od lokalnych obrońców praw człowieka, w związku z łamaniem prawa własności do ziemi i praw człowieka. W krajach członkowskich UE mechanizm monitoringu może być wprowadzony na podstawie Wytycznych UE dot. obrońców praw człowieka.
- Wprowadzić obowiązek raportowania przez firmy i inwestorów na temat działalności, która może zaszkodzić prawom człowieka za granicą.
- Domagać się raportów państw przyjmujących inwestycje, na temat przestrzegania lokalnych przepisów i norm dotyczących praw człowieka przez inwestorów/firmy. Uczynić krajowe prawo (karne i cywilne) możliwym do zastosowania w przypadkach łamania praw człowieka zagranicą (na podstawie firm i ich dyrekcji) oraz umożliwić zagranicznym ofiarom stanięcie przed krajowymi sądami.
- Stosować sankcje wobec winnych, na przykład poprzez wykluczenie ich z udziału w zamówieniach publicznych, ograniczenie zakresu działalności gospodarczej lub (jeśli to możliwe) odebranie licencji.
- Współpracować ze Szwecją w celu zapewnienia, że GSFF przestanie uniemożliwiać społecznościom korzystanie z gospodarczych, społecznych i kulturalnych praw człowieka.
- Zapewnić, że inwestorzy wycofają się z GSFF, w przypadku gdy nie uda się ochronić praw społeczności w Niassa przez uregulowanie przez Szwecję GSFF lub jeśli Szwecja nie podejmie odpowiednich kroków.

Bibliografia

- Åkesson, Gunilla/Calengo, André/Tanner, Christopher, *It's not a question of doing or not doing it – it's a question of how to do it. Study on Community Land Rights in Niassa Province, Mozambik*, Rapporteur Institutionen för stad och land 6/2009.
- Borras Jr., Saturnino M./Carranza, Danilo/ Franco, Jennifer C./ Alano, Maria Lisa, *Land grabbing and the contested notion of marginal lands: Insights from the Philippines*, International Conference on Global Land Grabbing, University of Sussex 6-8 kwietnia 2011.
- Centro de Integridade Pública/AWEPA, *Mozambique political process bulletin*, wyd. 48, luty 2011.
- Concern Worldwide/International Food Policy Research Institute (IFPRI)/Welthungerhilfe, *Global Hunger Index 2011*, Bonn, Waszyngton, DC, Dublin, październik 2011.
- Cossalter, Christian/Pye-Smith, Charlie, *Fast-Wood Forestry. Myths and Realities, Forest Perspectives*, Center for International Forestry Research (CIFOR), Jakarta 2003.
- Deininger, Klaus/Byerlee, Derek, *Rising Global Interest in Farmland. Can It Yield Sustainable and Equitable Benefits?*, Bank Światowy, Nowy Jork 2011.
- Forum Umwelt und Entwicklung, *Waldschutz ist Klimaschutz. REDD-Info des Forum Umwelt & Entwicklung*, październik 2010.
- Framtiden i våre hender, *Kirken innrømmer overtramp*, 13.06.2012 r.
- Framtiden i våre hender, *Sterk kritikk mot norsk kirkefond i Mosambik*, 5.12.2011 r.
- General Comment No. 4, przyjęty przez Komitet ONZ ds. Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych w 1991 r. na temat prawa do odpowiedniego mieszkania.
- General Comment No. 12, przyjęty przez Komitet ONZ ds. Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych w 1999 r. na temat prawa do odpowiedniej żywności.
- General Comment No. 15 przyjęty przez Komitet ONZ ds. Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych w 2002 r. na temat prawa do wody.
- Global Solidarity Forest Fund, *Memorandum of Investment*, luty 2007.
- Hanlon, Joseph, *News Reports & Clippings. Mozambique 190*, 5.12.2011 r.
- Hanlon, Joseph, *News Reports & Clippings. Mozambique 187*, 23.11.2011 r.
- International Fund for Agricultural Development (IFAD), *Habilitar os pobres rurais e superar a pobreza em Moçambique*, Rzym 2008.
- Justiça Ambiental/União Nacional de Camponeses (UNAC), *Lords of the Land. Preliminary Analysis of the Phenomenon of Land Grabbing in Mozambique*, Maputo, marzec 2011.
- Kjellin, Lennart/Ling, Erik/Västerås stift, *Vi tror på skogsprojektet i Mocambique*, VLT, 31.01.2012 r.
- Lundberg, Lennart /Morén Kristoffer, *Tallodling i Afrika får skarp kritik*, "Kyrkans Tidning", 19.04.2012 r.
- Maastricht Principles on Extraterritorial Obligations of States in the area of Economic, Social and Cultural Rights, luty 2012.
- Malonda Foundation, *Strategic Plan, June 2010 – June 2013*, b.d.
- Nalepa, Rachel, *A question of scale: the construction of marginal lands and the limitations of global land classifications*, International Conference on Global Land Grabbing, University of Sussex 6-8 kwietnia 2011.
- Netherlands Ministry of Foreign Affairs, Answers to questions from the members Omtzigt, Ferrier, Dijkers en Vermeij regarding the fact that ABP is involved in land grabbing in Mozambique, Haga 2012.
- NORAD, *How to Support Women's Land Rights in Mozambique. Approaches and Lessons Learnt in the Work of Four Main Organizations*, Oslo, marzec 2012.
- Oakland Institute, *Understanding Land Investment Deals in Africa. Country Report Mozambique*, Oakland, CA 2011.
- Organizacja Narodów Zjednoczonych ds. Wyżywienia i Rolnictwa (Food and Agriculture Organization of the United Nations - FAO), *Global Forest Resources Assessment 2010. Country Report Mozambique*, Rzym 2010.
- Organizacja Narodów Zjednoczonych ds. Wyżywienia i Rolnictwa (Food and Agriculture Organization of the United Nations - FAO), *Global Forest Resources Assessment 2010. Main report*, FAO Forestry Paper 163, Rzym 2010.
- Organizacja Narodów Zjednoczonych ds. Wyżywienia i Rolnictwa (Food and Agriculture Organization of the United Nations - FAO), *Voluntary Guidelines to Support the Progressive Realization of the Right to Adequate Food in the Context of National Food Security*, Rzym 2005.
- Overbeek, W./Kröger, M./Gerber, J-F, *An overview of industrial tree plantation conflicts in the global South. Conflicts, trends, and resistance struggles. EJOLT Report No. 3*, czerwiec 2012.
- Overbeek, Winfridus, *The Expansion of Tree Monocultures in Mozambique. Impacts on Local Peasant Communities in the Province of Niassa. A field report*, WRM Series on Tree Plantations no. 14, kwiecień 2010.
- PEM Consult, *Estudo de gestão dos conflitos de terra entre comunidades e investidores em plantações florestais na provincia de Niassa*, lipiec 2011.
- Republic of Mozambique/Ministry of Planning and Development, *Report on the Millennium Development Goals 2010*, Maputo 2010.
- República de Moçambique, *Plano de Acção Para a Redução da Pobreza Absoluta 2006 – 2009 (PARPA II)*, maj 2006.
- República de Moçambique/Ministério da Agricultura, *Plano Estratégico de Desenvolvimento do Sector Agrário, PEDSA. 2011-2020*, Maputo, maj 2011.
- República de Moçambique/Ministério da Agricultura/Direcção Nacional de Terras e Florestas, *Relatório de trabalho de campo realizado no âmbito do cumprimento das decisões de S. Excia. O Senhor Primeiro Ministro na sua visita à Província do Niassa*, wrzesień 2010.
- República de Moçambique/Ministério da Agricultura/Direcção Nacional de Terras e Florestas, *Estratégia para o Reflorestamento*, Maputo.
- República de Moçambique/Provincia do Niassa, *Plano Estratégico Provincial, Niassa 2017*, styczeń 2008.
- República de Moçambique/Secretariado Técnico de Segurança Alimentar e Nutricional (SETSAN), *Estudo de Base de Segurança Alimentar e Nutricional em Moçambique*, Maputo 2007.

República de Moçambique/Secretariado Técnico de Segurança Alimentar e Nutricional (SETSAN), *Estratégia e Plano de Segurança Alimentar e Nutricional 2008-2015*, Maputo, wrzesień 2007.

República de Moçambique/Secretariado Técnico de Segurança Alimentar e Nutricional (SETSAN), *Food and Nutritional Security (FNS): Progress and Challenges in Mozambique*, Maputo 2005.

Sale, Nurdine, *Estudo e Advocacia sobre Biocombustíveis e Segurança Alimentar em Moçambique*. Action Aid Mocambique, 2008.

Sida, *Annual report 2011*, Sztokholm 2012.

União Nacional de Camponeses (UNAC), *Estudo de Caso sobre o Impacto da Aquisição de Terras em Grande escala para a Produção de Monoculturas (Eucalipto e Pinho) pela Chikweti Forests of Niassa*, maj 2012.

United Nations Development Programme (UNDP), *What Will It Take to Achieve the Millennium Development Goals? – An International Assessment*, Nowy Jork, czerwiec 2010.

Västerås skog AB, *Årsredovisning 2011 – Annual report 2011*, czerwiec 2012.

Viana, Maurício Boratto, *O Eucalipto E Os Efeitos Ambientais Do Seu Plantio Em Escala*, kwiecień 2004.

Voluntary Guidelines on the Responsible Governance of Tenure of Land, Fisheries and Forests in the Context of National Food Security, maj 2012.

Waterhouse, Rachel/ Lauriciano, Gil/Norfolk, Simon, *Social analysis of selected projects –Issues Note & Case Studies. Large-Scale Land Acquisition for Agricultural Production*. Mozambik, szkic roboczy z 19 marca 2010.

Witteman, Jonathan, *Ethisch project ABP loopt uit op landroof*, "De Volkskrant", 03/12/11.

Witteman, Jonathan, *Project pensioenfonds ABP in Mozambique mondt uit in landroof*, <http://www.volkskrant.nl>, 03/12/11.

Przypisy

- Komentarz ogólny nr 12, przyjęty przez Komitet ONZ ds. Ekonomicznych, Społecznych i Kulturalnych Praw w 1999 r. na temat prawa do odpowiedniej żywności, art. 6, <http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=E/C.12/1999/5&Lang=E>, dostęp: 12.07.2012 r.
- Dobrowolne wytyczne dot. odpowiedzialnego zarządzania własnością ziemi, łowisk i lasów (Voluntary Guidelines on the Responsible Governance of Tenure of Land, Fisheries and Forests in the Context of National Food Security), Guideline 8.1, <http://www.fao.org/righttofood/publi09/y9825e00.pdf>, dostęp: 15.07.2012 r.
- Organizacja Narodów Zjednoczonych ds. Wyżywienia i Rolnictwa (FAO), 2005, Dobrowolne wytyczne do wspierania progresywniej realizacji prawa do odpowiedniej żywności w kontekście narodowego bezpieczeństwa żywnościowego (Voluntary Guidelines to Support the Progressive Realization of the Right to Adequate Food in the Context of National Food Security), Rzym 2005, Guideline 8.10, <http://www.fao.org/docrep/meeting/009/y9825e/y9825e00.htm>, dostęp: 12.07.2012 r.
- Dobrowolne wytyczne dot. odpowiedzialnego zarządzania własnością ziemi, łowisk i lasów (Voluntary Guidelines on the Responsible Governance of Tenure of Land, Fisheries and Forests in the Context of National Food Security), maj 2012, <http://www.fao.org/docrep/016/i2801e/i2801e.pdf>, dostęp: 15.07.2012 r.
- Komentarz ogólny nr 4, przyjęty przez Komitet ONZ ds. Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych Praw w 1991 r. na temat prawa do odpowiedniego mieszkania, [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/469f4d91a9378221c12563ed0053547e?OpenDocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/469f4d91a9378221c12563ed0053547e?OpenDocument), dostęp: 10.07.2012 r.
- Komentarz ogólny nr 15, przyjęty przez Komitet ONZ ds. Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych Praw w 2002 r. na temat prawa do wody, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G03/402/29/PDF/G0340229.pdf?OpenElement>, dostęp: 10.07.2012 r.
- Postanowienia te są zawarte w ICESCR, art. 1.2, a także w ICCPR, art. 1.2.
- Komentarz ogólny nr 15, par. 7.
- Maastricht Principles on Extraterritorial Obligations of States in the area of Economic, Social and Cultural Rights, luty 2012, <http://www.fian.org/resources/documents/others/maastricht-principles-on-extraterritorial-obligations-of-states/pdf>, dostęp: 13.07.2012 r.
- Maastricht Principle 8.
- Maastricht Principle 12.
- Maastricht Principle 13.
- Maastricht Principle 14.
- Maastricht Principles 24 i 25.
- Konstytucja Republiki Mozambiku, art. 11.
- Konstytucja, art. 43.
- Konstytucja, art. 18 (2).
- Konstytucja, art. 109.
- Konstytucja, art. 110.
- Konstytucja, art. 111.
- Lei de Terras, Lei no. 19/97, 1.10.1997, art. 24.
- Określenie *aproveitamento* jest różnie tłumaczone. Poza „korzystaniem”, można także znaleźć tłumaczenie „czerpanie korzyści”, „czerpanie zysków” czy „rozwój”.
- Lei no. 19/97, art. 12.
- Lei no. 19/97, art. 13-14.
- Decreto no. 66/98, 8.12.1998, art. 25 (1).
- Decreto no. 66/98, art. 27.
- Lei no. 19/97, art. 13.
- Decreto no. 15/2000, 20 czerwca 2000, art. 6.
- Lei no. 10/99, 12 czerwca, art. 17.2.
- Lei no. 19/2007, 18 czerwca 2007, art. 22.
- Lei no. 19/2007, art. 20.
- Zob. Diploma Ministerial no. 29/2000. Zob. też: Oakland Institute, *Understanding Land Investment Deals in Africa. Country Report Mozambique*, Oakland 2011, s.18 (http://media.oaklandinstitute.org/sites/oaklandinstitute.org/files/OI_country_report_mozambique_0.pdf, dostęp: 04.07.2012 r.).
- Zob. Centro de Integridade Pública/AWEPA, *Mozambique political process bulletin*, wyd. 48, luty 2011, s. 4 (<http://www.open.ac.uk/technology/mozambique/pics/d128132.pdf>, dostęp: 4.06.2012 r.).
- Zob. Oakland Institute, dz. cyt., s. 23.
- Republic of Mozambique/Ministry of Planning and Development, *Report on the Millennium Development Goals 2010*, Maputo 2010,

- s. 7 (<http://undp.org/mz/en/content/download/2548/11613/file/MDG%20Mozambique%20Report%202010.pdf>, dostęp: 10.07.2012 r.).
36. Tamże, s. 6.
 37. HDI dostępne na: <http://hdrstats.undp.org/en/countries/profiles/MOZ.html>, dostęp: 12.07.2012 r.
 38. Republic of Mozambique/Ministry of Planning and Development, dz. cyt., s. 9.
 39. Sale, Nurdine, *Estudo e Advocacia sobre Biocombustíveis e Segurança Alimentar em Mocambique*, Action Aid Mocambique, 2008, s. 12.
 40. República de Moçambique/Secretariado Técnico de Segurança Alimentar e Nutricional (SETSAN), *Estratégia e Plano de Segurança Alimentar e Nutricional 2008-2015*, Maputo 2007, s. 13 (http://www.fao.org/righttofood/inaction/countrylist/Mozambique/Mozambique_ESAN_IlePASAN.pdf, dostęp: 10.07.2012 r.).
 41. Zob. Concern Worldwide/International Food Policy Research Institute (IFPRI)/Welthungerhilfe, *Global Hunger Index 2011*, Bonn, Washington, DC, Dublin, październik 2011 (<http://www.ifpri.org/sites/default/files/publications/ghi11.pdf>, dostęp: 10.07.2012 r.).
 42. Republic of Mozambique/Ministry of Planning and Development, dz. cyt., s. 10.
 43. International Fund for Agricultural Development (IFAD), *Habilitar os pobres rurais e superar a pobreza em Moçambique*, Rzym 2008, (http://www.ifad.org/operations/projects/regions/Pf/factsheets/mozambique_p.pdf, dostęp: 10.07.2012 r.).
 44. República de Moçambique, *Plano de Acção Para a Redução da Pobreza Absoluta 2006 – 2009 (PARPA II)*, maj 2006, s. 20 (http://www.pap.org.mz/downloads/parpa_ii_aprovado_pt.pdf, dostęp: 9.07.2012 r.).
 45. República de Moçambique /Ministério da Agricultura, *Plano Estratégico de Desenvolvimento do Sector Agrário, PEDSA. 2011-2020*, Maputo, maj 2011, s. 13 (<http://www.open.ac.uk/technology/mozambique/pics/d130876.pdf>, dostęp: 12.07.2012 r.).
 46. Tamże, s. 125.
 47. República de Moçambique, dz. cyt., s. 33-34.
 48. Deininger, Klaus/Byerlee, Derek, *Rising Global Interest in Farmland. Can It Yield Sustainable and Equitable Benefits?*, Bank Światowy, Nowy Jork 2011, s. xxxii; tabela s. xxxiii (http://siteresources.worldbank.org/INTARD/Resources/ESW_Sept7_final_final.pdf, dostęp: 6.07.2012 r.).
 49. Oakland Institute, dz. cyt., s. 5.
 50. Resolution 70/2008.
 51. Zob. tamże, s. 15.
 52. Podatek od ziemi powiększył się o 150% w styczniu 2011 r., wynosi aktualnie 37,50 meticaís (1,37 dol. amerykańskich) od hektara rocznie na przeciętnej farmie i 5 meticaís (0,18 dol.) za hektar rocznie na pastwiskach i stałych uprawach. (Zob. Oakland Institute, dz. cyt., s. 24).
 53. Deininger/Byerlee, dz. cyt., s. XXXIII.
 54. República de Moçambique /Ministério da Agricultura, dz. cyt., s. 25.
 55. Zob. Centro de Integridade Pública/AWEPA, dz. cyt., s. 1. Według tego źródła w tym czasie dwa wnioski o ponad 10 tys. ha, czekające na decyzję Rady Ministrów i około 15 wniosków na teren od 1000 do 10 tys. ha czekające na decyzję Ministerstwa Rolnictwa.
 56. Tamże, s. 12. Zob. też: Oakland Institute, dz. cyt., s. 22.
 57. Oakland Institute, dz. cyt., s. 13-15.
 58. Hanlon, Joseph, *News Reports & Clippings. Mozambique 187*, 23 listopada 2011. (<http://www.open.ac.uk/technology/mozambique/pics/d133452.pdf>, dostęp: 7.07.2012 r.)
Global Solidarity Forest Fund (GSFF), o którym będzie dalej mowa, jest ponoć jednym z udziałowców.
 59. Zob. Oakland Institute, dz. cyt., s. 15.
 60. W Mozambiku odkryto kilka rezerwuarów węgla, które są uważane za jedne z największych niewydobywanych rezerwuarów węgla na świecie.
 61. Organizacja Narodów Zjednoczonych ds. Żywności i Rolnictwa (FAO), *Global Forest Resources Assessment 2010. Country Report Mozambique*, Rzym 2010, s. 11 (www.fao.org/docrep/013/al575E/al575e.pdf, dostęp: 13.07.2012 r.). Należy podkreślić, że definicja lasu znacząco się różni między sobą, a definicja stosowana przez FAO różni się od tej zawartej w mozambickiej Ustawie o lasach i przyrodzie. Należy także zaznaczyć, że kiedy mówimy o plantacjach, FAO używa określenia „lasy zasadzone” zamiast „plantacje drzew”.
 62. República de Moçambique/Ministério da Agricultura/Direcção Nacional de Terras e Florestas, *Estratégia para o Reflorestamento*, Maputo b.d., s. 6 (http://www.minag.gov.mz/images/stories/pdf_files/cb.pdf, dostęp: 12.07.2012 r.).
 63. FAO, 2012a, s. 10.
 64. Chodzi o 173 327 tys. ha w prowincji Zambézia oraz 220 tys. ha w prowincji Manica dla jednej z największych firm produkujących białą masę celulozową z eukaliptusa, która jest używana do produkcji toreb na zakupy, kopert i innych opakowań (zob. Oakland Institute, dz. cyt., s. 29).
 65. Organizacja Narodów Zjednoczonych ds. Żywności i Rolnictwa (FAO), *Global Forest Resources Assessment 2010. Main report*, FAO Forestry Paper 163, Rzym 2010, cytowany przez Overbeek, W./Kröger, M./Gerber J-F, *An overview of industrial tree plantation conflicts in the global South. Conflicts, trends, and resistance struggles. EJOLT Report No. 3*, czerwiec 2012 r., s. 14 (http://www.ejolt.org/wordpress/wp-content/uploads/2012/06/120607_EJOLT-3-plantations-lower.pdf, dostęp: 14.07.2012 r.).
 66. Zob. Overbeek/Kröger/Gerber, dz. cyt., s. 83.
 67. Zob. Forum Umwelt und Entwicklung, *Waldschutz ist Klimaschutz. REDD-Info des Forum Umwelt & Entwicklung*, sierpień 2010, www.forumue.de/fileadmin/userupload/publikationen/2010_reddinfo.pdf, dostęp: 10.07.2012 r.
 68. Zob. Readiness Preparation Proposal (R-PP) for Mozambique, marzec 2012, http://www.forestcarbonpartnership.org/fcp/sites/forestcarbonpartnership.org/files/Documents/PDF/Mar2012/Mozambique_RPP_March07_2012rev2-FINAL.pdf, dostęp: 4.07.2012 r. Zob. także decyzję dot. R-PP Mozambiku podczas 11th Participant's Committee Meeting FCPF: <http://www.forestcarbonpartnership.org/fcp/sites/forestcarbonpartnership.org/files/Documents/PDF/Mar2012/Resolution%20%20Mozambique.pdf>, dostęp: 4.07.2012 r.
 69. República de Moçambique/Ministério da Agricultura/Direcção Nacional de Terras e Florestas, *Estratégia para o Reflorestamento*, b.d.
 70. Tamże, s. 8-9.
 71. Tamże, s. 35.
 72. Tamże, s. 16-17.
 73. República de Moçambique/Província do Niassa, *Plano Estratégico Provincial, Niassa 2017*, styczeń 2008, s. 26 (http://www.malonda.co.mz/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=97&Itemid=10&lang=pt, dostęp: 3.07.2012 r.).
 74. Åkesson, Gunilla/Calengo, André/Tanner, Christopher, *It's not a question of doing or not doing it – it's a question of how to do it. Study on Community Land Rights in Niassa Province, Mozambique*, Rapporteur Institutionen för stad och land, czerwiec 2009, s. 16 (http://sidaenvironmenthelpdesk.se/wordpress/wp-content/uploads/2011/06/Final_published_med_bild_p%3%A5_omslag_Community_Land_Rights_Niassa_report_6_20091.pdf, dostęp: 10.07.2012 r.).
 75. Tamże
 76. Zob. strona Fundação Malonda: http://www.malonda.co.mz/index.php?option=com_content&view=article&id=4&catid=54&Itemid=121&lang=pt, dostęp: 3.07.2012 r.

77. Malonda Foundation, *Strategic Plan. June 2010 – June 2013*, b.d., s. 1 (<http://www.swedenabroad.com/SelectImageX/202329/Appendix232ToRMalondaFoundation.pdf>, dostęp: 5.07.2012 r.).
78. Zob. Sida, *Annual report 2011*, Sztokholm 2012 (<http://www.sida.se/Svenska/Om-oss/Publikationsdatabas/Publikationer/2012/april/Sidas-229rsredovisning-2011>, dostęp: 16.07.2012 r.).
79. Zob. prezentacja *Niassa's Investment Potentials and Opportunities* na stronie Fundação Malonda: http://www.malonda.co.mz/index.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=43&Itemid=10&lang=pt, dostęp: 3.07.2012 r.
80. Presentation to the Government of Niassa, luty 2012 (http://www.malonda.co.mz/index.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=42&Itemid=10&lang=pt, dostęp: 5.07.2012 r.).
81. República de Moçambique/Ministério da Agricultura/Direcção Nacional de Terras e Florestas, *Relatório de trabalho de campo realizado no âmbito do cumprimento das decisões de S. Excia. O Senhor Primeiro Ministro na sua visita à Província do Niassa*, wrzesień 2010, s. 12 (<http://www.open.ac.uk/technology/mozambique/pics/d128205.pdf>, dostęp: 3.07.2012 r.).
82. Malonda Foundation, *Strategic Plan*, s. 5.
83. Strona GSFF <http://gsff.se/en/>, dostęp: 3.07.2012 r.
84. Global Solidarity Forest Fund, *Memorandum of Investment*, luty 2007, s. 2 (<http://www.3ignet.org/resourcecenter/resourcePDFs/2007FebGSFFMemInv.pdf>, dostęp: 04.07.2012 r.).
85. Strona OVF <http://www.ovf.no/Finansforvaltning/Etiske-investeringer/Etiske-positive-investeringer/Skogsinvesteringer-i-Mosambik>, dostęp: 04.07.2012 r. Według informacji podanych na stronie OVF: „OVF jest niezależną fundacją, która posiada swoje własne nieruchomości i kapitał finansowy. (...) Zgodnie z §106 Konstytucji Norwegii i aktem OVF, OVF został założony w celu wspierania Kościoła”. Wartość OVF wynosi 1692 mln NOK (224 mln euro). (OVF annual report, 2010).
86. Witteman, Jonathan, *Ethisch project ABP loopt uit op landroof*, w: „De Volkskrant”, 03/12/11 (<http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2844/Archief/archief/article/detail/3062452/2011/12/03/Ethisch-project-ABP-loopt-uit-op-landroof.dhtml>, dostęp: 06.07.2012 r.).
87. Västerås skog AB, *Årsredovisning 2011 – Annual report 2011*, czerwiec 2012, s. 40 (http://www.vasterasstift.nu/PLT_%C3%A5rsred_2011_webb.pdf, dostęp: 29.08.2012 r.). W raporcie diecezja twierdzi, że pomimo posiadania 5% akcji, prawo głosowania wynosi 0%. Västerås jest jedną z 13 diecezji Kościoła szwedzkiego. Zarządzaniem majątku diecezji zajmuje się Diecezja Västerås forest Ltd. Wartość majątku, na który składają się głównie lasy w Szwecji, wynosiła w 2010 r. około 145 mln euro. (Raport roczny z 2010 r., dostępny (w j. szwedzkim) na: http://www.vasterasstift.nu/PDF/PLT_2010_webb.pdf. Inwestycjami kieruje najwyższe ciało decyzyjne Kościoła szwedzkiego, Zgromadzenie kościelne, które stwierdza, że majątek powinien być zarządzany w sposób etyczny, zgodnie z podstawowymi wartościami Kościoła. Centralny zarząd Kościoła Szwecji odpowiada za nadzór nad zarządzaniem majątkiem. Jeśli nadzór zauważy poważne błędy w zarządzaniu, zarząd proponuje środki Zgromadzeniu kościelnemu, mające na celu poprawienie błędów. (Zakon kościelny, rozdz. 46).
88. Strona GSFF <http://gsff.se/en/investments/subsidiaries>, dostęp: 03.07.2012 r.
89. Strona GSFF <http://gsff.se/en/investments/subsidiaries>, dostęp: 03.07.2012 r. Podczas seminarium odbywającego się w Västerås w Szwecji, w czerwcu 2012 r., prezes Zarządu GSFF i Chikweti, Nils Grafström, ogłosił, że w przyszłości GSFF skoncentruje całą swoją działalność na Chikweti.
90. GSFF, *Memorandum of Investment*, s. 2. Zgodnie z raportem rocznym z 2011 r. diecezja Västerås posiada 54,2 % akcji GSFI.
91. Tamże.
92. Tamże, s. 8, Chikweti stanowi 30 mln z 52 mln dol. prowadzonych inwestycji.
93. Zob. Oakland Institute, dz. cyt., s. 31.
94. Zob. tamże oraz Hanlon, Joseph, *News Reports & Clippings. Mozambique 190*, 5.12.2011 r., s. 2 (<http://www.open.ac.uk/technology/mozambique/pics/d133564.pdf>, dostęp: 07.07.2012 r.).
95. GSFF, *Memorandum of Investment*, s. 3.
96. Fundacja Malonda spodziewa się pierwszych zbiorów w 2015 r. (zob. prezentacja *Investment Opportunities in Niassa*, FN 79).
97. GSFF, dz. cyt.
98. Justiça Ambiental/União Nacional de Camponeses (UNAC), *Lords of the Land. Preliminary Analysis of the Phenomenon of Land Grabbing in Mozambique*, Maputo, marzec 2011, s. 51 (<http://www.open.ac.uk/technology/mozambique/pics/d131619.pdf>, dostęp: 21.07.2012 r.).
99. Komentarz pisemny na wersji roboczej obecnego dokumentu na temat Chikweti i GSFF, otrzymany 05.09.2012 r.
100. Informacja przekazana przez kierownika plantacji Chikweti podczas wywiadu w czerwcu 2012 r.
101. Komentarz pisemny na wersji roboczej obecnego dokumentu na temat Chikweti i GSFF, otrzymany 05.09.2012 r.
102. Fundação Malonda, *Apresentação ao Governo do Niassa*, luty 2012, s. 7 (FN 80).
103. GSFF, dz. cyt., s. 6
104. Zob. <http://gda.usaid.gov/alliances/detail.asp?s=SVHTWWJYBVXBPDSDHGMHRBQYLYTQYNT&id=483&t=>, dostęp: 09.07.2012 r.
105. GSFF, dz. cyt., s. 6.
106. União Nacional de Camponeses (UNAC), *Estudo de Caso sobre o Impacto da Aquisição de Terras em Grande escala para a Produção de Monoculturas (Eucalipto e Pinho) pela Chikweti Forests of Niassa*, maj 2012, s. 16.
107. Zgodnie z raportem Ministerstwa Rolnictwa Mozambiku i Krajowej Dyrekcji ds. Gruntów i Lasów (Direcção Nacional de Terras e Florestas, DNTF) z września 2010 r., Chikweti posiadała DUAT na powierzchnię około 30 tys. ha. Zob. República de Moçambique/Ministério da Agricultura/Direcção Nacional de Terras e Florestas, dz. cyt., s. 11.
108. Komentarz pisemny na wersji roboczej obecnego dokumentu na temat Chikweti i GSFF, otrzymany 05.09.2012 r.
109. Strona GSFF <http://gsff.se/en/investments/subsidiaries>, dostęp: 03.07.2012 r.
110. Zob. UNAC, 2012, s. 16.
111. Informacja przekazana przez kierownika plantacji Chikweti podczas wywiadu w czerwcu 2012 r.
112. Część seminarium została nagrana i jest dostępna na: http://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=UU5BknB8qig (dostęp: 03.09.2012 r.).
113. Instituto Nacional de Estatística (INE), *III Recenseamento Geral da População e Habitação de 2007*, Maputo 2007, za: UNAC, dz. cyt., s. 12.
114. República de Moçambique/Ministério da Agricultura/ Direcção Nacional de Terras e Florestas, dz. cyt., s. 32.
115. Tamże, s. 42.
116. Tamże, s. 41.
117. República de Moçambique/Ministério da Agricultura/Direcção Nacional de Terras e Florestas, dz. cyt., s. 16. W komentarzu pisemnym na wersji roboczej obecnego dokumentu na temat Chikweti i GSFF, otrzymanym 05.09.2012 r., Chikweti i GSFF twierdzą, że firma posiada list od rządu twierdzący, że jest to zgodne z prawem i że wszystkie DUAT zostały otrzymane legalnie, „ponieważ firmy Duat i Procesy [sic] są pewne i zgodne z prawem, oraz gwarantuje firmie czysty rachunek sumienia”.
118. Wielu inwestorów korporacyjnych używa kategorii takich jak ziemie marginalne, jałowe, zniszczone, aby uzasadnić nabywanie ziemi na dużą skalę. Pojęcie takie jest jednak bardzo kontrowersyjne.

- Zob. Borrás Jr. Saturnino M. i in., *Land grabbing and the contested notion of marginal lands: Insights from the Philippines*, International Conference on Global Land Grabbing, University of Sussex 6-8 kwietnia 2011 r. (http://www.future-agricultures.org/papers-and-presentations/doc_download/1319-m-borras-jr--jennifer-c-franco--danilo-carranza-and-maria-lisa-alano, dostęp: 13.09.2012 r.) lub Nalepa Rachel, *A question of scale: the construction of marginal lands and the limitations of global land classifications*, International Conference on Global Land Grabbing, University of Sussex 6-8 kwietnia 2011 r. (http://www.future-agricultures.org/papers-and-presentations/doc_download/1291-a-question-of-scale-the-construction-of-marginal-lands-and-the-limitations-of-global-land-classific, dostęp: 13.09.2012 r.).
119. Tamże, s. 26, 30.
120. Justiça Ambiental/UNAC, *dz. cyt.*, s. 51.
121. República de Moçambique/Ministério da Agricultura/Direcção Nacional de Terras e Florestas, *dz. cyt.*, s. 38, cytując lokalnego urzędnika z dystryktu Sanga.
122. Komentarz pisemny na wersji roboczej obecnego dokumentu na temat Chikweti i GSFF, otrzymany 05.09.2012 r.
123. Tamże, s. 32, 42.
124. Tamże, s. 41, 50.
125. *Jornal Faisca, Conflito de terra continua no distrito de Sanga*, 16.06.2011 r. (<http://verdade.co.mz/nacional/20247-distrito-de-sanga-conflito-de-terra-tensao-mantem-se>, dostęp: 23.07.2012 r.).
126. Zob. UNAC, *dz. cyt.*, s. 22-23. W komentarzu pisemnym na wersji roboczej obecnego dokumentu na temat Chikweti i GSFF, otrzymanym 05.09.2012 r., Chikweti i GSFF twierdzą, że opisany konflikt był „wynikiem konfliktu społeczności, a ziemie należące do firmy stały się kością niezgody w wyniku czynników zewnętrznych.” Dodatkowo twierdzą, że „ludzie nie zostali aresztowani z powodu rzekomych roszczeń o zwyczajowe prawa do ziemi, ale z powodu szkód, których dokonali wobec własności firmy i ludzi” oraz podkreślają, że to „firma ułatwiła uwolnienie ludzi. Dobra firma - relacje ze społecznością były motywacją stojącą za decyzją firmy do wycofania oskarżeń i utworzenia drogi do wolności ludzi.”
127. Tamże, s. 30. Rolnicy są karani przymusową pracą na plantacji bez wynagrodzenia. Zob. UNAC, *dz. cyt.*, s. 20.
128. Zgodnie z komentarzem pisemnym na wersji roboczej obecnego dokumentu, GSFF i Chikweti twierdzą, że system „pieniądze za ogień” został zastąpiony przez fundusz socjalny.
129. Przypadek Abubacar Saide, Punkt Administracyjny Maniamba. Zob. ramka.
130. Zob. República de Moçambique/Secretariado Técnico de Segurança Alimentar e Nutricional (SETSAN), *Estudo de Base de Segurança Alimentar e Nutricional em Moçambique*, Maputo 2007.
131. Sida, *Um Perfil das Relações de Género. Para a Igualdade de Género em Moçambique*, styczeń 2007, za: UNAC, *dz. cyt.*, s. 28.
132. Chociaż Mozambik posiada duże zasoby gazu ziemnego, które są wydobywane na eksport, ludzie – z wyjątkiem populacji głównych miast – są uzależnieni głównie od drewna na opał i/lub węgla drzewnego jako źródła energii.
133. República de Moçambique/Ministério da Agricultura/Direcção Nacional de Terras e Florestas, *dz. cyt.*, s. 30, 41. W komentarzu pisemnym na wersji roboczej obecnego dokumentu, otrzymanym 05.09.2012 r., Chikweti i GSFF twierdzą, że „nawet zgodnie z zasadami FSC mała ilość przetworców może mieć miejsce przy zakładaniu plantacji”. Ponadto stwierdza, że firma przeprowadziła badania i „wykryła, że nie więcej niż 500 ha lasów mogło zostać dotkniętych wszystkimi ich działaniami, czyli mniej niż 0,1% całej powierzchni posiadanej ziemi.”
134. Tamże, s. 37.
135. Zob. prezentacja Fundacji Malonda, *Investment Opportunities in Niassa* (FN 79) oraz Centro de Integridade Pública/AWEPA, *dz. cyt.*, s. 9.
136. Cyt. za: UNAC, *dz. cyt.*, s. 20-21. Zob. także: Justiça Ambiental/UNAC, *dz. cyt.*, s. 53-54.
137. República de Moçambique/Ministério da Agricultura/Direcção Nacional de Terras e Florestas, *dz. cyt.*, s. 28, 39.
138. Tamże, s. 32.
139. Tamże, s. 39.
140. Zob. PEM Consult, *Estudo de gestão dos conflitos de terra entre comunidades e investidores em plantações florestais na provincia de Niassa*, lipiec 2011, s. 27.
141. Komentarz pisemny na wersji roboczej obecnego dokumentu od Chikweti i GSFF, otrzymany 05.09.2012 r.
142. Suizane Rafael, *Jornal Faisca. Semanário independente*, wyd. 568, Lichinga 2012, 3.02.2012 r., za: UNAC, *dz. cyt.*, s. 17. Zob. także: Fundação Malonda, Apresentação ao Governo do Niassa, luty 2012, s. 7 (http://www.malonda.co.mz/index.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=42&Itemid=10&lang=en, dostęp: 3.07.2012 r.).
143. Zob. Overbeek/Kröger/Gerber, *dz. cyt.*, s. 26.
144. Zob. Cossalter, Christian/ Pye-Smith, Charlie, *Fast-Wood Forestry. Myths and Realities, Forest Perspectives*, Center for International Forestry Research (CIFOR), Jakarta 2003, s. 32 (http://www.cifor.org/publications/pdf_files/Books/ForestPerspective.pdf, dostęp: 20.07.2012 r.).
- Viana, Maurício Boratto, *O Eucalipto E Os Efeitos Ambientais Do Seu Plantio Em Escala*, kwiecień 2004, s. 10. Pokazuje, że na plantacji eukaliptusa średnio potrzeba jednego pracownika na 15 ha, podczas gdy ten sam obszar przeznaczony na tradycyjne rolnictwo daje zatrudnienie 30 osobom. http://bd.camara.gov.br/bd/bitstream/handle/bdcamara/1162/eucalipto_efeitos_boratto.pdf, dostęp: 12.07.2012 r.).
145. Zob. Justiça Ambiental/UNAC, *dz. cyt.*, s. 53.
146. Zob. UNAC, *dz. cyt.*, s. 26.
147. Waterhouse, Rachel/ Lauriciano, Gil/Norfolk, Simon, *Social analysis of selected projects – Issues Note & Case Studies. Large-Scale Land Acquisition for Agricultural Production. Mozambique*, wersja robocza z dnia 19.03.2010 r., s. 33 (<http://www.open.ac.uk/technology/mozambique/pics/d128185.pdf>, dostęp: 11.07.2011 r.).
148. Deininger/Byerlee, *dz. cyt.*, s. 65.
149. Waterhouse/Lauriciano/Norfolk, *dz. cyt.*, s. 28.
150. Overbeek/Kröger/Gerber, *dz. cyt.*, s. 31.
151. Tamże, s. 30.
152. Overbeek, Winfridus, *The Expansion of Tree Monocultures in Mozambique. Impacts on Local Peasant Communities in the Province of Niassa A field report, WRM Series on Tree Plantations no. 14*, kwiecień 2010, s. 20 (<http://www.wrm.org.uy/countries/Mozambique/book.pdf>, dostęp: 3.07.2012 r.).
153. Komentarz pisemny na wersji roboczej obecnego dokumentu, otrzymany 05.09.2012 r.
154. Justiça Ambiental/UNAC, *dz. cyt.*, s. 53.
155. Overbeek/Kröger/Gerber, *dz. cyt.*, s. 31.
156. República de Moçambique/Ministério da Agricultura/Direcção Nacional de Terras e Florestas, *dz. cyt.*, s. 30, 41.
157. Cossalter/Pye-Smith, *dz. cyt.*, s. 22.
158. Céspedes-Payret, C./Pineiro G./Achkar, M./Gutierrez, O./Panario, D., *The irruption of new agro-industrial technologies in Uruguay and their environmental impacts on soil, water supply and biodiversity: a review*, w: "International Journal of Environment and Health", nr 3, 2009, 175-97, za: Overbeek/Kröger/Gerber, *dz. cyt.*, s. 32.
159. Cossalter/Pye-Smith, *dz. cyt.*, s. 22, Overbeek/Kröger/Gerber, *dz. cyt.*, s. 32.
160. República de Moçambique/Ministério da Agricultura/Direcção Nacional de Terras e Florestas, *dz. cyt.*, s. 49. Komentarz pisemny na wersji roboczej obecnego dokumentu, otrzymany 05.09.2012 r.

161. UNAC, *dz. cyt.*, s. 23. Kwestia mostu pojawia się również w: República de Moçambique/Ministério da Agricultura/Direcção Nacional de Terras e Florestas, 2010, s. 35. W pisemnym komentarzu na wersji roboczej obecnego dokumentu, otrzymanym 05.09.2012 r., GSFF i Chikweti twierdzą, że firma postawiła most zgodnie z porozumieniem.
162. Tamże, s. 31.
163. Tamże, s. 26-27.
164. Tamże, s. 28.
165. UNAC, *dz. cyt.*, s. 22.
166. Tamże, s. 22.
167. República de Moçambique/Ministério da Agricultura/Direcção Nacional de Terras e Florestas, *dz. cyt.*, s. 27.
168. Tamże, s. 27, 35, 39.
169. Tamże, s. 30.
170. UNAC, *dz. cyt.*, s. 23.
171. República de Moçambique/Ministério da Agricultura/Direcção Nacional de Terras e Florestas, *dz. cyt.*, s. 38.
172. NORAD, *How to Support Women's Land Rights in Mozambique. Approaches and Lessons Learnt in the Work of Four Main Organizations*, Oslo, marzec 2012, s. 40-41 (http://www.norad.no/en/tools-and-publications/publications/norad-reports/publication/_attachment/390190?_download=true&_ts=13662e22376, dostęp: 15.07.2011 r.).
173. Waterhouse/Lauriciano/Norfolk, *dz. cyt.*, s. 15.
174. República de Moçambique/Ministério da Agricultura/Direcção Nacional de Terras e Florestas, *dz. cyt.*, s. 28, 49, 52-53.
175. Tamże, s. 52-53.
176. Tamże, s. 1.
177. Tamże.
178. Zob. rozdz. 3.1.
179. Åkesson/Calengo/Tanner, *dz. cyt.*, s. 12.
180. Tamże, s. 3.
181. Tamże, s. 4.
182. Tamże, s. 77-82.
183. Fundação Malonda, *Strategic Plan 2010 – 2013*, s. ii.
184. Ministerstwo Spraw Zagranicznych Holandii, 2012, odpowiedzi na pytania od członków Omtzigt, Ferrier, Dikkers en Vermeij dotyczące tego, że ABP jest zaangażowane w zawłaszczanie ziemi w Mozambiku, Haga.
185. Witteman, Jonathan, *Project pensioenfonds ABP in Mozambique mondt uit in landroof*, 03/12/11, <http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2668/Buitenland/article/detail/3062074/2011/12/03/Projectpensioenfonds-ABP-in-Mozambique-mondt-uit-in-landroof.dhtml>, dostęp: 05.07.2011 r.
186. Zob. oświadczenie: http://wrm.org.uy/countries/Mozambique/carta_Chikweti.pdf, dostęp: 3.07.2012 r.
187. Witteman, Jonathan, *Ethisch project ABP loopt uit op landroof*, w: "De Volkskrant", 03/12/11 (<http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2844/Archief/archief/article/detail/3062452/2011/12/03/Ethisch-project-ABP-loopt-uit-op-landroof.dhtml>, dostęp: 06.07.2012 r.).
188. Zob. oświadczenie GSFF, <http://gsff.se/en/response-to-articles-in-de-volkskrant>, dostęp: 3.07.2012 r.
189. Cyt. za: oświadczenie GSFF, <http://gsff.se/en/response-to-articles-in-de-volkskrant>, dostęp: 3.07.2012 r.
190. Strona GSFF <http://gsff.se/en/home/gsffs-process-of-change>, dostęp: 3.07.2012 r.
191. Diecezja Västerås musiała odpisać 25% wartości swoich inwestycji w GSFF w raporcie rocznym za 2010 r., zob. Raport roczny z 2010 dostępny (w j. szwedzkim) na: http://www.vasterasstift.nu/PDF/PLT_2010_webb.pdf, dostęp: 8.07.2012 r.
192. Lundberg, Lennart /Morén Kristoffer, *Talldling i Afrika får skarp kritik*, w: "Kyrkans Tidning", 19.04.2012 (<http://www.kyrkanstidning.se/inrikes/talldling-i-afrika-far-skarp-kritik>, dostęp: 8.07.2012 r.).
193. Chikweti i GSFF nie przedstawiły kopii tego listu.
194. Cyt. za: komentarz pisemny na wersji roboczej obecnego dokumentu, otrzymany 05.09.2012 r.
195. *ABP neemt aantijgingen Mozambikaanse bosbouw serieus*, press release, 3.12.2011 r. (<http://www.abp.nl/over-abp/nieuws/2011/abp-neemt-aantijgingen-mozambikaanse-bosbouw-serieus.asp>, dostęp: 05.07.2011 r.). Zob. też Witteman, Jonathan, 2011b.
196. *Framtiden i våre hender*, 2011, *Sterk kritikk mot norsk kirkefond i Mosambik*, 5.12.2011 r. (<http://www.framtiden.no/201112045373/aktuelt/etiske-investeringer/sterk-kritikk-mot-norsk-kirkefond-i-mosambik.html>, dostęp: 8.07.2012 r.).
197. *Framtiden i våre hender*, *Kirken innrømmer overtramp*, 13.06.2012 r., <http://www.framtiden.no/201206135657/aktuelt/etiske-investeringer/kirken-innrømmer-overtramp.html>, dostęp: 8.07.2012 r.).
198. „Filter” nr 25, kwiecień-maj 2012.
199. Thomas Söderberg, *Det som blivt fel ska rättas till*, informacja prasowa od Biskupa Västerås, 27.04.2012 r., www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=885910&ptid=48063, dostęp: 9.07.2012 r. W reakcji na ten sam artykuł w „Filter”, Kościół Szwecji wyjaśnił, że diecezja Västerås była inwestorem stojącym za Chikweti, ale nie miało to nic wspólnego z międzynarodową działalnością Kościoła Szwecji. Zob. *Kritiserat investeringsprojekt har inget med Svenska kyrkans internationella arbete att göra*, informacja prasowa Kościoła Szwecji, 23.03.2012 r., <http://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=874302>, dostęp: 8.07.2012 r.
200. Lennart Kjellin/Erik Ling, *Västerås stift: Vi tror på skogsprojektet i Mocambique*, VLT, 31.01.2012 r., <http://vlt.se/asikt/debatt/1.1525803-vasteras-stift-vi-tror-pa-skogsprojektet-i-mocambique>, dostęp: 8.07.2012 r.
201. República de Moçambique/Secretariado Técnico de Segurança Alimentar e Nutricional (SETSAN), *Food and Nutritional Security (FNS): Progress and Challenges in Mozambique*, Maputo 2005.
202. Hanlon, *dz. cyt.*
203. Constituição da República de Moçambique, art. 48.1.
204. Zob. jako przykład zeznanie społeczności Maniamba w rozdz. 4.2.1.
205. Para. 3B6.
206. ABP, Notatka prasowa z dn. 6 września 2011 r. (http://www.abp.nl/images/01.0024.11_tcm160-130234.pdf, dostęp: 13.09.2012 r.). Dokument *Principles for Responsible Investment in Farmland* jest dostępny pod adresem: http://www.unpri.org/commodities/Farmland%20Principles_Sept2011_final.pdf, dostęp: 13.09.2012 r.).
207. Zgodnie z: ETO Maastricht Principle 25.

Strony internetowe

<http://gda.usaid.gov/alliances/detail.asp?s=SVHTWWJYBVBXBPDSHGDMHRBQYLYTQYNT&id=483&t>
<http://gsff.se/en/>
<http://hdrstats.undp.org/en/countries/profiles/MOZ.html>
<http://wrm.org.uy>
<http://www.abp.nl>
http://www.forestcarbonpartnership.org/fcp/sites/forestcarbonpartnership.org/files/Documents/PDF/Mar2012/Mozambique_RPP_March07_2012rev2-FINAL.pdf
<http://www.malonda.co.mz>
<http://www.ovf.no>
<http://www.vasterasstift.nu>

**INSTYTUT GLOBALNEJ
ODPOWIEDZIALNOŚCI**

Adres korespondencyjny:

skryt. poczt. nr 176

00-950 Warszawa 1

Telefon: 22 659 62 33

E-Mail: igo@igo.org.pl

www.igo.org.pl